

VICE VERSA

journalistiek over
mondiale samenwerking

WATER SPECIAL

De wereld van het water

De grillen van het klimaat
volharden of aanpassen?

Bring in the Dutch!
een kritisch tegengeluid hoognodig?

Universele toegang tot drinkwater
de weg naar 2030

Colofon

Uitgever Stichting Vice Versa

Hoofredactie Marc Broere

Programmamanagement Ayaan Abukar

Programmamaker Lys-Anne Sirks

Eindredactie Edward Geelhoed en

Eline Huisman

Productie Angelique Chin

Medewerkers aan dit nummer

Hans Ariëns, Leonard Faüstle, Sarah Haaij,

Eva Huson, Esther Kokmeijer, Siri Lijfering,

Michel Tonnejck, Bente Meindersma, Eunice

Mwaura, Manon Stravens, Joris Tielens,

Selma Zijlstra

Art direction, design en opmaak

Selma Sofie van Gorkum

Omslag Esther Kokmeijer

Drukker Veldhuis Media

Redactieadres Vice Versa

Mauritskade 63, 1092 AD Amsterdam

Website hetnieuwe.viceversaonline.nl

E-mail info@viceversaonline.nl

Telefoon 06 57 81 27 24

Lidmaatschap van *Vice Versa* kost

48 euro per jaar of 25 euro voor studenten.

**Informatie over abonnementen en
aanvraag losse nummers**

Website abonnement.viceversaonline.nl

E-mail abonnementen@viceversaonline.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen met ondersteuning van Cordaid, IRC, NWO-WOTRO Science for Global Development, NWP, Partners for Resilience, RVO (Fonds Duurzaam Water en Partners voor Water), VEI en Watershed.

NAJAAR 2018

WATER SPECIAL

Jaargang 52, nummer 3

Hoofredactioneel commentaar

'Het lijkt wel alsof het nooit meer regent.' Dat zei mijn echtgenote tegen me toen ik half oktober in onze tuin de proeven van deze waterspecial zat te lezen en zij met een sproeier onze planten water gaf.

Ik was net mijn eigen Kenia-reportage aan het teruglezen, waarin een van de bronnen uitroept: 'Rain is almost an event.' De hoeveelheid water van de afgelopen jaren is hetzelfde gebleven, alleen valt wat vroeger in een half jaar veel nu in een week. De klimaatverandering heeft zichtbaar invloed en leidt tot grote periodes van droogte of juist tot te heftige regenval. Dat is lastig plannen voor boeren of veehouders, voor wie het leven onvoorspelbaarder is geworden. Toch is de hoofdoorzaak van waterproblemen nog steeds menselijk handelen, zoals inefficiënt waterbeheer of slecht bestuur. Daar zijn dus nog grote stappen voorwaarts te maken, los van de grillen van het klimaat.

Water staat internationaal hoog op de agenda. Crises rondom water – te weinig of te veel – staan al jarenlang hoog op het lijstje dat het Wereld Economisch Forum ieder jaar maakt van de grootste risico's die de wereld bedreigen. Gebrek aan sanitatie en schoon drinkwater veroorzaken nog steeds 800.000 doden per jaar.

Nederland heeft internationaal een naam opgebouwd in waterbeheer. We waren zelf al een waterdemocratie voordat we een land of koninkrijk waren, zegt onze watergezant Henk Ovink in dit nummer. De eerste waterschappen werden in de twaalfde eeuw opgericht. Binnen het ontwikkelingsbeleid is water al jarenlang een van de speerpunten van Nederland. Ook is de expertise van ons bedrijfsleven wereldwijd veelgevraagd als het gaat om meedenken over waterproblemen. De *Dutch Approach* is zelfs een begrip in de internationale waterwereld.

Dit nummer staat vol met voorbeelden die een aardig inkijkje geven in wat Nederland allemaal doet. We adviseren andere landen over deltaplanning en assisteren landen met geïntegreerde strategieën voor waterbeheer waarbij verschillende partijen worden betrokken. Via publiek-private partnerschappen proberen we nieuwe financieringsmodellen voor watervoorzieningen mogelijk te maken. We steunen maatschappelijke organisaties wereldwijd om bij hun regeringen te lobbyen voor het recht op water. Onze drinkwaterbedrijven werken samen met waterbedrijven in lage inkomenslanden om de strijd aan te gaan met oude leidingen, slechte watermeters en lekkages.

We werken samen met gemeenschappen in kwetsbare gebieden om ze weerbaarder te maken tegen de grillen van het klimaat. We faciliteren een dialoog rondom de aanleg van een omstreden dam. En via innovatie doen we onderzoek naar afvalwater en de mogelijkheden van waterzuivering, om daarmee een nieuwe bron van water voor miljoenen stadsbewoners aan te boren.

Waar het nu om gaat, is het laatste zetje. Om iedereen op de wereld ook te geven waar hij of zij recht op heeft. Want sinds 2010 is water een erkend mensenrecht, door de Verenigde Naties in een resolutie afgekondigd. Toegang tot water is dus niet alleen een nobel streven, het is een goed dat kan worden opgeëist.

Marc Broere

10

54

23

4. **Intro**
Water: grote risico's, grote ambities
door Joris Tielens
8. **Waterschaarste en klimaat**
10. **Kenia**
Crocodile Jaw-dam zaait verdeeldheid
door Marc Broere
16. **Achtergrondverhaal**
Hoe beschermen we de kwetsbaarsten?
door Joris Tielens
20. **Alexandrië**
Weerbaar tegen water met management uit Delft
door Hans Ariëns
23. **Karamoja**
Leven met de grillen van nieuw weer
door Eva Huson
28. **Drinkwater en sanitatie**
30. **Kilifi**
De inburgering van het toilet
door Selma Zijlstra
34. **Achtergrondartikel**
Schoon drinkwater voor iedereen
door Sarah Haaij
37. **West-Oeganda**
Wie draagt er zorg voor de waterpomp?
door Eva Huson
42. **Filipijnen**
Waterleiding brengt hoop en leven in sloppenwijken
door Sarah Haaij
46. **Duurzame delta's**
48. **Dubbelinterview**
De drijvende krachten achter ons waterbeleid
door Manon Stravens
51. **Myanmar**
Nederlandse oplossingen in de Ayeyarwady-delta
door Bente Meindersma
54. **Vietnam**
Kan de Mekongdelta nog worden gered?
door Siri Lijfering
58. **Tijd voor tegengas**
Hoe nodig is de Nederlandse deltakennis?
door Manon Stravens
- **Beeldreportage**
62. **Marshall eilanden**
Oude tradities herleven in de strijd tegen water
door Esther Kokmeijer

De wereld van het water

Een vrouw haalt water in Kamwenge, Oeganda © IRC

Water staat internationaal hoog op de agenda. Crisis rondom water – te weinig, te veel of te vies – staat al jaren hoog op het lijstje dat het Wereld Economisch Forum elk jaar maakt van de grootste risico's die de wereld bedreigen. Negentig procent van de natuurrampen is watergerelateerd. Veertig procent van de wereldbevolking kan deze eeuw geconfronteerd worden met absolute waterschaarste of wateroverlast, is de verwachting.

Want de vraag naar water neemt toe – onder meer omdat de economie groeit, die zorgt voor een stijgende welvaart van de groeiende wereldbevolking en een grotere vraag naar luxeproducten. Dat vraagt om steeds meer water: voor de groeiende industrie, voor de steden met hun behoefte aan schoon drinkwater, voor de productie van voedsel. Landbouw is op dit moment de grootste gebruiker van zoet water, maar er zal ook steeds meer water gebruikt worden voor het opwekken van energie.

Wereldwijd de grootste producent van duurzame energie – goed voor zeventig procent – is waterkracht, energie gemaakt door waterkrachtcentrales in stuwdammen. Tegen 2050 is de energieproductie met waterkracht met tachtig procent

toegenomen, verwacht het Planbureau voor de Leefomgeving, dat deze en andere ontwikkelingen onlangs prachtig in beeld bracht in het rapport *The Geography of Future Water Challenges*. De vraag naar water voor de verbouw van energiegewassen, voor biobrandstof voor auto's en vliegtuigen, zal zelfs vertwintigvoudigen tot 2050, verwacht het planbureau.

De hoofdoorzaak van waterproblemen is menselijk handelen, zoals inefficiënt waterbeheer of slecht bestuur, benadrukken verschillende experts, en niet klimaatverandering op zich – al verergert die ze wel. Steden in delta's krijgen te maken met zeespiegelstijging en overstroming van rivieren door heftige regen. Droge gebieden worden droger, het weer wordt extremer en minder voorspelbaar. Gebrek aan water kan ook gevolgen hebben voor de natuur. Meren, rivieren en *wetlands* spelen een rol van belang in het behoud van biodiversiteit op de planeet.

Het draait ook om de gezondheid van heel veel mensen. Het goede nieuws is dat het aantal mensen zonder toegang tot veilig drinkwater tussen 1990 en 2015 is gehalveerd en dat het oude millenniumdoel daarmee deels gehaald is. Maar toegang tot sanitatie blijft achter: een op de drie mensen gebruikt geen veilige en schone wc, wat cholera en diarree kan veroorzaken. Gebrek aan sanitatie en schoon drinkwater veroorzaken nog steeds achthonderdduizend doden per jaar. Dat is ruim twaalf keer zoveel als de slachtoffers van droogte en

overstroming bijeen, tonen cijfers van het Planbureau voor de Leefomgeving.

De noden en risico's zijn groot, maar dat geldt ook voor de doelen en ambities die de mensheid zich gesteld heeft om ze op te lossen. De duurzame ontwikkelingsdoelen, die de Verenigde Naties in 2015 optekenden, gaan veel verder dan de eerdere millenniumdoelen. Bovendien zien steeds meer politici, bedrijven en ngo's de duurzame doelen als leidend. Was drinkwatervoorziening onder de millenniumdoelen een subdoeltje, bij de duurzame doelen heeft water zijn eigen doel, nummer zes: maak water beschikbaar en zorg voor duurzaam waterbeheer en sanitatatie voor iedereen.

‘Waterschaarste zal dramatisch toenemen in de toekomst’

Daaronder vallen specifieke doelen, zoals universele toegang tot drinkwater in 2030 (6.1) en toegang tot goede sanitatie voor iedereen (6.2), maar ook beperking van vervuiling van water (6.3), grotere efficiëntie van watergebruik (6.4), meer geïntegreerd waterbeheer (6.5) en bescherming van waterrijke ecosystemen (6.6). Daarnaast is water van belang binnen andere duurzame doelen, zoals de beëindiging van honger (doel twee), actie tegen klimaatverandering

(dertien) en vóór gezondheid (drie).

Anders dan de millenniumdoelen gelden de duurzame doelen voor alle mensen – dus ook voor rijke landen zoals Nederland, dat moet rapporteren over onze eigen uitdagingen op het vlak van water.

Nederland moest als kwetsbare delta zelf altijd met en tegen het water strijden en heeft internationaal een naam opgebouwd in waterbeheer. Ingenieursbureaus ontwerpen overal ter wereld nieuwe kustweringen, baggerbedrijven werken aan havens en kustwering, waterschappen en drinkwaterbedrijven delen hun kennis. Ook in het ontwikkelingsbeleid staat water al langer centraal; onder staatssecretaris Ben Knapen en minister Lilianne Ploumen was het een van de vier speerpunten.

In de nota van minister Sigrig Kaag (uit mei 2018) blijft water nadruk krijgen, ditmaal met name in de nieuwe focuslanden in de Sahel, de Hoorn van Afrika, het Midden-Oosten en Noord-Afrika. De duurzame doelen vormen de leidraad. Drinkwater en sanitatie blijven van groot belang, de helft van het waterbudget gaat erheen – met als doel dat Nederland in 2030 vijftig miljoen mensen aan sanitaire voorzieningen heeft geholpen en dertig miljoen aan drinkwater.

Daarnaast krijgt waterschaarste meer aandacht. De regering draagt het belang van water en de rol van Nederland daarin ook internationaal uit: premier Mark Rutte sprak in 2017 het High Level Panel on Water van de VN toe en Sigrig Kaag vroeg in 2018 in de VN-Veilighedsraad aandacht voor waterconflicten.

Nederland waterland

Het Nederlandse waterbedrijfsleven werkt veel in het buitenland. Het gaat om watertechnologie voor drinkwater en afvalwaterzuivering en om deltatechnologie voor waterbeheer en waterbouw, dat wil zeggen: kustontwikkeling, havenconstructie en baggeren voor havenaanleg.

Qua omzet zijn de baggeraars, zoals Bos-

kalis en Van Oord, het grootst. Een belangrijke bedrijfstak zijn de ingenieursbureaus, die wereldwijd deltawerken ontwerpen en adviseren. Een opkomende markt is er voor bedrijven die data verwerken en waterproblemen voorstellen. Het Netherlands Water Partnership, de netwerkorganisatie van de watersector, houdt de

waarde bij van de totale waterexport. Die groeide de voorbije decennia gestaag, van 2,4 miljard euro in 1995 naar 7,8 miljard in 2015. De verwachting voor 2018 is 8,5 miljard en in de toekomst wordt meer groei voorzien.

Op het gebied van drinkwater en sanitatie wordt veel werk gedaan door ngo's, met steun

van de overheid of donateurs. Twintig van hen zijn verenigd in het Water NGO Platform van NWP. Daarnaast adviseren veel Nederlandse drinkwaterbedrijven en waterschappen ook in het buitenland. Drinkwaterbedrijven hebben zich verenigd in het programma WaterWorX, dat door de bedrijven en de overheid samen

gefinancierd wordt. Waterschappen werken samen in het publiek-private programma Blue Deal, dat adviseert over waterbeheer. Waterkennis is er ook bij Nederlandse universiteiten: over technologie bij de TU Delft, over waterbeheer in Wageningen. IHE Delft leidt veel internationale studenten op.

Vaak wordt er onderscheid gemaakt tussen drie deelsectoren: waterschaarste en beheer van water, toegang tot drinkwater en sanitatie (WASH) en veilige delta's. Deze *Vice Versa-special* is ingedeeld aan de hand van die drie thema's. Tegelijkertijd hangen ze ook samen. Water stroomt in rivieren vanaf de bron in hoger gelegen gebieden naar beneden. In het hele stroomgebied kan waterschaarste een probleem zijn, maar in droge gebieden kan hevige regen ook overstromingen geven, als het land slecht beheerd is en er ontbossing of erosie is.

Aan de andere kant kan er ook tekort aan schoon water zijn in dichtbevolkte delta's, waar de rivieren uitkomen in zee. In delta's draait het beheer van water ook om kustwering en het tegengaan van overstromingen vanuit de zee of rivieren. Drinkwater en sanitatie is een thema dat door het hele stroomgebied van belang is – in het verleden stond het vaak los van de thema's waterbeheer en delta's.

Organisaties die zich bezighouden met WASH zijn heel andere organisaties dan die zich richten op waterbeheer. Maar steeds vaker is er bij het aanleggen van drinkwater- en sanitatiesystemen ook aandacht voor de bron van het water, en dus voor waterbeheer. In de nota van Kaag staat ook dat de verbinding versterkt moet worden tussen waterbeheer en WASH.

'Drinkwater en waterbeheer hangen samen, net zoals voedsel, water en energie samenhangen', zegt Rolien Sasse, die in alle hoeken van de waterwereld werkte. 'We moeten oppassen de aanpak van problemen in te delen in hokjes. We moeten juist integraal en intersectoraal samenwerken.

In samenwerking en polderen ligt ook de kracht van Nederland.'

Volgens Sasse is waterschaarste een urgent en groeiend probleem in de wereld. Ze schreef er in 2017 een rapport over in opdracht van het Netherlands Water Partnership (NWP), het netwerk dat in Nederland overheden, bedrijfsleven, kennisinstellingen en ngo's op het gebied van water verbindt om samen sterker te staan in het buitenland.

'Waterschaarste zal echt dramatisch toenemen in de toekomst', zegt Sasse, 'door de groeiende vraag en klimaatverandering.' Waterschaarste verscherpt de tegenstellingen tussen concurrerende gebruikers en kan zo conflicten in de hand werken. Water dat gebruikt wordt voor een waterkrachtcentrale of grootschalige irrigatie kan benedenstrooms tot een tekort bij anderen leiden, soms voorbij de landsgrenzen.

'We geven hulp en advies. Handel is bijvangst'

Tekort aan water ondermijnt de bestaanszekerheid van mensen. Dat kan leiden tot armoede, regionale migratie en destabilisatie als er voor de getroffen bevolking geen alternatieven zijn, staat in het rapport van Sasse, wat weer kan bijdragen aan de migratie naar Europa. Daarmee legt het NWP-rapport een verbinding tussen waterschaarste en het beleid van Kaag om de grondoorza-

ken van migratie weg te nemen.

Sasse nuanceert het directe verband: 'Een oplossing voor gebrek aan water zal de migratie niet stoppen, dat is een enorm complex proces. Andersom zullen ernstige waterproblemen, wanneer die niet worden aangepakt, wél bijdragen aan verminderde veiligheid voor mensen. Dat kan ook meespelen in de afweging om te migreren.'

Waterschaarste wordt inmiddels ook door veel anderen neergezet als een veiligheidsprobleem, in plaats van een ontwikkelingsvraagstuk. Hoge militairen in de Verenigde Staten en Nederland waarschuwen ervoor. Maar waterschaarste biedt ook de kans om conflicten juist op te lossen, stelt Sasse in haar rapport.

Het gezamenlijk aanpakken van waterproblemen zorgt vaak voor betere samenwerking tussen groepen of landen. Ze ziet een grote rol voor Nederland om met kennis en informatiesystemen bij te dragen aan waterdiplomatie en een meer integraal waterbeheer – en zo bij te dragen aan vredesprocessen in conflictgebieden.

Ook Stef Smits ziet voordelen van een breder perspectief op water. Hij werkt bij IRC, een kenniscentrum over drinkwater en sanitatie. 'WASH gaat over toegang tot water, maar waar mogelijk moet er afstemming en samenwerking zijn over waterbeheer. Hoewel drinkwater vaak maar vijf tot tien procent van het beschikbare water vergt, kan er bij schaarste toch een conflict ontstaan met andere watergebruikers.'

Uitdagingen rondom WASH zijn er genoeg. Op één staat nog steeds het klassieke geval van de kapotte pomp of toilet. Een derde van alle handwaterpompen in Afrika doet het niet, omdat het onderhoudssysteem niet werkt. Om de duurzaamheid van drinkwatervoorzieningen te verbeteren, bepleit IRC een systeemaanpak, waarin aandacht is voor beheer, onderhoud, bestuur en financiering.

IRC spreekt ngo's ook aan op hun communicatie, wanneer ze bij het werven van donateurs de suggestie wekken dat het volstaat om een pomp aan te leggen. De Nederlandse overheid dwingt tegenwoordig zelfs duurzaamheid van drinkwatersystemen af. Sinds een IOB-evaluatie in 2012 van het WASH-beleid dat hierop wees, staan in contracten van het directoraat-generaal Internationale Samenwerking met WASH-partijen dat de nieuwe drinkwatersystemen ten minste vijftien jaar moeten functioneren.

Maar het blijft lastig om financiering te

De IOB-evaluatie

De Nederlandse overheid en kennisinstellingen hebben een goede reputatie op het gebied van waterbeheer, er waren goede bijdragen aan overheidsplannen voor verbeterd waterbeheer en de Nederlandse inzet hielp veel boeren en stedelingen. Maar er was te weinig oog voor de lokale context en de bijdrage van het bedrijfsleven voor waterbeheer werd overschat.

Dat zijn de belangrijkste conclusies van de *Doorlichting van de ontwikkelingssamenwerking voor verbeterd waterbeheer 2006 – 2016* die de directie Internationaal Onderzoek en Beleidsevaluatie van het ministerie van Buitenlandse Zaken (IOB) eind juni 2018 publiceerde. Deze evaluatie gaat over de 225 projecten, programma's en fondsen op het gebied van beheer van water waaraan Nederland in die elf jaar tijd 871 miljoen euro ontwikkelingshulp gaf. Het gaat niet over hulp voor drinkwater en sanitatie (WASH), waar IOB in 2012 een evaluatie over schreef.

Duizenden boeren en boerinnen in Afrika en Azië profiteerden van het beleid door de aanleg van irrigatiewerken, polders en kustbescherming, en door de versterking van lokale gebruikersorganisaties. Veel stedelingen werden beter beschermd tegen overstromingen, ook kennisoverdracht droeg positief bij. En er zijn goede bijdragen

geleverd aan overheidsplannen voor verbeterd waterbeheer.

Of het beleid doelmatig was – de vraag of de resultaten in verhouding staan tot de inspanningen en uitgaven – bleek niet te berekenen. Daarvoor waren de activiteiten te divers en ontbrak het aan data. De grote hoeveelheid strategieën en instrumenten binnen het beleid vroeg veel van de coördinatoren in Den Haag en op ambassades en belemmerde de doelmatige uitvoering.

Verbeteringen aanbrengen in instituties, belangrijk voor langdurig duurzaam beheer van water, bleek vaak niet te lukken. Ook werd er in het beleid te weinig uitgegaan van de grote verschillen die er zijn in lokale context.

Over het beleid van hulp en handel concludeert IOB dat de bijdrage van de Nederlandse watersector werd overschat. Er was niet altijd de veronderstelde synergie tussen verbetering van waterbeheer en Nederlandse commerciële belangen. Te groot enthousiasme voor commerciële kansen brengt het risico met zich mee dat de Nederlandse status van onafhankelijk adviseur wordt ondermijnd. Beleid moet zich richten op een bijdrage aan de duurzame doelen en internationaal goed burgerschap, stelt IOB, en niet in de eerste plaats op handelsdoelen.

Het leven in het zuiden van Bangladesh wordt geregeerd door de getijden

© Ronald de Himmell

vinden voor het onderhoud van systemen, zegt Smits. 'Het is een publieke dienst; bedrijven kunnen wel onderdelen leveren, maar de overheid is verantwoordelijk. En die heeft er vaak geen geld voor over.' Het wordt ook lastig, zegt Smits, om het duurzame doel te behalen. 'Vooral als het om sanitatie gaat, met name in Afrika. Dat draait niet alleen om geld, maar ook om gedragsverandering.' Veel mensen zien niet direct het belang ervan in, terwijl gebrek aan een toilet wel tot veel ziekten en sterfgevallen leidt.

Bij de waterwerken in delta's valt wel geld te verdienen, dus daar spelen bedrijven een grotere rol. 'In de delta's ligt onze grootste kennis en toegevoegde waarde', zegt Dennis van Peppen, manager mondiale vraagstukken en water bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. 'Ons land is ook een delta. We hebben al eeuwen ervaring met waterbeheer in de delta, onze deltawerken en deltacommissie zijn wereldwijd bekend. We weten hoe je in een dichtbevolkte omgeving, met weinig ruimte en veel kennis, efficiënt met water kunt omgaan.'

In 2016 stelde de regering de Internationale Waterambitie op, een gezamenlijk ini-

tiatief van de ministers van Infrastructuur en Milieu, Economische Zaken en Buitenlandse Zaken en Ontwikkelingssamenwerking om wereldwijd met meer urgentie te werken aan waterveiligheid en -zekerheid in stedelijke delta's. De Waterambitie stimuleert samenwerking tussen de Nederlandse overheid, bedrijven, kennisinstellingen en ngo's, wat past binnen de agenda van hulp en handel. Het wordt gefinancierd met publiek-private programma's als Partners voor Water en het Fonds Duurzaam Water, programma's waarvoor Van Peppen verantwoordelijk is bij RVO.

'In de stedelijke delta's liggen grote uitdagingen', zegt hij. 'Bevolkingsgroei leidt tot meer vraag naar water, wat verergerd wordt door klimaatverandering. Er is zeespiegelstijging en vaak bodemdaling. Meer extreem hevige regen leidt in combinatie met slechte planning en veel asfalt tot grote overstromingen. Dat wordt erger – in grote steden in Azië, maar ook in Afrikaanse steden.'

Daarin is de Nederlandse positie van betekenis, zegt Van Peppen: 'Door het helpen verbeteren van bestuur, betere planvorming en technologieën, systemen voor vroege waarschuwing.' Nederland heeft vooral kennis te bieden, met zijn ingenieursbureaus en

kennisinstellingen. Ook met het voorspellen van waterproblemen door data-analyse en modellen.

Maar Dennis van Peppen nuanceert de inbreng van Nederland en het belang van het bedrijfsleven ook. 'We moeten oppassen dat we niet een te grote broek aantrekken', zegt hij. Het beeld dat je Nederland kunt bellen als er ergens een waterprobleem is en dat wij dan de ingenieurs invliegen die de zaak fiksen, kan ook tegen ons werken, denkt hij. 'Problemen zijn heel complex, verschillend en divers, en ze hangen af van de context. Het is goed ons bescheiden op te stellen – wat past bij onze volksaard – en goed te luisteren naar lokale noden en mogelijkheden.'

Hij waarschuwt ook dat in de hulp- en handelsagenda niet de verkeerde indruk gewekt moet worden. 'De nadruk hoort te liggen op het gezamenlijke doel: waterzekerheid en -veiligheid.' Nederland dreigt zijn positie van onafhankelijk adviseur te verliezen als men begint te denken dat het Nederland gaat om het eigenbelang van zijn bedrijven. 'Dat is niet zo. Nederland is een rijk land en heeft veel waterkennis, dat schept een verantwoordelijkheid. Daarom geven we hulp en advies. Handel is bijvangst.' ●

THEMA 1

Waterschaarste en *klimaat*

Een strijd van David tegen Goliath

Op deze plaats in de Ewaso Nyiro-rivier moet straks de Crocodile Jaw-dam worden aangelegd.

© Marc Broere

De aanleg van een megadam in de Ewaso Nyiro-rivier zorgt voor veel verdeeldheid in Kenia. Onontbeerlijk voor economische ontwikkeling en het reguleren van het water, zeggen de voorstanders. Een catastrofe voor de lokale bevolking die voor haar levenswijze volledig afhankelijk is van de rivier, brengen de tegenstanders daar tegenin. Hoe nu verder?

Tekst: Marc Broere

De oudere mannen hebben verweerde gezichten en hun baarden zijn gekleurd met hennep. Ze dragen daarbij zonnebrillen, wat hun look ontzettend cool maakt. De vrouwen, die in de minderheid zijn, hebben een oranje doek omgeslagen. We zitten in het kantoor van een lokale ngo in Korbasa, een kleine nederzetting benedenstrooms bij de Ewaso Nyiro-rivier. Aan de muur hangen de acht millenniumdoelen van de Verenigde Naties die van 2000 tot 2015 de agenda van de meeste internationale donoren bepaalden. De 17 nieuwe duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's) lijken in dit afgelegen gebied nog niet te zijn doorgedrongen. Maar de gemeenschap in Korbasa heeft ook wel andere dingen aan het hoofd dan de nieuwste blauwdrukken die hoog vanuit het hoofdkantoor van de VN de wereld in worden gesmeten. Hun bestaan wordt namelijk bedreigd door de mogelijke aanleg van een dam met de al even afschrikwekkende naam *Crocodile Jaw*. Voor veel gemeenschappen voelt het ook daadwerkelijk alsof ze in de kaak van de krokodil zullen verdwijnen.

Het is een gepassioneerde afvaardiging van de bewoners waarmee we praten. Nadat we ons allemaal hebben geïntroduceerd, vertellen ze over hun leven en hoe ze tegen de dam aankijken. Ze zijn pastoralisten die met hun koeien, schapen en geiten rondtrekken en daarvoor al generaties lang afhankelijk zijn van de Ewaso Nyiro-rivier. De dieren zijn hun melk en vlees, hun economie. Van de verkoop op de veemarkt in Isiolo betalen ze het schoolgeld voor hun kinderen. 'Iedereen is afhankelijk van de rivier', zo vat één iemand het samen.

De Ewaso Nyiro is onvoorspelbaar en grillig. Op dit moment staat de rivierbedding leeg en moeten ze het water met emmers uit de grond halen. De oever is het afgelopen jaar een kilometer verplaatst.

'Hier kunnen we mee omgaan, dit hoort bij een meanderende rivier', vertelt een van de mannen. Niet alleen zij zijn pastoralisten, ook de rivier is een nomade. Maar alles dat door mensenhanden wordt veranderd, zoals door de aanleg van een dam, heeft veel grotere gevolgen; daar heb je geen grip op. 'Als er bovenstrooms wordt ingegrepen, heeft dat hier benedenstrooms direct effect op het leven van de mensen.'

Wat is hier aan de hand? De Keniaanse overheid heeft met 'Vision 2030' ambitieuze plannen gemaakt om het land op te stuwen in de vaart der volkeren. Onder de vlag van het Lamu Port-South Sudan-Ethiopia Transport (LAPSSET) traject worden er bovendien grote infrastructurele projecten uit de grond gestampt om de samenwerking op economisch gebied tussen Kenia, Zuid-Sudan en Ethiopië te stimuleren. Naast andere omstreden projecten, zoals de aanleg van een groot windmolenpark bij Lake Turkana en de uitbreiding van de haven van Lamu, is de Crocodile Jaw Dam een initiatief dat de gemoederen bezighoudt. De dam is bedoeld om de stroom van de Ewaso Nyiro-rivier bovenstrooms te reguleren, en dan vooral om een gegarandeerde watertoevoer te krijgen naar een nog te bouwen *Resort City*. Dat moet een soort Las Vegas van Isiolo worden: een stad vol vertier met volgens Vision 2030 'world class living standards en working environment'. Isiolo is qua oppervlakte een van de grootste provincies van Kenia, maar er wonen slechts 200 duizend mensen. Daarnaast ligt Isiolo in een droog gebied met beperkte andere waterbronnen. In de provincie op zes uur rijden ten noorden van hoofdstad Nairobi voelden de bewoners zich jarenlang gemarginaliseerd, maar door de vondst van olie en mineralen en door het Vision 2030 plan is het opeens onder de aandacht van de overheid gekomen. In 2013 maakte de National Water Conservation and Pipeline Cor-

poration de bouw van de dam bekend. Het leidde meteen tot een storm van protesten van gemeenschappen die benedenstrooms leven, omdat ze bang zijn dat de aanleg van de dam grote gevolgen heeft voor hun watertoevoer. De gemeenschap die we bezoeken in Korbasa moest van de plannen horen via een ngo die actief is in de regio. 'Tot op de dag van vandaag is er niemand van de regering gekomen om met ons te praten over de dam', roept een van de aanwezigen verbitterd. Een paar weken geleden maakte de nationale overheid een einde aan alle onzekerheid. De Keniaanse regering vertelde dat Crocodile Jaw hoe dan ook gebouwd gaat worden, alle lokale protesten ten spijt. 'Het is een doodsvonnis', zegt iemand. 'Normaal gesproken leest de rechter een vonnis voor en legt uit waarom je ter dood wordt veroordeeld. Je wordt opgehangen, maar begrijpt waarom. Bij ons is er wel een vonnis, maar we weten niet waarom we worden opgehangen.'

'De bouw van de dam is voor ons een doodsvonnis'

Het was Shandey Abdullahi die de gemeenschap in Korbasa voor het eerst vertelde over de dam. Hij is de directeur van het Merti Integrated Development Programme (MIDP), de enige lokale ngo in de omgeving. Abdullahi is een gedreven en aanwezige man wiens leven op de kop kwam te staan toen hij op 12 april 2012 voor het eerst hoorde over de plannen van Crocodile Jaw. 'Het kwam toevallig ter

Leden van de gemeenschap in Korbasa

© Marc Broere

hoe zij het deden en aanpakten. Gelukkig hebben we een advocaat die ons kosteloos bijstaat. Ik ga nu proberen geld op te halen in de gemeenschappen voor de overige kosten van de rechtszaak. Het is een strijd van David tegen Goliath, maar we gaan hem winnen.'

We rijden langs de rivier in tegengestelde richting van de stroom, van benedenstrooms naar bovenstrooms. Het is een moeilijk begaanbare weg en zelfs met een 4wheeldrive moet je hele stukken stapvoets afleggen. Dit is de route naar Archers Post waarlangs ook de Campaign-vrijwilligers voerde. Vlakbij Archers Post, langs de rivier, ligt de Sarova Shaba Lodge, een exclusief toeristenverblijf. Vrijwel alle gasten zijn Europees of Noord-Amerikaans en gekleed in safarioutfit. Vanaf het terras heb je prachtig uitzicht op de rivier en het aanpalende wildpark. Doorgaans zijn ngo's en bedrijven die zich vooral op de *upper class* richten niet elkaars logische vrienden, maar hier is dat anders. Vol passie praat manager Josphat Ngali over het unieke ecosysteem van de omgeving, waar dieren en de verschillende bevolkingsgroepen in principe vreedzaam met elkaar samenleven. Het zijn alleen de politici die mensen tegen elkaar opzetten en voor verdeeldheid zorgen, zegt hij. Crocodile Jaw is daar een goed voorbeeld van. De megadam zal volgens Ngali het ecosysteem verstoren en conflicten tussen verschillende groepen mensen doen toenemen. Daarnaast is ook zijn eigenbelang in het geding, geeft de manager toe. Als de rivier in de omgeving van de lodge in de toekomst minder water krijgt, zal de hoeveelheid en diversiteit van wildlife ook afnemen.

Ngali werkt actief samen met ngo's. Zijn lodge fungeert als *early warning system* voor de gemeenschappen benedenstrooms. 'In periodes van heftige regenval zien wij het meteen als de stroom van de rivier te sterk is. Dan bellen we de ngo's op en zeggen we dat er hoog water op komst is. Zo kunnen zij lokale gemeenschappen waarschuwen om zich met hun vee uit de rivierbedding terug te trekken.' Hij is vol lof over het werk van de ngo's. 'Wat zij doen, wordt begrepen door de lokale bevolking. Zij betrekken de gemeenschappen en lokale leiders bij hun werk. Eigenlijk doen ze wat onze regering verzuimt te doen, namelijk het voorlichten en informeren van mensen.'

sprake', blikt hij terug. 'Ik heb toen meteen aan de bel getrokken, omdat ik zag welke gevolgen het zou krijgen. Ik ben naar alle gemeenschappen die afhankelijk zijn van de rivier toegegaan om te zorgen dat we met één stem zouden spreken.'

Sindsdien organiseert hij met verve het verzet. De afgelopen jaren organiseerde hij drie keer een Caravan Campaign om aandacht te vragen voor de zorgen die er over de dam zijn (zie kader). Het leverde zowel nationale als internationale publiciteit op en leidde zelfs tot vertraging van de aanleg van de dam en tot de opdracht voor een nieuwe studie naar de impact op mens en milieu. Maar de uitspraken van de nationale overheid van Kenia zijn ook bij Abdullahi als een bom ingeslagen. 'Ik ben zo geschokt. Mensen lieten het gelaten over zich heen gaan. Iedereen was te beduusd om boos te reageren.'

Hij maakt zich op voor een nieuwe strijd en wil naar de Environmental Court gaan. 'Dat hebben de vissers in Lamu ook gedaan. Zij kwamen in verzet tegen de LAPSET plannen en hebben een grote schadevergoeding gekregen. We moeten nu precies gaan uitzoeken

De Camel Caravan Walk

Mariam Halake en Halima Kampicha maken deel uit van de Waldegena Women Group in Merti, die onder het Merti Integrated Development Programme valt. 'Ons hele leven is afhankelijk van water', zegt Mariam. 'Je kunt wel voedsel hebben, maar zonder water kun je daar niks mee. Een huishouden zonder water bestaat niet.' Momenteel is het water in Merti op rantsoen. 'De tap in het dorp is maar twee dagen per week open. Dan moet je drie uur in de rij staan om je voorraad te krijgen', zegt Halima.

Ze maken zich zorgen over de Crocodile

Jaw dam. 'Als de stroom van Ewaso Nyiro vanwege de dam minder water krijgt, zal de tap nog verder verplaatst worden richting de rivieroever. Dat betekent dat we nóg verder moeten lopen om water te halen.' Beiden hebben meegedaan aan de Camel Caravan Campaign Walk. Trots vertellen ze over hun voettocht van 240 kilometer waar ze een kleine week over hebben gedaan. Het was een zware tocht. Ze waren bang voor wilde dieren die hen konden aanvallen. Of dat ze veedieven zouden tegenkomen. 'Er is niemand die je kan horen als je in de pro-

blemen zit', zegt Mariam. 'Maar de negatieve impact van de dam is groter dan de stress van de mars.' Van andere gemeenschappen kregen ze soms een schaap of een geit mee om te slachten. Er was een muzikant bij om liederen te spelen. En ze werden vergezeld door tien kamelen. De voettocht heeft veel aandacht gekregen van niet alleen de lokale media, maar ook van de BBC en CNN. 'Onze tochten hebben tot veel bewustwording en publiciteit geleid en we zijn klaar om het opnieuw te doen. Shandey (van de ngo MIDP, red.) hoeft maar op het fluitje te blazen.'

Met een jaarlijkse Camel Caravan Walk wil Shandey Abdullahi aandacht vragen voor de zorgen die er over de dam zijn

De plannen rond de aanleg van Crocodile Jaw zorgen voor veel verdeeldheid in de regio. Dat blijkt wel uit onze gesprekken in de twee provinciehoofdsteden die erbij betrokken zijn. In de gelijknamige hoofdstad van Isiolo beginnen we in het overheidsgebouw van de provincie. Omdat de gouverneur er niet is, worden we ontvangen door vice-gouverneur Abdi Issa Ibrahim. Het feit dat we hem spreken, en niet zijn baas, betekent ook dat we een totaal ander verhaal te horen zullen krijgen. De gouverneur is een fanatiek voorstander van Crocodile Jaw, maar zijn plaatsvervanger heeft een andere mening.

De actuele stand van zaken kan Abdi niet geven, wel een uitleg van het politieke krachtenveld eromheen. De gouverneur en de nationale regering van Kenia zijn vóór, maar de leden van het parlement van de provincie, 17 in totaal, zijn op een enkeling na allemaal tegen. Op persoonlijke titel zegt Abdi dat hij niet tegen de aanleg is van een dam als zodanig, maar dat hij de plek verkeerd vindt gekozen. 'Het was beter geweest als er voor een locatie benedenstrooms was gekozen. Dan hadden de armste gemeenschappen wél geprofiteerd.' Op de vraag waarom dat niet is gebeurd, laat hij een veelbetekende glimlach volgen. 'De landelijke politiek heeft dat zo bepaald. Het is nu eenmaal een historisch gegeven dat in dit district alle voorzieningen altijd voor de mensen bovenstrooms zijn.'

Ook Salad Tutana, de *chief officer* Water and Natural Resources van Isiolo en daarmee de hoogste waterambtenaar van de provincie, is een uitgesproken tegenstander van de dam. Hij liep zelfs nog mee in de Camel Caravan Campaign. Tutana is ervan overtuigd dat Crocodile Jaw er zal komen. 'Het gebied ten noorden van Nairobi raakt overbevolkt. De regering heeft levensruimte nodig en wil Isiolo daarom economisch ontwikkelen. Daarbij hebben ze hier olie en mineralen gevonden. Dan weet je dat de rechten van minderheden, zoals pastoralisten, altijd op de tweede plaats worden gezet. Als de regering echt de belangen van de lokale bevolking voorop had gesteld, hadden ze eerst een goede weg tussen Archers Post en Merti aangelegd.'

Op dezelfde compound als Tutana zetelt ook de Water Resource Management Authority (WRMA), het provinciekantoor van de nationale waterorganisatie van Kenia.

Het contrast tussen de lokale en nationale waterorganisatie kan niet groter zijn. De WRMA is niet verantwoordelijk voor de construc-

tie van de dam zelf, maar wel voor de uiteindelijke beslissing of de dam er komt of niet. Crocodile Jaw is een gevoelig dossier dat op het bord ligt van de man die wij spreken; een man die aan het eind van het gesprek onverwachts zegt dat hij niet met naam en toenaam in het stuk wil worden genoemd. Hij stelt dat hij na een nieuwe impactstudie een 'afgewogen beslissing' zal nemen.

Toch lijkt zijn mening al gevormd. 'Er worden door ngo's veel dingen over de dam geroepen die onwaar zijn. Ze maken de gemeenschappen benedenstrooms bang en dragen geen permanente oplossing aan.' Maar hij is ook kritisch op de Keniaanse regering. 'De regering had een bewustwordingscampagne moeten houden om de lokale bevolking van deur tot deur en van gemeenschap tot gemeenschap voor te lichten over het belang van de dam. Dat hebben ze helemaal verzuimd te doen.'

Door de vondst van olie en mineralen kwam het gemarginaliseerde district opeens onder de aandacht van de overheid

In Nanyuki zien we dezelfde verdeeldheid. De stad ligt op twee uur rijden ten zuiden van Isiolo en valt onder het district Laikipia. De precieze bouwplaats van de dam bevindt zich nog net in deze provincie. Njenga Kapiro, de minister van Water, Environment en Natural Resources van Laikipia, wil het onderwerp graag in breder perspectief plaatsen. 'Als je naar de regenval van de afgelopen jaren kijkt, is de hoeveelheid hetzelfde gebleven. Alleen valt wat vroeger in een half jaar viel nu in een week. *Rain is almost an event*. Op het beperkte aantal dagen dat het regent, komt het als een stortvloed naar beneden. Er moet iets bedacht worden om water op te slaan en

om de weerbaarheid van gemeenschappen die getroffen worden te vergroten. De enige strategie is het reguleren van de waterstromen. In z'n algemeenheid is een dam dan de beste optie. Het is alleen de vraag of je dat met een grote of reeks kleinere dammen moet doen.'

Even verderop schenkt Charles Muitik, directeur Public Safety and Disaster Management van de regio, klare wijn. 'We need water like yesterday. Als ngo's niet hadden geprotesteerd, was de dam al klaar en het reservoir al gevuld geweest. De pastoralisten zijn maar voor één ding bang, en dat is verlies van hun levensstijl. Ze weigeren in te zien dat hun land beter gebruikt kan worden voor irrigatie en landbouw. Door de droogte moeten ze steeds verder trekken met hun vee om nog graslanden te vinden, helemaal tot aan de uitlopers van Mount Kenya. Ze verliezen niet alleen de helft van hun kudde tijdens deze trektocht, het leidt ook tot conflicten met mensen uit andere districten.'

In zijn kantoor schudt Mali Ole Kaunga zijn hoofd. 'Mensen als Charles komen uit de stad en kennen de lokale cultuur en geschiedenis niet. Ze zijn honderd procent tegen pastoralisme, omdat ze dat een achterhaalde levensstijl vinden. De manier waarop de bestuurders naar problemen rondom water kijken is echter heel beperkt.'

Ole Kaunga is directeur van Impact, een lokale ngo die zich grote zorgen maakt over de aanleg van Crocodile Jaw. De organisatie geeft mensen juridische ondersteuning en verzamelt verhalen van mensen die langs de rivier wonen. Zijn eigen standpunt over Crocodile Jaw is duidelijk. 'Ik ben honderd procent tegen. Megaprojecten als deze doen meer kwaad dan goed. Alleen al de bouw ervan trekt grote groepen mensen aan. Lokale gemeenschappen worden hierdoor ontwricht. Opeens groeit een gemeenschap van 1.500 naar 3.000 mensen. Je ziet het ook bij de aanleg van het windmolenpark bij het Turkanameer: dat heeft geleid tot een enorme toename van prostitutie en alcoholisme in de gemeenschappen. Bovendien creëren dit soort projecten altijd veel minder banen dan wordt beloofd.'

En hoe ziet het er dan uit, de plaats waar meneer of mevrouw Crocodile Jaw geboren gaat worden? Om dat met eigen ogen te zien vervolgen we onze weg, stroomopwaarts. Al snel bevinden we ons in het romantische Afrika zoals dat in de vakantiegeden wordt aangeprezen. De weg doorkruist een aantal keer een wildpark en de

vergezichten zijn adembenemend. Vlak voordat we bij de bouwlocatie zijn, bezoeken we een Masai-gemeenschap. We belanden midden in een *rite de passage*, het ritueel waarin jonge mannen na een afzondering van enkele maanden als *morans* officieel de overgang naar *junior-elders* maken. We krijgen een traditionele ontvangst door dansende en zingende vrouwen en nemen plaats in een *boma* om te praten met Samuel Ntanyaki, voorzitter van de Koiya Group Ranch, en een aantal wijze oude mannen. Er wordt zelfgemaakte honingwijn geschonken.

Met liefde vertellen onze gesprekspartners over de cultuur van de Masai en over hun leven. De 4.000 mensen die onderdeel zijn van de Koiya Group Range wonen op een gebied van ongeveer 8.000 hectare. Er is ruimte genoeg en hun leven is goed, behalve in tijden van langdurige droogte. Dan trekken ze richting Mount Kenya en de Aberdares op zoek naar grazige weiden voor hun kuddes. Nu is de omgeving groen, omdat het recentelijk heeft geregend. Dan hoeven de mensen niet weg te trekken. 'Het is de regen die onze gemeenschap bij elkaar brengt', zegt Ntanyaki.

'Het is een historisch gegeven dat in dit district alle voorzieningen altijd voor de mensen bovenstrooms zijn.'

De aanleg van Crocodile Jaw zal grote gevolgen hebben. Onze gesprekspartners dragen uiteenlopende zaken aan. Zo zullen de bomen langs de rivier gekapt worden. Uit deze bomen halen ze nu hun traditionele medicijnen, en ze worden gebruikt voor bijenhouderij, een activiteit die voor extra inkomsten zorgt. Daarnaast zal ongeveer

70 procent van het land van de Group Range onder water komen te staan, vooral de plaatsen waar nu de dieren grazen. Het water zal tot aan de settlements geraken waar de mensen wonen, en de malaria-mug daarbij als ongenode gast meetrekken. Ook zal de traditionele oversteekplaats voor olifanten in de rivier verdwijnen, waardoor er angst bestaat dat deze nu naar de settlements zullen trekken. Dan verwachten ze ook dat de omgeving van de stuwdam tot de komst van meer nijlpaarden zal zorgen, wat weer gevaarlijk is voor de vrouwen die de rivier gebruiken om kleren te wassen en water te halen. Ook de kleine eco-lodge aan de rivier, waarop de gemeenschap nu toeristen ontvangt die voor goede inkomsten zorgen, zal worden gesloopt. 'De dam zorgt voor veel verwarring in onze gemeenschap', vat Ntanyaki de gevoelens samen.

Het is nog een klein stukje rijden naar de rivier. De zon gaat langzaam onder. Mensen lopen terug van de rivier waar ze zich hebben gewassen. We worden vergezeld door Peter Leshao, de Ward Administrator van Laikipia. De plaats waar de dam gebouwd gaat worden ziet er nu nog rustig en bijna idyllisch uit.

Leshao legt uit waarom de bouwplaats op zichzelf logisch gekozen is. Vlak voor deze plek voegt een andere rivier zich bij de Ewaso Nyiro. Daarom kent de rivier hier een krachtige stroom, waarmee eenvoudig een stuwmeer kan worden gevuld. Leshao wijst naar de twee heuvels die met elkaar verbonden gaan worden door een enorm stuwmeer. Een deel van het water zal worden doorgelaten voor de mensen en dieren die benedenstrooms wonen, maar de grootste hoeveelheid zal direct na de dam worden afgetapt om met pijpen naar de Resort City te worden getransporteerd.

Onze laatste ontmoeting is met Stephen Lesonkoi, de net benoemde chieft van Loiborsoit, het gebied dat direct wordt getroffen door de komst van de megadam. Hij is een boomlange jongeman van 30 jaar. Lesonkoi nodigt ons uit om in te stappen in zijn auto en parkeert onder de schaduw van een boom. Dan gaat hij op de grond zitten en doet zijn verhaal. 'Er is geen enkele voorlichtingsbijeenkomst geweest om ons te vertellen over de aanleg van de dam. Ik heb geen idee wat de huidige stand van zaken is.' Hij voelt zich ongemakkelijk als chieft in zijn eigen gebied. 'Soms komen er vreemde mensen in grote auto's kijken naar de plaats waar de dam gaat worden gebouwd. Ik heb geen idee wat ze doen en waarover ze praten. Kijk, jullie zijn hier vandaag ook op bezoek. Maar jullie hebben je eerst geïntroduceerd in onze gemeenschap en verteld wat jullie miserie is. Maar deze mensen komen gewoon, zonder uitleg.'

Als nieuwe chieft heeft hij een duidelijke missie. 'Ik wil dat onze gemeenschap volledig wordt betrokken bij de besluitvorming en bij de gesprekken over compensatie. En dan praat ik over een compensatie van miljarden shillings. Kijk, wij kennen hier geen individueel landeigenaarschap. De leden van de Group Ranges zijn samen eigenaar van het land. Zij moeten beslissen en niet ik. Onder bepaalde voorwaarden wil ik persoonlijk de dam best steunen. Maar dan moet er eerst een reeks serieuze bijeenkomsten komen tussen de Group Ranges en de overheid. Ik wil dat alle mensen precies op de hoogte zijn. Waarom wil de regering juist hier een dam bouwen? Klopt het dat grote delen van ons land onder water komen te staan? Welk alternatief heeft de overheid ons te bieden? Waar kunnen we naartoe? Hoe hoog wordt onze compensatie? Dit is ook geen beslissing die ik samen met een afvaardiging van vijftig mensen uit de gemeenschap kan nemen; dit gaat om zo'n belangrijk onderwerp, dit vergt echt de volledige participatie van de hele bevolking.' ●

Partners for Resilience

'Een compleet gebrek aan informatie. Bovendien heeft iedereen zijn of haar eigen verhaal.' Dat stellen Zeituna Roba (Cordaid) en Titus Wamae (Wetlands International) die samenwerken in de Partners for Resilience-alliantie (PFR) over de huidige stand van zaken rondom de bouw van de Crocodile Jaw dam. De informatie hangt af van wie je spreekt, benadrukken ze. Kenia kent veel bestuurslagen en organisaties, zowel op nationaal als lokaal niveau, en de verschillende contactpersonen volgen elkaar in rap tempo op vanwege ontslagen en overplaatsingen. Het is een kluit die bijna niet te ontwarren is.

Lange tijd leek de bouw van Crocodile Jaw vertraagd of zelfs stilgelegd te zijn. Het is nog altijd wachten op een impactstudie naar de gevolgen voor de ecosystemen die afhankelijk zijn van watertoevoer benedenstrooms. Ook trok de African Development Bank zich vorig jaar terug als investeerder omdat ze zich niet wilde branden aan een project waartegen zoveel weerstand bestond. Nu zorgen de recente uitspraken van de nationale regering weer voor een compleet ander speelveld.

PFR ondersteunt het werk van de lokale ngo's MIDP in de provincie Isiolo en IMPACT in de provincie Laikipia. Zo financierde het bewustwordingsactiviteiten en de Camel Caravan Campaign Walk. Wat wordt de nieuwe strategie? 'Als lokale gemeenschappen nu besluiten dat ze andere oplossingen voor de problemen willen vinden, kunnen

we dialoog faciliteren', zegt Roba. Bovendien zal het initiatief van de gemeenschappen zelf afkomstig moeten zijn.'

'De publieke participatie zelf hoort bij de overheid te liggen', zegt Wamae. 'Zij moeten het initiatief nemen. Als wij zelf naar de lokale bevolking zouden gaan om mensen over de impact van de dam voor te lichten, zou het lijken alsof we een eigen agenda hebben. Maar we kunnen de gemeenschappen wel helpen om naar de fora toe te komen. We kunnen alleen de dialoog van twee kanten faciliteren. Bovendien moet het initiatief van de twee gemeenschappen komen.'

Roba vult aan: 'We willen ook geen activisme steunen, maar alleen een dialoog openen. PFR is ook niet voor of tegen de dam. Wij kijken naar het grotere doel. Wat is de impact van de dam? Maakt het mensen kwetsbaarder of juist sterker tegen droogte, overstromingen en klimaatverandering?' Wamae knikt. 'Het gaat ons om de processen achter besluitvorming.'

Wat is tot dusverre het grootste succes geweest? 'Dat er nog niks is gestart', antwoordt Roba. 'Ook het feit dat de African Development Bank zich heeft teruggetrokken als investeerder heeft volgens de lokale overheid hier te maken met onze activiteiten. Het is altijd moeilijk om in een lobbyproces iets als een succes van jezelf te claimen, maar wij zijn er wel onderdeel van. Zonder verzet was Crocodile Jaw allang gebouwd.'

Tijdens een rite de passage maken jonge mannen de overgang naar junior-elder

Stephen Lesonkoi, de net benoemde chieft van Loiborsoit

Wie al kwetsbaar is, wordt kwetsbaarder

Tekst: Joris Tielens

Waterschaarste neemt toe en wordt almaar vaker gezien als veiligheidsprobleem. Maar de relatie tussen gebrek aan zoet water, klimaatverandering, en conflict en migratie is complex, stellen deskundigen. Schaarste kan mensen ook bijeenbrengen. Zeker is: kwetsbare mensen worden er het hardst door getroffen. Wat valt daaraan te doen, ook door Nederland?

Een Egyptische boer laat een handvol aarde zien: zó droog is het land

© Mohamed Abd El Ghany

Waterschaarste is een groeiend probleem, daarover zijn velen het eens. Er is in veel gebieden al te weinig zoet water beschikbaar. En de vraag naar water zal wereldwijd toenemen, door groei van de bevolking, groei van de economie en meer vraag naar energie en voedsel. Dat wordt versterkt door klimaatverandering.

Een half miljard mensen heeft nu al te maken met voortdurende waterschaarste. Niet alleen in regio's die traditioneel al droog zijn, zoals de Sahel en het Midden-Oosten, maar ook steden als Kaapstad – het scheelde weinig of er kwam in het voorbije voorjaar geen water meer uit de kraan – en São Paulo, Maputo en Nairobi. Zelfs in Nederland was er in de zomer van 2018 opvallend lang geen regen, wat dijken en oogsten bedreigde.

Steeds vaker wordt waterschaarste ook genoemd als veiligheidsprobleem. In rapporten van de Wereldbank en het Wereld Economisch Forum, maar ook door hoge Amerikaanse en Nederlandse militairen en de VN-Veiligheidsraad. De redenatie is vaak dat waterschaarste, al dan niet mede veroorzaakt door klimaatverandering, mensen hun bestaansmiddelen ontnemt. Concurrentie over het gebruik van schaars water kan dan tot conflicten leiden. Water dat gebruikt wordt voor een waterkrachtcentrale of grootschalige irrigatie kan benedenstrooms tot een tekort bij andere watergebruikers leiden.

In het geval van grensoverschrijdende rivieren kan het conflicten opleveren tussen landen, die kunnen leiden tot regionale onveiligheid en instabiliteit. Dat kan weer migratie veroorzaken, ook naar Europa. In de woorden van Sybe Schaap, voorzitter van het Netherlands Water Partnership (NWP): 'Ernstige watertekorten en overstromingen brengen migratiestromen op gang die samenlevingen uit balans kunnen brengen, zowel in het land van vertrek als van aankomst.' Nederland kan een grote rol spelen in het oplossen van waterconflicten, denkt NWP, met waterdiplomatie of technische oplossingen.

Ook minister Sigrid Kaag vraagt aandacht voor de rol van water in internationale conflicten, zoals op 22 maart 2018, op Wereldwaterdag, toen ze daarover sprak in de VN-veiligheidsraad in New York. Maar een directe relatie tussen waterschaarste en migratie, zoals NWP die legt, wordt in het regeerakkoord of de nota van Kaag niet genoemd. In de nota staat wel dat een wa-

tercrisis als gevolg van het schaarser worden van water conflicten kan veroorzaken, maar niet dat dit ook tot migratie leidt.

'Die relatie is ook erg ingewikkeld', zegt Rolien Sasse, die er in opdracht van NWP in 2017 een rapport over schreef, getiteld: *Watercrisis: oorzaak van conflict of bijdrage aan stabiliteit*. Het is ingewikkeld, omdat er veel meer factoren meespelen bij veiligheid en migratie. 'Maar het niet-oplossen van ernstige waterproblemen kan bijdragen aan verminderde veiligheid voor mensen', zegt Sasse, 'en mogelijk aan migratie.'

'Waterschaarste is vooral te wijten aan menselijk handelen'

Waterschaarste hoeft geen conflict op te leveren, maar kan partijen ook bij elkaar brengen, zegt Sasse. 'Juist omdat water essentieel is voor mensen.' Ze ziet een grote rol voor Nederland om met kennis en informatiesystemen bij te dragen aan waterdiplomatie en meer integraal waterbeheer – en zo vrede te brengen in plaats van conflict.

In haar rapport noemt ze meerdere mogelijkheden: het voorspellen van toekomstige schaarste door data-analyse, het tot stand brengen van overleg door waterdiplomatie tussen landen of tussen groepen van watergebruikers. Ook bij het verduurzamen van watergebruik in de humanitaire hulp kan Nederland het voortouw nemen.

De dam in Noord-Kaapstad is bijna opgedroogd

© Wikus de Wet

Ze noemt ook waterrentmeesterschap: 'Nederlandse bedrijven en investeerders moeten zich rekenschap geven van de impact van hun productieketen – zeg: het telen van bloemen of boontjes – op de lokale waterschaarste en daar verantwoordelijk mee omgaan.' Ook investeerders in duurzame energie, zoals via stuwdammen, moeten oog hebben voor conflicten over water.

'De waterschaarste is door ons gecreëerd', zegt Marie-José Vervest. 'Schaarste is vooral te wijten aan menselijk handelen. Het risico op schaarste wordt wel vergroot door klimaatverandering, maar met verstandig en integraal waterbeheer zou dat veel minder een probleem hoeven zijn.'

Vervest is programmamanager bij Wetlands International en werkt aan het versterken van de veerkracht van gemeenschappen, zodat ze beter kunnen omgaan met door waterschaarste veroorzaakte rampen. Onder *wetlands* vallen rivieren, meren en moerassen, maar ook de binnenlandse delta's en meren in de Sahel waar alleen in regentijd water staat.

In het rapport *Water Shocks* bracht Wetlands International vorig jaar de schade in beeld die slecht waterbeheer in de Sahel veroorzaakte voor de bevolking en de economie. In rivieren als de Niger en de Sénégal en rondom het Tsjaadmeer zijn dammen aangelegd en wordt water onttrokken voor grootschalige irrigatieprojecten en waterkracht. Daardoor komen rivieren en meren droog te liggen, terwijl miljoenen mensen ervan afhankelijk zijn voor hun visserij, veehouderij en landbouw. Dit is een van de oorzaken van gewapend conflict over schaars water en leidt ertoe dat mensen zich genoodzaakt zien te migreren.

De rivieren en meren in de Sahel vormen een complex systeem, legt Vervest uit. De *blue life-lines* onderhouden niet alleen miljoenen mensen, ze zijn ook een buffer voor extremen in het weer – zoals aanhoudende droogte – als gevolg van klimaatverandering. Ze behouden vraagt om een integrale benadering, waarin heel het landschap en alle watergebruikers worden meegenomen.

Dat geldt ook voor het watergebruik in Ethiopië. Meren in de Central Rift Valley krimpen, onder andere omdat er water wordt gebruikt om bloemen te telen voor de export, ook door Nederlandse bedrijven. Dit zou een van de factoren kunnen zijn in de opstanden in Oromia, waarbij bloemenboerderijen zijn afgebrand. 'Maar het zijn niet de bloemenboeren alléén die waterschaarste veroorzaken in Ethiopië', zegt Vervest. 'Het is een combinatie van factoren. Lokale kleinschalige boeren rond de meren gebruiken het water ook inefficiënt.'

Op basis van gedegen onderzoek brengt Wetlands International de situatie in kaart, waarna het een dialoog tussen alle watergebruikers begint om het verdelingsvraagstuk op te lossen. Ook worden groene oplossingen voorgesteld, zoals 'bouwen met de natuur'. Wetlands International werkt samen met humanitaire organisaties in de alliantie Partners for Resilience om de capaciteit van lokale organisaties en de positie van mensen die afhankelijk zijn van de *wetlands* te versterken, zodat ze sterker staan in de dialoog met andere gebruikers.

Zoals in Kenia, waar herders en lokale boeren protesteerden tegen de aanleg van een nieuwe dam in de Ewaso Nyiro-rivier en die voorlopig weten tegen te houden. Ook tussen landen is er overleg, zoals tussen de negen landen waar de Niger

doorheen stroomt. Een overkoepelende rivierautoriteit bemiddelt tussen boven- en benedenstroomse gebruikers. 'Nederland', zegt Vervest, 'heeft zeker iets te bieden in het omgaan met waterschaarste. Met onze kennis en analyse en ook door praktische oplossingen te bieden, zoals bouwen met de natuur.'

Die analyse vindt onder andere bij IHE Delft plaats, waar een nieuw instrument voor waterdiplomaten in de maak is. Het *Water, Peace and Security*-programma gaat proberen om watergerelateerde veiligheidsrisico's op te sporen nog voordat conflicten uit de hand lopen. Data over watertekorten worden gecombineerd met sociale, politieke en economische gegevens om problemen die zich op korte termijn kunnen voordoen te voorspellen – tijdige maatregelen kunnen erger voorkomen. IHE werkt hieraan met een groeiend aantal partners en met financiering van Buitenlandse Zaken.

Pieter van der Zaag, hoogleraar aan IHE Delft en betrokken bij het initiatief, drukt zich voorzichtig uit over wat het initiatief kan bereiken. Het initiatief is nog maar net van start. Eerst wordt de informatie verzameld voor het eerste proefproject, rondom de Nigerrivier in Mali en Guinee. 'Ons instrument moet alarmbellen krijgen, die afgaan als er iets vreemds gebeurt, zodat je goed kunt kijken wat er aan de hand is.' Veel meer kan het initiatief niet beloven, zegt hij. Dat komt doordat de relatie tussen waterschaarste, klimaatverandering en bestaanszekerheid, veiligheid en migratie zo ingewikkeld is. 'Die wordt nogal eens te veel versimpeld. Daar moeten we mee uitkijken.'

Verlies van bestaanszekerheid en onveiligheid hebben, zegt Van der Zaag, in de eerste

plaats te maken met de vraag of de overheid en de markt werken. Een direct verband leggen tussen waterschaarste en migratie is Van der Zaag een brug te ver. 'Het verhaal gaat er goed in dat er een opeenvolging van oorzaak en gevolg is tussen klimaatverandering, droogte, instabiliteit en migratie. Maar er zijn veel meer factoren in het spel. De belangrijkste oorzaken van migratie zijn armoede, uitbuiting en slecht bestuur. En natuurlijk moeten we daar wat aan doen.'

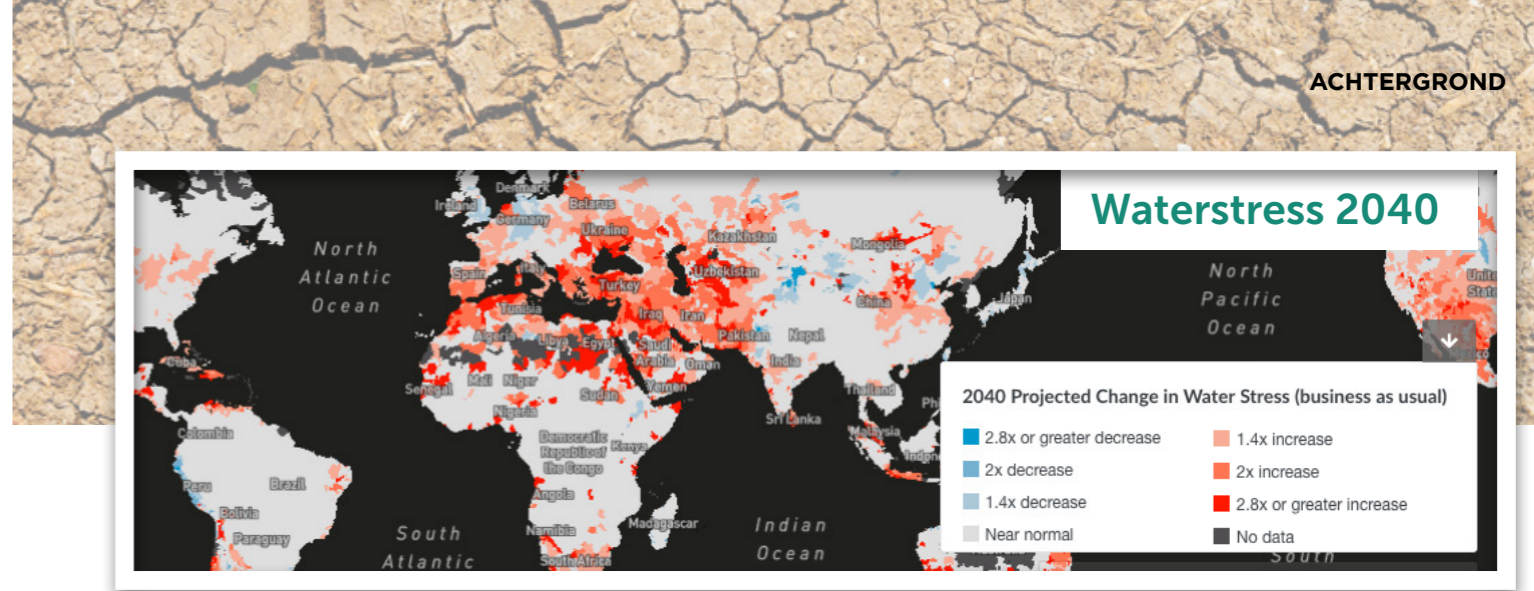
Andersom geldt volgens Van der Zaag wel: watersystemen functioneren doorgaans zo slecht als de overheid in het desbetreffende land. 'Waterschaarste is vaak het gevolg van slecht bestuur.' Zie de sanitaire voorzieningen in Zimbabwe, die in de jaren negentig de beste in de wijde omtrek waren. Toch brak er in 2008 cholera uit, wat een weerspiegeling was van de ineenstorting van de Zimbabwaanse overheid. 'Er was geen geld meer voor onderhoud, geen valuta voor de chemicaliën die nodig waren, geen mensen meer die het onderhoud konden doen.'

Vaak leidt waterschaarste juist tot verbredering en samenwerking, zegt Van der Zaag. Een voorbeeld komt uit Kenia, waar geweld gebruikelijk was onder rondtrekkende veehouders, die op zoek naar vruchtbaar graasgebied voor hun vee andere stammen dwarszaten. 'Toen er in 2008 extreme droogte was, kwamen de stamhoofden bijeen en besloten dat ze elkaar niet meer konden bestrijden om het schaarse water. Het was simpelweg te belangrijk.'

Dat is geen uitzondering, zegt Van der Zaag. 'Begin jaren tachtig was er feitelijk oorlog tussen Mozambique en Zuid-Afrika, en toch was er nog diplomatiek overleg over grensoverschrijdende rivieren. Ook tussen de Palestijnen en Israël was water lange tijd het enige waarover nog overleg was.'

Dat waterschaarste hoofdzakelijk door mensen wordt veroorzaakt, is ook het goede nieuws, zegt Van der Zaag. 'Er valt met beter beheer en grotere efficiëntie nog veel te bereiken en te verbeteren. Er zijn steden in Afrika die de helft van elke liter water die ze aanvoeren, verliezen vanwege inefficiënte systemen. Maar dat vraagt wel om meer aandacht en geld voor efficiënter waterbeheer.'

Ook Maarten van Aalst, directeur van het Klimaatcentrum van het Internationale Rode Kruis en Rode Halve Maan, ziet dat er internationaal steeds meer aandacht is voor onveiligheid en instabiliteit als gevolg van de water- en klimaatcrisis. Zijn centrum helpt

In veel gebieden in Noord-Afrika en het Midden-Oosten is de waterstress verdrievoudigd in 2040. Dat blijkt uit deze kaart van Resource Watch, een nieuw dynamisch platform van het World Resources Institute, waarin data van dertig instituten – waaronder Nederlandse – toegankelijk worden gemaakt

het Rode Kruis en anderen om voorbereid te zijn op klimaatverandering en extreem weer, zodat er beter geïnvesteerd kan worden in preventie en de hulpverlening bij rampen ten slotte effectiever wordt.

'Droogte is een steeds ernstiger probleem', zegt Van Aalst, 'en klimaatverandering vergroot het risico op waterschaarste.' In samenwerking met het KNMI en internationale onderzoekspartners becijferde zijn centrum onlangs dat de kans op waterschaarste zoals in Kaapstad door klimaatverandering drie keer zo groot is geworden.

Maar in de discussie ligt de nadruk te veel op de mogelijke gevolgen voor internationale migratie, vindt Van Aalst. 'Laten we niet uit het oog verliezen dat de grootste gevolgen van watertekorten – en van klimaatverandering – bij de kwetsbaarste mensen terecht komen.'

Mensen die in conflictgebieden wonen, zoals in Jemen of Somalië, worden het hardst getroffen door droogte. 'Dat is een ramp die traag begint, de gevolgen zijn er pas na verloop van tijd. In goed georganiseerde samenlevingen wordt die tijd gebruikt om voedseltekort te voorkomen.' Maar mensen in armoede of conflict hebben niets om op terug te vallen. 'Er is geen vangnet van de overheid – of de overheid is onderdeel van het probleem.'

Het is wrang dat van de honderd miljard dollar die onder het klimaatakkoord van Parijs door rijke landen geïnvesteerd moet worden in arme landen, maar weinig bij de kwetsbaarste mensen belandt, zegt Van Aalst. 'Het grootste deel gaat naar investeringen die uitstoot van CO2 in ontwikkelingslanden beperken.' Een klein deel gaat naar aanpassingen aan klimaatverandering,

maar het meeste naar landen waar het geld makkelijk te besteden valt. 'Terwijl het juist in lastige omstandigheden, zoals Jemen of Somalië, het hardst nodig is.'

Klimaatverandering wordt door regeringen ook nog weleens als oorzaak van watercrises aangewezen om de aandacht af te leiden van politieke keuzes die de werkelijke oorzaak van de problemen zijn, zegt Van Aalst. Het stadsbestuur van São Paulo deed dat toen er waterschaarste heerste, terwijl het tekort veroorzaakt was door gebrek aan investeringen in watervoorzieningen.

Toch ziet Van Aalst ook veel vooruitgang. 'We worden steeds beter in het voorspellen van crisis en het omgaan daarmee, bijvoorbeeld door systemen voor vroege waarschuwing.' In 1970 overleden driehonderdduizend mensen in Bangladesh door een tyfoon. Nu komen in vergelijkbare stormen nog maar duizenden mensen om.

Een recente verbetering, zegt Van Aalst, is dat financiering voor noodhulp, ook in het geval van waterschaarste, al voorafgaand aan een ramp gegeven wordt, op basis van voorspellingen. 'Daar was de donorgemeenschap tien jaar geleden nog niet toe bereid, maar nu wel. Daardoor kunnen we veel efficiënter geld besteden en hulp bieden.'

Dat komt ook doordat iedereen de urgentie van klimaatverandering meer voelt, zegt Van Aalst, door grote droogten in steden, hittegolven in het Midden-Oosten tot wel 54 graden Celsius, meer orkanen en zeespiegelstijging die voor grote stormschade zorgen. 'Helaas groeien op dit moment de risico's als gevolg van klimaatverandering sneller dan ons vernuft en de mogelijkheid om ons aan te passen aan de veranderingen.' ●

Voorbeeld van 'bouwen met de natuur' in Indonesië; Noord-Java

Alexandrië: nooit meer watersnood

De kustlijn van Alexandrië

© Francisco Anzola

Hoe maak je steden die niet gewend zijn aan wateroverlast weerbaar tegen weersextremen? In Egypte introduceert waterinstituut IHE Delft een uniek watermanagementsysteem in samenwerking met de bevolking, overheid en lokale experts. 'Dit kan een gamechanger worden.'

Tekst: Hans Ariëns

De schrik zit er nog steeds in. Eind oktober en begin november 2015 veranderden hevige regens de straten van Alexandrië in rivieren. 'Het water stond wel twee meter hoog en kon twee weken lang niet weg', herinnert Moustafa Bahrawi zich. 'Bij ons thuis hielden we het gelukkig droog, maar de weg naar de universiteit waar ik studeer was onbegaanbaar.' De overstroming werd in de Egyptische media beschreven als 'de ergste van de laatste decennia' en de gevolgen waren heftig. 'Zeven mensen vonden de dood, zes omdat het water hen verraste, een omdat een elektriciteitskabel in het water viel. De schade werd geschat op 7 miljard Egyptische pond, zo'n 25 miljoen euro.' Dat was nog een conservatieve schatting. Andere berekeningen kwamen uit op het tienvoudige.

Dat de regens zoveel doden en verwoesting aan konden richten, kwam doordat Egypte's tweede stad (5 miljoen inwoners, in de zomer 7 miljoen) totaal onvoorbereid was. Anders dan in tropische steden komen regens in Egypte onverwacht, en zelden met zo'n heftigheid (40 mm in een half uur). Niemand wist het, want er was geen waarschuwingssysteem. En het stedelijke rioolsysteem dat afvalwater en hemelwater tegelijk afvoert, was verouderd. Het kanaal dat het water moet afvoeren naar de Middellandse Zee was deels verstopt met rotzooi en waterplanten. Bovendien had de stad geen greep op de uitdijende sloppenwijken met gebouwen van meerdere verdiepingen die hun afvalwater nauwelijks kwijt kunnen en die alle traditionele wateroverloop-gebieden innemen.

De ontbrekende voorbereiding op de overstroming en de gebrekkige respons leidden tot het vertrek van gouverneur (burgemeester) Hani El-Mesery. 'Maar wat een adequate reactie was, werd daarna ook niet meteen duidelijk', zegt Walid Elbarki, professor aan de Universiteit van Alexandrië, die verantwoordelijk werd gemaakt voor de eerste respons. 'Een nieuw drainagenetwerk zou lastig worden in de nauwe straten van de historische stad, en zou enorme investeringen vergen. We moesten out of the box oplossingen vinden.' Besloten werd de hulp in te roepen van het gerenommeerde waterinstituut IHE in Delft, met hoogleraar *flood resilience* Chris Zevenbergen die een missie van 'Dutch Delta Team Egypt' naar Alexandrië leidde.

'Ik arriveerde zes weken na de overstromingen en zag weinig meer van de gevolgen', vertelt Zevenbergen. 'Wel werd ik getroffen door de grootstedelijke problematiek van een metropool met 1,5 miljoen sloppenwijkbewoners, grotendeels migranten. Men verwachtte van mij dat ik met een investeringsplan terug zou komen, voor investeringen in waterinfrastructuur, drainage en waterkeringen bijvoorbeeld. Maar dat zou een zaak van lange adem worden. We moesten tegelijkertijd aan de waakzaamheid van de bevolking en de stadsbestuurders werken. Een *early warning system* zou die enorm vergroten - tegen een relatief vrij lage investering.'

'Ik zag na de overstromingen dat vluchtelingen zelf dijkes hadden aangelegd'

En zo werd het **Anticipatory Flood Management Alexandria** (AFMA-)project geboren, een publiek-privaat partnerschap (PPP) tussen ngo's, (technische) bedrijven, kennisinstellingen (IHE en de Universiteit van Alexandrië) en de Egyptische overheid, om de stad weerbaar te maken tegen hevige regenval. Vorig jaar kreeg het 2 miljoen euro subsidie toegekend door het Fonds Duurzaam Water van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland dat wordt gefinancierd door Buitenlandse Zaken. Om voor subsidie in aanmerking te komen, moeten projecten een publiek-private samenwerking inhouden en op een breed front effect hebben: niet alleen op watergebied (veilige delta's, efficiënt watergebruik of verbeterde toegang tot drinkwater en sanitatie), maar ook op inclusieve groene groei, zelfredzaamheid en veerkracht, en armoedebestrijding.

In het AFMA-project is daartoe een belangrijke rol weggelegd voor de bewoners van de armste en kwetsbaarste wijken. Vijfhonderd 'waterambassadeurs', van wie minimaal de helft vrouw, krijgen een training om waterbewustzijn en alertheid op overstromingsgevaar te vergroten. Zij dragen dat weer over op hun buurtgenoten. In Alexandrië gaat het dan veelal om migranten uit andere Afrikaanse landen en vluchtelingen uit Syrië. Hoe betrokken zijn zij bij hun

Level playing field

De Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) volgt de ontwikkeling van het project met een waarderende blik. Senior-adviseur Michel de Zwart: 'Mooi om te zien hoe de partners en het consortium naar elkaar toe groeien binnen het project. In onze ogen is het een heel relevant project met een speciale nadruk op *Integrated Water Resource Management (IWRM)*, de integrale aanpak van alles wat met water te maken heeft. IWRM-projecten zijn op zichzelf al complex. Echte PPP-samenwerking is binnen zo'n project al

veel lastiger te organiseren. We zijn dan ook onder de indruk dat de Holding Company, de publieke partner, binnen de complexe eigen institutionele kaders ruimte zoekt voor een "level playing field" met de andere partners. Die inspanning is prijzenswaardig. Maar ze is ook nodig om dit traject te kunnen opschalen en volgende PPP-trajecten te kunnen opstarten. Het leerproces is duidelijk zichtbaar en dat komt de samenwerking binnen het AFMA-project alleen maar ten goede.'

- tijdelijke - omgeving? Zevenbergen: 'Ik werd getroffen door hun bereidwilligheid. Ik zag na de overstromingen dat vluchtelingen zelf dijkes hadden aangelegd. Het gevaar van overstromingen is natuurlijk heel direct: door het stilstaande water in de sloppenwijken kunnen makkelijk ziektes ontstaan.'

Hoewel het betrekken van de bevolking in Egypte niet gebruikelijk is, moet dat in dit geval toch gebeuren, vinden Zevenbergen en zijn Egyptische collega's. 'Iedereen moet bijdragen. Je kunt dit soort projecten die de hele stedelijke samenleving raken niet top-down uitvoeren.'

De waterambassadeurs worden uitgerust met telefoontjes voorzien van mobiele sensoren die neerslag- en wateroverlastgegevens registreren. 'We missen dit soort data op dit moment. Op deze manier werken we met menselijke sensoren', zegt Zevenbergen. Die gegevens, gecombineerd met het Delftse *early warning system* dat weersvoorspellingen vertaalt naar informatie over overstromingsgevaar, moeten het risico op rampen zoals in 2015 flink indammen. 'Met een *early warning system* streven we naar een voorbereidingstijd van enkele tot zelfs tien dagen. Dat geeft de mogelijkheid om een breed scala van tijdelijke lokale maatregelen te treffen.' Zo kunnen bewoners worden gewaarschuwd zo nodig hogere plekken op te zoeken, kunnen mobiele waterkeringen worden ingezet om gebouwen en kritische infrastructuur droog te houden en overtollig regenwater naar veilige lage plekken in de stad te leiden, en kunnen de meren rond de stad, zoals in Lake Mariout en Airport Lake, deels leeggepompt worden om water te bergen.

'Met die maatregelen voor de korte termijn kopen we tijd', zegt Zevenbergen. 'Op het moment van een ramp is er momentum om

de water-infrastructuur aan te pakken, maar zijn er geen goede, doordachte plannen. In ons project leggen we het fundament voor een integraal, breed gedragen watermanagementplan met een solide business case waar grote financiële instellingen als de Wereldbank en de African Development Bank mee uit de voeten kunnen. Internationale financiële instellingen hebben veel geld beschikbaar om steden weerbaar te maken tegen de gevolgen van klimaatveranderingen, maar ze ontberen goede investeringsvoorstellen die onderdeel zijn van een langetermijnstrategie. Grote infrastructurele ingrepen in het watersysteem kennen een aanlooptijd van wel tien jaar, dat is veel te lang voor een stad als Alexandrië.

‘Vlak na een ramp is er momentum om de waterinfrastructuur aan te pakken, maar zijn er geen goede plannen’

In dat allesomvattende deltaplan is ruimte voor vernieuwing van de waterafvoersystemen, voor ‘watersensitief’ bouwen – ook een nieuwigheid voor de stad – en voor een betere waterberging. Hoewel waterschaarste in Egypte tot de grootste problemen hoort, is men niet meer gewend hemelwater op te vangen en te bergen in de stad.

Dit model is volgens Zevenbergen en collega's toepasbaar in veel Arabische steden die zich te weer moeten stellen tegen incidentele wateroverlast – die overigens niet meer zo incidenteel lijkt te zijn, zoals professor Elbarki toelicht: ‘We hebben het niet alleen meer over Alexandrië. De laatste jaren hebben we ook in Caïro en Hurg-hada extreme wateroverlast gezien.’

Zevenbergen: ‘Dit project is een van de allereerste anticiperende watermanagementsystemen die in een stedelijke context in een ontwikkelingsland wordt ingevoerd. Dat is een doorbraak, met enorme mogelijkheden om dit op te schalen. Dit kan een *gamechanger* worden.’ Professor Elbarki meldt dat er al contacten zijn met steden in Jordanië, Kenia en de Verenigde Arabische Emiraten.

Ook spannend aan het AFMA-project is de publiek-private samenwerking – geen sinecure in een land met een stevige overheidsbureaucratie als Egypte. De publieke partner is de Holding Company for Water and Wastewater die verantwoordelijk is voor de water-infrastructuur. Aan de private kant werken ingenieursbureau GRID en bouwbedrijf Montaser mee. De ngo Alexandria Business Association traint onder meer de waterambassadeurs. De stadsbestuurders zijn uitdrukkelijk geen partner, maar ‘begunstigde’, benadrukt Zevenbergen, om log projectmanagement te voorkomen.

‘Zo'n vorm van samenwerking is nieuw voor ons’, erkent Moustafa Bahrawi (26), die namens GRID in het project deelneemt – en die als student van Zevenbergen en Elbarki onderzoek doet naar de waterkwaliteit in Lake Mariout. ‘We zijn allemaal gelijkwaardige partners, zonder baas die de lakens uitdeelt. We moeten er dus samen uitkomen, en leren met elkaar de discussie aan te gaan. Voor de overheid is dat zeker een leerproces, en het duurde flink wat tijd

voor ze het accepteerde. Voor ons in de private sector is het een geweldige ervaring waar we veel waardevols uithalen.’

Publieke partijen zoals de Holding Company hebben een belangrijke, maar beperkte verantwoordelijkheid, zegt Elbarki; ze zijn er alleen voor stedelijke planning of het beheer van waterbronnen. ‘Het waternetwerk zoals de drainagekanalen beheren is wel een publieke taak, maar de ervaring in Alexandrië leert dat het onderhoud uitstekend uitgevoerd kan worden door private partijen als GRID en Montaser.’ En voor gedragsverandering, met name bij de bewoners van de sloppenwijken die geen riolering kennen, kun je het beste de Business Association inschakelen. ‘Zij hebben een netwerk van 45 duizend vrouwen en kleine bedrijfjes in de armere buurten.’

Inmiddels is er ook bij de stadsbestuurders een andere wind gaan waaien. Begin september trad professor Abdelaziz Konsowa aan als nieuwe gouverneur. Daarvoor was hij hoogleraar civiele techniek en decaan van de technische faculteit. Vanaf de start was hij nauw betrokken bij het watermanagementproject en in april nog bezocht hij IHE Delft. Meteen na zijn aantreden liet hij simulatiemodellen draaien om de stedelijke waterafvoersystemen te testen in afwachting van het regenseizoen, en deed hij een beroep op het hoofd riolering om onderhoud aan de pompen en installaties uit te voeren en verstoppingen aan te pakken. ‘Dit maakt het contact met het stadsbestuur zoveel makkelijker’, zegt Moustafa Bahrawi, ‘hij begrijpt precies wat er voor het project nodig is.’ En de lijntjes zijn kort. Als we professor Elbarki via Skype spreken, moet hij het gesprek even onderbreken. ‘Excuses, ik kreeg een belangrijk telefoontje van de gouverneur over de stedelijke waterafvoer.’

Konsowa is op een strategisch moment aangetreden. De startfase van een jaar is ten einde. In die fase moesten nog wat wetenschappelijke knopen worden ontward, simulatiemodellen getest, en – heel belangrijk – het Consortium Agreement worden opgesteld. Daarin staan ieders taken beschreven, wat er allemaal binnen het project moet gebeuren en wat de risico's en verantwoordelijkheden zijn. En ondertussen moest er bij de Holding Company een *Flood Management Unit* worden opgetuigd, en werden de medewerkers door IHE opgeleid – iets wat volgens Zevenbergen met de nodige bestuurlijke zorgvuldigheid moest gebeuren.

Nu gaan de inwoners van de stad van Alexander de Grote ook echt iets merken van het project. Moustafa Bahrawi: ‘We hebben nu door het project een mobiele informatie- en trainingsfaciliteit, een container vol met ICT die van wijk naar wijk gaat en waarin mensen waterbewustzijn wordt bijgebracht. Heel simpel, met computerspelletjes en eenvoudige lessen. En straks gaan de waterambassadeurs ook de arme buurten in. Zij gaan mensen leren hoe ze op overstromingen moeten reageren, en dat ze het beste binnen kunnen blijven. Een ramp met zo'n impact als drie jaar geleden moeten we dan kunnen voorkomen.’

Professor Zevenbergen en zijn Egyptische collega's geloven in de mogelijkheden van het project om de gevolgen van hevige regenval te beteugelen en, als er toch overstromingen plaats vinden, de bevolking daar beter op voor te bereiden. Maar, waarschuwen ze, het project kan niet álles dichttimmeren en alle factoren beheersen. ‘We kunnen niet de onzekerheden verminderen over wat klimaatverandering aan weersextremen met zich meebrengt. En we kunnen ook niet de onzekerheid wegnemen over migratiestromen en – ongecontroleerde – verstedelijking.’ ●

Verwacht veel onverwachte buien

Karamojong-herder Joseph Loboer: ‘Of ik me ga aanpassen aan het weer? Het weer moet zich aan mij aanpassen.’

De Noord-Oegandese regio Karamoja wordt almaar warmer en natter. Het lokale herdersvolk zit met de handen in het haar: hoe moet het omgaan met de grillen van dit nieuwe weer? Volharden of aanpassen? ‘De strijd om de toekomst is pas net begonnen.’

Tekst en beeld: Eva Huson

Nervus wiebelt Joseph Loboer heen en weer op zijn houten zitje in het gras. Geflankeerd door een twintigtal grazende koeien gluurt hij vanonder zijn pet naar de asgriuwe hemel. ‘Nog even en het begint weer’, mompelt de herder terwijl hij nog wat dieper wegduikt in zijn geruete *suka*-doek.

Vóór hem, boven de uitgestrekte savannevlakte, rommelt een dreigend wolkendek. Het is eind juni en eigenlijk hoort het hier in Karamoja, een uithoek in het noorden van Oeganda, nauwelijks te regenen. Toch plenst er bijna dagelijks een hoosbui op Loboers hoofd.

Afrika mag het minst hebben bijgedragen aan de opwarming van

de aarde, het continent wordt hard geraakt door het veranderende klimaat. Het kwik stijgt, de Sahel rukt op en stortbuien veranderen hele straten in stortvloeden. Zo ook in Karamoja, waar de hoosbuien steeds willekeuriger zijn en de droogteperioden langer en heter.

Het veranderde weer is een drama voor de inwoners van Karamoja, de Karamojong. Het herdersvolk struint hier al eeuwen over de vlakten met kuddes koeien en geiten, altijd op zoek naar de volgende plas water en graasbare grond. In de zomer zijn Karamojong-herders zoals Loboer weken, zo niet maanden achtereenvolgend op pad. Oorspronkelijk was deze nomadische levensstijl een handige manier om de jaarlijkse droogteperiode het hoofd te bieden, maar nu wordt het steeds moeilijker om deze overlevingsstrategie vol te houden.

Op de graslanden in het noorden van Karamoja, waar de bovenstroomse rivieren in de zomermaanden opdrogen, moeten herders steeds verder lopen en bezwijken uitgeputte kuddes aan de dorst of aan een van de dodelijke vee-virussen die zich mede door het veranderde klimaat razendsnel verspreiden door Oost-Afrika.

In het lagergelegen zuiden, waar de rivieren uitmonden in drassige moerassen en vruchtbare landbouwgrond, houden ze juist hun hart vast tijdens het regenseizoen – uit angst voor overstromingen en stortvloeden. In de afwezigheid van hun rondtrekkende mannen verbouwen vrouwen en kinderen daar sorghum naast hun rieten hutten, de *manyatta's*. Door geringe landbouwkennis en -gerei was dat altijd al een vrij opportunistische exercitie, maar tegenwoordig zijn hun moestuinen nog vaker leeg. Rare beestjes en schimmels vergrijpen zich aan gewassen, terwijl het moment van zaaien door het wisselvallige weer is verworden tot gokwerk.

De Oegandese regio Karamoja worstelt met veranderde weerpatronen

Het ene moment spoelen net geplante stekjes weg door hevige regenbuien, dan weer verpieteren gewassen in de verzengende zon. Recent dieptepunt was de hittegolf in 2016, waarbij de Verenigde Naties berekenden dat bijna de gehele oogst van de Karamojong mislukte. Een ramp, want het herdersvolk is tijdens de verschroeiende droogteperiode afhankelijk van diezelfde oogst. Anders dan in de rest van Oeganda, heb je hier niet twee maar slechts één oogstperiode.

Dat de inwoners van Karamoja grote moeite hebben om het 'nieuwe' weer te verkroppen, is niet gek. Want naast veranderde weerspatronen zitten ze met nog een probleem opgezadeld: de regio is straatarm. Zeker driekwart van de Karamojong leeft van minder dan één euro per dag.

Ondertussen komen ondervoeding, analfabetisme en alcoholisme veelvuldig voor, terwijl basisvoorzieningen zoals elektriciteit en water nauwelijks aanwezig zijn. Ook scholen, de gezondheidszorg en het wegennetwerk functioneren minimaal. Ver van Kampala, Oeganda's politieke hart, hebben bewindslieden historisch gezien weinig interesse getoond in deze nomadenregio.

En dan is er nog de ellendige vee-oorlog die sporen naliet. Veerroof is altijd onderdeel geweest van de Karamojong-cultuur, maar echt mis ging het eind jaren zeventig. Toen legde het herdersvolk de hand op de achtergelaten wapendepots van oud-president Idi Amin en veranderde Karamoja in één groot roofterrein waar gewapende bendes de dienst uitmaakten. Ze roofden soms wel honderden koeien tegelijk.

Uiteindelijk lukte het Oegandese troepen in 2010 de regio te ontwapenen en keerde de rust terug. De keerzijde van de medaille is dat er sindsdien een grote groep bestolen herders en oud-bendeleden werkloos thuiszit. Dat veel van hen verslinderend zijn aan *kwètè*, een alcoholisch brouwsel van graan, helpt Karamoja's toch al fragiele omstandigheden niet.

Dat geldt ook voor de regio's explosieve bevolkingsgroei, die

mede door polygame huwelijken wordt aangewakkerd. Een herder als Loboer heeft thuis veel monden te voeden, want zoals het een gerespecteerde Karamojong betaamt heeft hij drie vrouwen en 21 kinderen. Naar verwachting zal Karamoja's inwonertal, dat nu rond de één miljoen ligt, jaarlijks groeien met zes à zeven procent.

Een plensbui of extreme droogte draait hier al snel uit op rampspoed

Eveneens problematisch is dat de regio sterk afhankelijk is van voedselhulp van buitenaf. Jaren geleden, tijdens de hongersnood in 1967, werd de eerste internationale hulpoperatie opgetuigd. Een halve eeuw later zijn veel hulptroepen, waaronder het VN-Wereldvoedselprogramma, er nog altijd – verworden tot onderdeel in plaats van oplossing voor Karamoja's voedselprobleem.

Al met al is Karamoja een regio waar weinig rek in zit. Een plensbui of extreme droogte draait hier al snel uit op rampspoed. De hamvraag is: hoe kunnen de Karamojong zich aan het wisselvallige weer aanpassen en toekomstig onheil afwenden?

Op de grasvlakte in het noorden van Karamoja vindt herder Loboer dat een gekke vraag. 'Of ik me ga aanpassen aan het weer?' zegt hij proestend. 'Het weer moet zich aan mij aanpassen.' De herder doelt op wat het leeuwendeel van zijn generatiegenoten doet als de wolken weigeren te breken: terugvallen op de Afrikaanse spiritualiteit. Loboer: 'Dan vragen we Akuju, onze God, het weer te kantelen.

We bidden, offeren een stier of doen een traditionele dans.' Of zulk occultisme werkt? 'Ach, dat is niet aan ons', grijnst hij. 'Soms wel, soms niet.'

Even verderop, in de stad Moroto, gooit het Oegandese kenniscentrum Nabwin het over een andere boeg. Hier stomen onderzoekers de regio met harde wetenschap klaar voor de grillige toekomst. Het omheinde terrein is één groot openluchtlaboratorium. Akkers staan vol met gemodificeerde kroppen en ook de grazende koeien en geiten zijn allemaal gekruist. Het doel van de onderzoeksploeg: uitvinden welke gewassen en dieren het best bij Karamoja's nieuwe klimaat passen.

Zo groeit de geplante cassave extra snel, kan hij beter tegen de hitte en is hij buitengewoon voedzaam. Althans, dat is de hoop: experimenten met het gewas zijn nog gaande. Hetzelfde geldt voor de gevlekte kalveren die het kenniscentrum onlangs uitdeelde aan omringende dorpen. De verwachting is dat de dieren goed tegen de droogte kunnen en als het meezit extra veel melk produceren.

Gertrude Akol (23) en Mark Lukutae (22) vinden het prachtig. De twee zijn allebei Karamojong en lopen dit semester stage bij Nabwin. 'Voor mij is dit enkel het begin', zegt Mark. 'Ik ben bijna klaar met mijn bachelor agronomie en hierna ga ik een masterstudie doen en promoveren.' Ook Gertrude, die in haar laatste jaar van de praktijkschool voor de landbouw zit, wil doorleren.

Waar al die kennis voor nodig is? 'Om boer te worden', zegt Gertrude. Net als Mark ambieert ze niet een nomadisch herdersbestaan, maar een gevestigd boerenleven. 'Boeren is de enige manier waarop wij ons als Karamojong kunnen ontwikkelen en voorbereiden op het klimaat', zegt de stagiaire. Mark knikt: 'Hoe meer ik van landbouw weet, hoe meer ik straks kan oogsten en dus kan verkopen.'

Binnen de Karamojong-gemeenschap bestaat er weinig landbouwkennis. De moestuintjes rondom de *mayatta's* zijn klein en meestal afhankelijk van de natuurlijke regenval, een opportunistische vorm van boeren die niet voldoende is om het extreme weer het hoofd te bieden. Daarom hopen de stagiairs hier te leren hoe ze een *echte* boer kunnen worden.

Het lievelingsvak van de twee is irrigatie. Gertrude: 'Daar doen we in Karamoja nog veel te weinig mee. Het lijkt me fantastisch om iedereen thuis te leren hoe je een terras maakt of iets simpels als een regenton gebruikt.'

Het pleidooi van de stagiairs voor gevestigde landbouw klinkt de Oegandese regering wellicht als muziek in de oren. Sinds de regio is ontwapend en de rust is weergekeerd, heeft Kampala meer oog voor Karamoja en is er een heus ontwikkelingsplan opgesteld. Daarin stelt het kabinet van president Yoweri Museveni dat het traditionele nomadenbestaan onvoldoende is om het gebied naar een weerbare toekomst te loodsen.

In plaats daarvan moet het ministerie voor Karamoja proberen de Karamojong de akkers op te krijgen en een gevestigd leven te laten omarmen – wat hulporganisaties steunen met educatieve landbouwprogramma's, oefentuintjes en distributie van gemodificeerd zaaigoed. Met succes, zo lijkt het, want de afgelopen jaren verdubbelde het aantal akkers in Karamoja.

Dat Museveni's regering plots oog heeft voor de noordelijke uitloek heeft niet alleen met het einde van de vee-oorlog te maken. Een paar jaar terug ontdekten experts er talloze mineralen in de bodem, waarna de regering de mijnsector – een industrie die veel

Jonge Karamojong Mark Lukutae (22) en Gertrude Akol (23) volgen een opleiding tot boer

In het Oegandese kenniscentrum Nabwin experimenteren onderzoekers met gemodificeerde kroppen en gekruist vee

belastinggeld oplevert – bombardeerde tot een van Karamoja's 'topsectoren'.

Want, zo redeneren de bewindslieden in Kampala, zulke private-sectorontwikkeling levert banen op en is een goede prikkel om infrastructurele projecten op te tuigen. Inmiddels zijn de eerste mijnbedrijven begonnen met exploraties en ligt er een gladde asfaltweg die van Moroto naar de steden Mbale en Soroti voert. Karamojong gebruiken de weg vooral nog te voet, maar toch: Karamoja is eindelijk verbonden met de rest van het land.

Stagiairs Mark en Gertrude, gekleed in een nette blouse en bootschoenen, kijken vol optimisme naar de economische bedrijvigheid. Bang dat de ontwikkelingsgolf de Karamojong-cultuur en bijbehorende pastoralistische levensstijl de kop indrukt, zijn de twee niet: 'Als je vooruit wilt, moet je ook dingen durven opgeven', vindt Mark. 'Neem het weerbericht. Vroeger voorspelden ouderen het weer door de natuur te "lezen", maar eigenlijk gokten ze gewoon. Ik luister liever naar het meteorologische weerbericht.'

Ook Gertrude denkt dat het vestigen van de Karamojong een onomkeerbaar proces is waar de samenleving enkel sterker van zal worden. 'Je vestigen is niet het einde, maar juist het begin van onze bloei.'

Maar zo enthousiast als de stagiairs zijn, zo angstig kijken oudere Karamojong-mannen naar de toekomst. In de voorbije decennia zagen ze hun beweegruimte slinken. 'Het begon met de Engelsen', huivert Angura Natotinyo, een Karamojong op leeftijd die aan het hoofd van het Kaabong-district staat. 'Zij verwoestten onze traditionele migratieroutes met hun grenzen in Oeganda, Zuid-Soedan en Kenia.'

Nadien ging het volgens hem bergafwaarts. Tegenwoordig be-

moeit ook het Oegandese kadaster zich met de regio en is bijna de helft van Karamoja in handen van de Oegandese natuurautoriteiten. Natotinyo: 'Die maken er reservaten van waar wij met onze kuddes niet meer in mogen.' En dan zijn er ook nog mijnbedrijven die volgens Human Rights Watch op dubieuze wijze stukken land opkopen en afzetten.

Wat de zorgen van gepikeerde Karamojong als Natotinyo des te groter maakt, is dat er in Oeganda – evenals in veel andere Oost-Afrikaanse landen – geen nationaal nomadenbeleid bestaat. Sterker: het kabinet ziet de nomadencultuur vooral als een vervelend probleem. President Museveni maakt er geen geheim van dat hij de pastoralistische levensstijl afkeurt en noemde die openlijk 'achterlijk' en 'achterhaald'. De wrok is volgens Natotinyo logisch te

Duurzaam waterbeheer

De duurzame waterbeheer- en interventieplannen voor Karamoja's stroomgebieden Lokok en Lokere zijn af en worden sinds medio 2017 gebruikt door de plaatselijke autoriteiten. Hulporganisaties hebben enkele voorstellen gefinancierd en uitgevoerd, voor de overige projecten wordt nog naar financiering gezocht. De plannen en documenten zijn tot stand gekomen op basis van een collectief besluitvormingsproces.

Daarbij zijn alle partijen uit de waterstaat betrokken, van Karamoja's technocraten tot aan de gebruikers. Een hulpcollectief onder leiding van Cordaid heeft het proces begeleid en technisch ondersteund. De overige teamleden zijn GiZ, Acacia Water, Rain, Wetlands International, en de vier Cordaid partnerorganisaties Caritas Kotido, Caritas Moroto, Socadido en TPO Uganda. Dit zijn geleerde lessen van betrokkenen.

Mieke Hulshof
(Acacia Water, Nederland)

• **Schuw de technische kant niet.**

'Als Nederlandse partij schoven wij aan om de plannen van technische kennis te voorzien. Bij aanvang bleken veel partijen niet of nauwelijks te weten wat een stroomgebied eigenlijk is. We namen de tijd om dat goed uit leggen, inclusief technische details. Dat was best pittig, maar later in het proces bleek die kennis van onschatbare waarde. Want wil je een weloverwogen keuze maken over een waterput of dam, dan helpt het als je weet

waarover je het hebt.'

• **Denk in kansen.** 'Denken in oplossingen in plaats van problemen is cruciaal bij duurzaam waterbeheer. Je bent wellicht geneigd om akkers als bedreiging voor het goed functioneren van het ecologische systeem te zien, maar in plaats van de boel op te doeken, kun je beter kijken hoe je duurzaam met boeren en veehouders kunt samenwerken. In het waterbeheerplan stellen we voor om de private sector te laten meebetalen aan het behoud van ecosystemen en boeren te stimuleren meer te doen aan duurzame landbouw.'

• **Laat alle stemmen horen.** 'Wie een inclusief plan wil maken, moet daar tijd en energie in steken. Voor het opstellen van de plannen nodigden we alle betrokken partijen in het stroomgebied uit – dat was voor de autoriteiten niet vanzelfsprekend en bleek in de praktijk soms lastig. Als je een herder aan tafel wilt krijgen, volstaat een schriftelijke uitnodiging niet. Je moet op een brommertje naar hem toe, in de lokale taal uitleggen waarover het gaat en zorgen dat iemand voldoende geld heeft voor transport. Vervolgens moeten er tijdens de bijeenkomst medewerkers paraat zijn die extra uitleg kunnen geven, zodat iedereen wèrkelijk kan meedenken en -praten.'

Paul Lochap
(Caritas Kotido, Oeganda)

• **Zorg dat het project Oegandees is.** 'Bij het schrijven van de plannen voor

duurzaam waterbeheer wilden we iedereen – van de herders tot aan technocratische ambtenaren – aan tafel hebben. Dat was niet eenvoudig, maar is mooi wel gelukt. Ik ben er trots op; daardoor zijn de plannen van ons, Oegandezen. Natuurlijk kunnen hulporganisaties en experts best een zetje in de juiste richting geven, maar ten slotte draait het om ons: het is onze verandering en wij moeten ermee aan de slag.'

• **Gebruik plaatselijke kennis.** 'Als regio loopt Karamoja achter op de rest van Oeganda, maar vergis je niet: onze mensen hebben veel kennis in huis, met name over de natuur en de sociaaleconomische context. In dit project was er veel aandacht voor, ook vanuit de Nederlandse partners. Daar ben ik blij om, want uit ervaring weet ik dat veel hulporganisaties anders naar waterprojecten kijken, enkel met een technische bril. Dat is zonde, want daarmee versterk je een project niet.'

• **Overtuig ook de rest.** 'Het beheer- en interventieplan bevat een menu aan projectopties waar iedereen die hier iets wil doen uit kan kiezen. De regering, hulporganisaties en donoren kunnen zo makkelijk aan de slag en weten dat de bevolking achter het project staat. Het probleem is alleen dat met name donoren duurzaamheid niet altijd als prioriteit zien. Neem de Europese Unie: zij bouwt binnenkort twee megadammen in de buurt, terwijl ons plan duidelijk vermeldt dat we daar geen interesse in hebben. Dat is jammer.'

In het lagergelegen zuiden worstelen Karamojong in het regenseizoen met overstromingen en stortvloeden

verklaren. 'Hij wil iets aan ons hebben: dat we meedoen in de economie en netjes belasting betalen.'

Bovendien moeten herders volgens de humanitaire denktank Inter-Agency Regional Analysts Network niet enkel vrezen voor cultureel verval, maar ook voor hun weerbaarheid. In een recent rapport over de regio waarschuwt de onderzoeksgroep dat je door migratie te ontmoedigen en traditionele routes af te snijden juist de Karamojong hun traditionele overlevingsstrategieën ontnemen.

Zeker nu het weer grilliger wordt, zegt Natotinyo, is dat vragen om rampspoed. Mislukt je oogst als beginnende boer, dan is het veiliger als je kunt terugvallen op je dieren, als een appeltje voor de dorst. Graag ziet hij dan ook dat Kampala meer investeert in het ontwikkelen van de vee-industrie in plaats van de landbouw. 'Dat is toch veel logischer dan iedereen de akker opjagen?'

Maar het zijn niet alleen de Karamojong zelf die met het nieuwe beleid van Museveni mogelijk minder weerbaar worden. Dat geldt ook voor Karamoja's natuur. Want waar Oegandese beleidsmakers land- en mijnbouw als de sleutel naar een weerbaarder Karamoja beschouwen, zien natuurliefhebbers juist een ecologische ramp in wording.

President Museveni noemde de nomadencultuur 'achterlijk' en 'achterhaald'

'Soms lijkt het wel alsof alles hier wordt opgegeten', zegt Simon Khedia. 'Dat is houtskoolverbranding.' Hij staat halverwege de Morotoberg, pal naast de Keniaanse grens, en wijst naar een witte sliert rook die uit het dal opstijgt. 'En zie je die akker waar mensen nu aan het ploegen zijn? Daar stond ooit bos.'

Khedia, geboren en getogen in Karamoja, is sinds een jaar actief als wandelgids bij een ecopension in Moroto. Wekelijks is hij hier te vinden, midden in de ongerepte natuur, wandelend met toeristen. Als geen ander weet hij hoe de ontbossing Karamoja langzaam kaal-

vreet. Bomen gaan hier tegen de vlakke voor kookvuurtjes, *manyatta's* of de houtskoolhandel. Ook moeten steeds meer bossen wijken voor de akkers van nieuwe Karamojong-boeren. 'Ik houd mijn hart vast voor de toekomst.'

Dat is terecht, want ontwikkelingen zoals ontbossing gooien ecosystemen flink in de war. Kijk maar naar het Kaabong-district. Daar leidt de ongebreidelde expansie van akkers nu al tot erosie, het verlies van bodemvruchtbaarheid en beneden, in het lager gelegen noorden, tot nog meer overstromingen.

Bovendien is het niet alleen ontbossing waardoor ecosystemen ontregeld raken. Neem de komst van waterreservoirs in Karamoja, waardoor herders er vaker blijven plakken, met overbegrazing en watervervuiling tot gevolg. Zeker omdat de watergebieden ook nog eens als zuigspoons werken op nabije herdersvolken uit Zuid-Soedan en Kenia, die bij gebrek aan water in hun eigen regio de grens oversteken naar Karamoja.

De afbraak van de biofysische balans in Karamoja is funest voor de regio en de pogingen om weerbaarder te worden – niet in de laatste plaats omdat het mogelijk tot nog extremer weer leidt. Dat de nood hoog is om het gebruik van Karamoja's ecosystemen zoals bossen en rivieren te reguleren, begint ook te dagen bij de Oegandese regering. Naast verschillende regelingen voor natuur- en bosbehoud, wil ze nu ook overgaan op duurzaam waterbeheer.

Oeganda is inmiddels langs hydrologische lijnen opgedeeld in verschillende stroomgebieden, waarbij elke waterstaat een comité krijgt dat verantwoordelijk is voor de bescherming en regulering van de waterstromen en omliggend land. De kunst van dit duurzame waterbeheer staat of valt met het vinden van de juiste balans tussen economische vooruitgang en ecologische bescherming.

Oftewel: hoe zorg je dat zowel de bevolking als de natuur weerbaar wordt en blijft? In de twee stroomgebieden van Karamoja zijn, geholpen door een Nederlands collectief van hulporganisaties, comités aangesteld en beheer- en interventieplannen opgesteld. De volgende stap is geldschietters zoals donoren en bedrijven vinden die de voorgestelde projecten willen uitvoeren.

Maar zijn de waterbeheerders niet te laat met hun plannen? Simon Khedia staart naar de *manyatta's* en akkertjes beneden in het groene dal en schudt zijn hoofd: 'De strijd om de toekomst van Karamoja is pas net begonnen.' ●

THEMA 2

Drinkwater en sanitatie

De opmars van het toilet

Het toilet van Chrispass Kalenga Wanje in Jibana

Aan de kust van Kenia is een kleine revolutie gaande: een nieuw soort steen blijkt de sleutel voor veilige wc's voor rijk en arm. Via een publiek-privaat partnerschap wordt een heuse markt van vraag en aanbod gecreëerd. Maar hoe raakt het toilet ingeburgerd? Op rondreis door Kilifi.

Tekst en beeld: Selma Zijlstra

Van het restje gemengd cement worden de laatste stenen uit de roodijzeren machine geperst. Roger Kalama Nguwa en zijn collega's scheppen het gruis weg en voegen de stenen bij de 'oogst' van die dag. Tweehonderdtien perfect gevormde rechthoeken liggen te baden in de zon – dat is genoeg voor vandaag.

Kalama veegt het zweet van zijn voorhoofd, dat gloeit onder een gebreide streepjesmuts, en trekt zijn T-shirt weer aan. Het is nog niet eens één uur, maar de rest van de dag kan hij nog stenen maken in zijn eigen werkplaats even verderop, waarna er zelfs nog tijd is om met vrienden af te spreken.

Hij is vroeg begonnen voor de ondernemer die hem deze week inhuurt; al om zeven uur 's ochtends rolden de eerste stenen uit de pers. Stenen maken doet de 28-jarige Kalama dan ook graag, sinds hij drie jaar geleden een training van Amref volgde. Hij is er bedreven in geworden; van vijftig stenen per dagdeel in het begin maakt hij er nu meer dan tweehonderd. Een steen verkoopt hij voor twintig Keniaanse shilling (zeventien eurocent), tel uit je winst. In elk geval verdient hij nu heel wat meer dan op zijn vroegere werkplaats, waar hij meubeltjes maakte van hout.

De stenen worden gebruikt voor de wc's die het programma Financial Inclusion Improves Sanitation and Health in Kenya (Finish Ink) promoot, die 'in elkaar grijpende stenen' worden genoemd vanwege de inkepingen, waardoor je ze makkelijk kunt stapelen: zo is er minder cement nodig. Bovendien zijn ze goedkoper dan de stenen van dood koraal die aan de kust uit steengroeves worden gehouwen om als bouw materiaal te dienen.

De stenen zijn hun oorspronkelijke doel dan ook voorbijgestreefd; ze worden niet meer alleen voor wc's, maar ook voor huizen gebruikt. Nu de inwoners van Kilifi-stad en omstreken de stenen be-

ginnen te ontdekken, groeit de vraag. Roger Kalama Nguwa vertelt dat hij over een tijdje een eigen bedrijf wil beginnen.

David Makau, manager van het Finish-programma in het Kilifi-district, glimlacht. Dat is de rol van een ontwikkelingswerker anno 2018: als je toegang tot veilige sanitatie wilt bieden, zoek je naar zakenkansen. Het marktmechanisme achter de sanitatie vormt een belangrijke component van het Finish Ink-programma. Net zozeer als schone sanitatie voor individuele huishoudens moet worden bereikt, hoopt het programma een zichzelf bedruipende markt te scheppen waar werkgelegenheid wordt gecreëerd door het bouwen van toiletten en huizen (ook met toilet, natuurlijk).

Om te kijken waar die markt begint, gaan we terug naar eerder die ochtend: een bezoek aan de kredietcoöperatie Imarika Sacco (Ki-swahili voor 'stabiel worden') in Kilifi, een vriendelijk stadje aan de Keniaanse kust, doorklieft door een kreek waar witte zeilbootjes voor anker liggen en toeristen kajakken. De in 1972 opgerichte coöperatie telt intussen meer dan tachtigduizend leden. Het is er dan ook tjokvol aan de balie.

Op de eerste verdieping houdt manager Edward Charo kantoor. Via de coöperatie kunnen mensen geld sparen en lenen via het systeem M-Pesa, dat Oost-Afrika veroverde met zijn mobiele betaalverkeer. De meeste leden van Imarika Sacco zijn actief in de informele sector die normaal gesproken geen toegang hebben tot financiële dienstverlening, zoals kleine boeren en de verkopers in winkeltjes langs de weg die allerhande waar verkopen; kleding, mobiel krediet, zonnebrillen, toiletbrillen, grafstenen, samosa's of geitenvlees gebakken en gebraden in (te oude) olie. Ofwel, in Charo's woorden: 'Niet de mensen met het grote geld, maar de mensen die onze economie gaande houden.'

Imarika stimuleert spaargeld van tweeduizend shilling (zeventien euro) per maand. Dat lijkt weinig, maar is veel voor een Keniaans gezin, dat gemiddeld tussen de honderd en driehonderd euro per

maand verdient. De allerarmsten, die leven van één tot vier euro per dag, kunnen dan ook niet meedoen. Charo: 'We bedienen de werkende armen, zij die economisch actief zijn. De allerarmsten hebben geen geld; die moeten bediend worden door ngo's en de overheid. Wij dienen ons bedrijf immers gezond te houden.'

Imarika moedigt de bouw van toiletten aan. 'Anders komen mensen vragen om een lening voor medicijnen tegen diarree en uitdroging'

Imarika moedigt het bouwen van toiletten aan. 'Anders komen mensen steeds vragen om een lening voor medicijnen tegen diarree en uitdroging als gevolg van de cholera bacterie', legt Charo uit. 'En als ze ziek zijn, kunnen de mensen ook niet werken om leningen terug te betalen.' In 2015 begon Imarika daarom met Amref samen te werken. 'Mensen waren aanvankelijk achterdochtig over de toiletten. Door de vele overstromingen waren de meeste ingestort en moest men elk jaar opnieuw een wc bouwen.'

Amref pakt het serieuzer aan. Het biedt een gratis controle ter plekke, traint vaklui en zoekt het goede materiaal bijeen voor een degelijk toilet. Imarika heeft nu 2.440 leningen verstrekt voor sanitatie en die worden bijna allemaal binnen een jaar terugbetaald. Mensen kunnen kiezen uit een toilet in verschillende gradaties: een

Een goedkopere wc in Jibana voor de armere dorpingen met een stevige pit en rieten behuizing

Een door overstroming ingestort toilet

Finish Ink

Finish Ink is een samenwerking tussen Waste (voorzitter), Amref Nederland, SNS Reaal en UNU-Merit en wordt gesubsidieerd vanuit het RVO Fonds Duurzaam Water (FDW) programma. FDW wordt gefinancierd door Buitenlandse Zaken en partijen in het publiek-private partnerschap. Het ministerie wil publiek-private samen-

werking in de watersector stimuleren, met als doel de waterveiligheid en -zekerheid in ontwikkelingslanden te verbeteren. Via het Finish Ink-programma werkt Amref samen met de lokale ministeries van Gezondheid, financiële instellingen en te trainen vaklui die de wc's kunnen maken in de districten Kilifi en Busia.

op een publieke basisschool even verderop. Daar gebruiken ze nog oude toiletten. Kahindi trekt een vies gezicht: 'Het stinkt er, het is er smerig. Zo krijg je ziektes.'

We vragen waarom de school dan niet een goede wc laat bouwen. Kahindi is even stil, kijkt naar de grond en glimlacht. 'De regering heeft zo haar eigen contracten. Voor twee miljoen shilling (17.000 euro) liet ze wc's bouwen.' De meewarige grijns op zijn gezicht verbreedt zich. 'Vergelijk dat met deze wc's van slechts 160.000 shilling (1.380 euro).'

Bij zo'n antwoord weet je in Kenia – nummer 143 van de 160 landen op de corruptie-index van Transparency International – meestal wel wat erachter zit. In elk geval laat het zich raden dat die twee miljoen shilling niet volledig ten goede kwamen aan de wc's. Zo staat iedere poging van ngo's om de leefomstandigheden te verbeteren niet los van de bestaande beleidsstructuren.

Dat is ook te zien aan de watertoevoer. Omdat er een grote pijpleiding wordt gebouwd, zijn er langs heel de kust watertekorten – en heeft Kahindi nu dus weinig aan zijn geraffineerde watersysteem. Als oplossing spreekt hij zijn eigen waterbron aan, thuis, een paar meter verderop. Maar dat betekent dat hij steeds op en neer moet lopen om water in de doorspoelbakken te gieten. 'Misschien dat ik een grote tank kan kopen om het water in te herbergen', zegt hij optimistisch.

Voordat we weggaan vragen we waarom bij de ene wc een spoelbak mist en bij de andere een deur. 'Gestolen', verklaart Kahindi. 'We moeten goede sloten op de deuren zetten. Of gewapende beveiliging, 's nachts.' Niets is te gek om je kostbare toilet te beschermen tegen de boze buitenwereld.

Als we het dorpje Jibana binnenrijden vanaf de hobbelige zandweg, valt als eerste een ingestorte rieten bouwval op – tot een paar dagen terug een 'toilet'. Zo moet het dus niet. Kennelijk waren nog niet alle dorpingen overtuigd van het nut van een fatsoenlijke wc, maar wellicht is dit het laatste duwtje om de aarzelaars over de streep te trekken.

Het dorp ziet er verder redelijk schoon uit. Maar als je een paar jaar geleden hier binnenreed, was de stank je tegemoet getreden.

Mensen deden er hun behoefte in de struikjes of in krakkemikkige kuilen die bij iedere zware regenbui in elkaar stortten. Het dorp werd geplaagd door cholera en diarree. In Kenia heeft meer dan 61 procent van de plattelandsbevolking geen toegang tot fatsoenlijke sanitaire voorzieningen en doet zeventien procent de behoefte in de open lucht.

Drie jaar geleden bouwde Amref hier een 'demonstratietoilet' om de gemeenschap te tonen hoe een goede wc eruitziet. Chrispass Kalenga Wanje, dorpsvoofd en een van de vrijwillige gezondheidswerkers met wie Amref samenwerkt, was als eerste enthousiast. Zijn vrolijk geel geschilderde toilet staat als een showroom midden op het pleintje in het dorp.

'Ik moet het goede voorbeeld geven voor de gemeenschap', zegt Kalenga. Ook drijft hij een kleine kiosk. 'Wil ik mijn spulletjes verkopen aan mensen, dan moeten mijn handen schoon zijn.' Hij heeft daarom zelfs een kraantje met een fles vol antibacteriële zeep voor het wc-blok geplaatst. Het toilet kostte 857 euro. 'Het is veel geld, maar het is belangrijk.'

Al duurde het een tijdje voordat iedereen in het dorp overtuigd was van het nut. 'In het begin', zegt David Makau, 'was het lastig mensen zelf te laten investeren in een toilet – ze dachten dat wij die voor ze zouden bouwen. Ze zijn gewend aan gratis hulp. Maar stel je voor: als je een huis van riet en golfplaat hebt, bouw je toch geen wc van steen?'

Een standaardtoilet zouden de bewoners van Jibana dan ook niet betalen. Dus konden de dorpingen voor een goedkope versie gaan; een toilet met een stenen structuur om de pit zodat die niet instort, maar de behuizing rondom is van riet of golfplaat. Voor vijftig euro ben je klaar en dat valt voor de meesten binnen een jaar terug te betalen.

Van de 123 huishoudens hebben er 106 nu een fatsoenlijk toilet, volgens de administratie van Kalenga. Makau: 'En daar betaalden ze zelf voor, dus er is sprake van eigenaarschap – ze willen het ook zelf onderhouden en schoonmaken.'

Was de regering niet bereid om voor goede sanitatie in het dorp te zorgen? Makau en Kalenga schudden lichtjes hun hoofd. 'Het staat in de wet dat mensen goede sanitatie moeten hebben,' zegt Makau, 'dus het is de plicht van de regering er iets aan te doen. Maar het ligt aan laksheid en soms aan onwetendheid. De overheid komt weleens langs, maar weet niet wat de goede materialen zijn, dus dan stortten de toiletten in.'

Makau ging een partnerschap aan met de lokale regering en de *chief*. 'Zij deden mee toen we het programma uitrolden. Wij geven de regering een duw in de rug door het goede voorbeeld te geven, zodat zij doet wat ze behoort te doen. Als wij hier straks weggaan, moet zij dit dorp blijven monitoren.'

Na Jibana zit mijn dagreis langs de sanitatiemechanismen van Finish Ink erop. Een dag waarin ik – zo besef ik pas later – alleen met mannen heb gesproken. Dat betekent niet dat het programma geen duidelijke gendercomponent bezit: alleen al door wc's te bouwen, hoeven vrouwen niet hun behoefte buiten te doen, waar ze kwetsbaar zijn voor verkrachting. Bovendien durven meisjes met een wc op school ook naar de les te gaan als ze ongesteld zijn.

Het gebrek aan een vrouwelijke hand in het programma wreekt zich niettemin toch: onlangs bleek dat de wc's die Finish Ink ontwierp te smal te zijn voor de steviger gebouwde vrouwen met brede heupomvang. De wc-ontwerper was namelijk een man – en was van een mannelijk figuur uitgegaan.

Roger Kalama Nguwa maakt de 'in elkaar grijpende' stenen die worden gebruikt voor de wc's van het Finish Ink-programma

Het Finish Ink-programma in Kilifi en Busia zal doorlopen tot medio 2019, dan moeten er 20.500 nieuwe sanitatiesystemen zijn aangelegd – en voor 2025 is de ambitie nog groter: 196.000 stuks. Het programma hoopt zich van Kenia en India uit te breiden naar vele landen, waaronder Oeganda, Tanzania, Bangladesh en Ethiopië.

De wc's bleken te smal voor vrouwen met brede heupen. De ontwerper was een man – en ging uit van een mannelijk figuur

Maar minstens zo belangrijk is de markt die er wordt gecreëerd, waarin tot nu toe vijf miljoen aan leningen is uitgegeven. Die markt, die al voorzichtig uit zijn kinderschoenen groeit, zal zich uiteindelijk zelf moeten bedruipen. Vaklui zoals Roger Kalama zouden gezond lopende bedrijfjes hebben om te voldoen aan de vraag vanuit de bevolking.

Het is de bedoeling dat de overheid de rol van Amref overneemt, als monitor en adviseur en om de nodige startinvesteringen te doen: onder meer in hydraulische machines waarmee je nog sneller stenen kunt maken. De overheid van Kilifi schafte er al zes aan.

En manager Makau? Op de terugweg, in de auto naar Kilifi-stad, vraag ik hoe hij zijn toekomst voor zich ziet in dit scenario. Hij glimlacht: 'Misschien word ik sanitatieconsultant, voor de regering. Zodat ik hetzelfde werk kan doen als nu, maar dan betaald vanuit de markt en niet vanuit ontwikkelingsgeld.' ●

simpele versie kost 130 euro, met een septische tank zo'n 430 euro. Wil je je toilet verfraaien – met tegeltjes, een mooi verfje, een spiegel – dan kom je uit op maximaal 700 euro.

Dit jaar werd Kenia geteisterd door de hevigste regenbuien sinds decennia. In de kustregio waren er hevige overstromingen. Charo: 'Maar de cholera-uitbraken waren ditmaal minder ernstig in deze streek. We hebben geen wetenschappelijk bewijs, maar we durven voorzichtig te geloven dat het komt door de toiletten.'

Na al dat gepraat over wc's is het tijd om er een in het echt te bekijken. Bij een klein peuterschooltje begroeten vijftien nieuwsgierige kindergezigtjes ons door de open ramen van het klaslokaal, met hoge stemmetjes roepen ze 'mambo', een Swahili-groet. Op het terrein staat een wc-blok met drie wc's. Twee jongetjes trekken een sprintje wie er het eerste is, de eerste trekt de deur met een klap achter zich dicht; de 'verliezer' kijkt ons schuchter aan.

Michael Kahindi staat ons op te wachten. Hij liet dit private schooltje bouwen, inclusief wc-blok en een grote septische tank onder de grond, via een Imarika-lening. Zelf geeft hij niet hier les, maar

Michael Kahindi voor de schooltoiletten die hij liet bouwen in Kilifi

Aanloop tot de 'laatste mijl'

Een slokje water drinken, de wc doortrekken, handen wassen; het is allemaal even vanzelfsprekend. Totdat je je een keer terugvindt in Nepal vlak na de aardbeving, op een plattelandsschool in Kirgizië of in de migratieregio van Burkina Faso, dan is schoon water een kwestie van (over)leven. In 2030 moet iedereen toegang tot drinkwater hebben. Wat is de weg erheen? Drie experts vertellen.

Tekst: Sarah Haaij

Meer dan 2,6 miljard mensen kregen in de afgelopen 25 jaar toegang tot veilig drinkwater. Het millenniumdoel om het aantal mensen zonder schoon drinkwater te halveren is gehaald. Nu ligt er een nieuwe stip aan de horizon van de wereldgemeenschap: universele toegang en duurzaam beheer van water en sanitatie in 2030. Goed en schoon water voor iedereen dus, niet alleen nu maar ook op de lange termijn.

Duurzaam ontwikkelingsdoel nummer zes is niet uit de lucht gegrepen, sinds 2010 is water een erkend mensenrecht. De Boliviaanse president Evo Morales pleitte er destijds bij de Verenigde Naties voor om het

recht op water – dat tot dan toe nog een beetje rondzwom – in een resolutie te laten vastleggen. Toegang tot water is dus niet alleen een nobel streven, het is een recht dat kan worden opgeëist.

En dat gebeurt ook. In Nederland voniste een Heerlense rechter al in 2008 dat van een huishouden dat de rekening niet betaalde de waterleiding niet mocht worden afgesloten, omdat dat in strijd was met het internationale recht op water. Vorig jaar oordeelde een Indonesische rechter dat waterbedrijven tekortschoten omdat ze arme inwoners van een sloppenwijk in Jakarta geen betaalbaar water verschaften: 'Ze voor-

zien hen niet in het recht op drinkwater.' En dus sommeerde de rechter de lokale overheid om de publieke watervoorziening voor deze mensen te herstellen.

Water krijgt de aandacht die het verdient. Maar dat betekent niet dat er geen grote uitdagingen zijn voor het realiseren van het zesde duurzame doel.

Integendeel: in 2018 domineerden verhalen van waterschaarste het nieuws. Extreme droogte in Zuid-Afrika, demonstraties vanwege watertekort in Iran en Pakistan, een gewelddadige drinkwatercrisis in de Indiase stad Shimla – en ook Nederlanders zijn deze ongekend droge zomer gewaarschuwd dat niemand, zelfs de boeren niet, nog langer het oppervlaktewater mag aftappen.

Tegenover het doel om iedereen van schoon en duurzaam water te voorzien, staat de wereldwijde uitdaging van bevolkingsgroei, verstedelijking en een steeds grotere consumptie.

Hoewel de afgelopen jaren 2,6 miljard mensen toegang tot water en sanitatie kregen, kampt veertig procent van de wereldbevolking nu met waterschaarste, volgens het VN-ontwikkelingsprogramma. Drie op de tien mensen – 2,1 miljard wereldwijd – heeft nog geen toegang tot veilig water in hun huis. En zes op de tien mensen – 4,5 miljard – heeft geen toegang tot veilige sanitatie, becijferden Unicef en de Wereldgezondheidsorganisatie. Als gevolg van vies water en gebrek aan schone wc's sterven

ieder jaar driehonderdduizend kleine kinderen aan diarree.

Volgens Guy Hutton, ontwikkelingseconoom bij de Wereldbank, is er tot en met 2030 jaarlijks dertig miljard dollar nodig om toegang tot veilig water en sanitatie (WASH) te realiseren. En negentig miljard voor de diensten die dat veilig en duurzaam moeten maken. Wat dient er te gebeuren? Drie experts, ieder met hun eigen waterspecialisatie, over hun koers naar veilig water voor iedereen.

Nepal, 2015 – een paar weken na de verwoestende aardbeving. Om samen met een humanitaire ngo Sindhupalchowk te bezoeken moeten we twee dagen lopen. De aardchokken hebben de wegen moeilijk begaanbaar gemaakt en – zo wordt al snel duidelijk – de waterinfrastructuur verwoest. Veel bronnen zijn vervuild, putten ingestort en watertanks rijden niet. Nergens in de vallei is schoon drinkwater te krijgen. Om onverklaarbare redenen zijn er wel flesjes mierzoete cola; drie dagen drinken we niets anders. Veel Nepalezen zijn veroordeeld tot het ziekmakende water.

Duurzaam doel 6.1 Veilig en betaalbaar drinkwater voor iedereen

Om het duurzame doel 6.1 te behalen moeten er nog 884 miljoen mensen worden bereikt die geheel zijn verstoken van water en 2,1 miljard mensen zonder water thuis. Deze mensen ontberen toegang tot een kraan of een pomp, een bron of een leiding.

Het Nederlandse waterbedrijf Vitens Evides International (VEI) adviseert waterbedrijven in ontwikkelingslanden over heel de wereld hoe je zo'n systeem goed optuigt en onderhoudt. 'Dagelijks sterven er tienduizend mensen, vooral kinderen, door gebrek aan schoon drinkwater en sanitatie', staat te lezen op de website van Vitens Evides. 'Dat is het equivalent van twintig jumbojets per dag.'

Adriaan Mels is regiomanager Afrika en Azië bij VEI: 'Veel mensen overlijden omdat het water van slechte kwaliteit is. Ze worden er ziek van.' Maar er schuilt ook een groot probleem in de waterverdeling. 'Men zegt dat een mens jaarlijks een totale watervoorraad – ook voor irrigatie en industrie – van gemiddeld duizend kubieke meter nodig heeft. In Kenia is er maar driehonderd kubieke meter beschikbaar; dan begin je vanuit schaarste.'

Juist in waterschaarse landen is het zaak

om het weinige water dat voorhanden is bij de mensen thuis te krijgen. De infrastructuur vormt daarbij een probleem, die is volgens VEI vaak niet op orde. Denk aan oude leidingen, slechte watermeters, lekkages.

Op plaatsen waar het bedrijf actief is, duikt één kwestie steeds op: water dat wordt geleverd door de bedrijven raakt 'zoek'. Het water sijpelt weg via lekken of er is geen registratiesysteem om de waterrekening goed te innen. Er zijn bedrijven waar maar voor twee derde van het geleverde water wordt betaald. Mels: 'En daardoor is er dus geen geld om de infrastructuur goed te onderhouden.'

Met Nederlandse ontwikkelingssubsidies – en een bijdrage (ruim een half procent van de omzet) van Vitens Evides – begint VEI langdurige partnerschappen met deze bedrijven. Mels: 'Acht jaar is het minimale, vind ik.' Daarin komt de hele bedrijfsvoering voorbij. Zo introduceert VEI software voor installatie-onderhoud, die laat weten wanneer je de pompen moet controleren of een onderdeel moet vervangen. 'Dat komt van een Nederlands bedrijf, is relatief laag geprijsd en werkt bijna overal goed.'

Onder meer krijgt VEI geld uit het ontwikkelingspotje Fonds Duurzaam Water (FDW), 25,3 miljoen euro voor tien projecten. Moeten die Nederlandse bedrijven daarom altijd mee? 'Dat is niet verplicht, hoor', zegt Mels. 'We nemen ze mee als de prijs-kwaliteitverhouding goed is. Soms zijn ze gewoon te duur.'

'Waarom moet je altijd innovatief zijn? Soms werkt iets gewoon goed'

In het begin voelde de samenwerking met ngo's wel als een moeite. Mels herinnert zich het niet als liefde op het eerste gezicht. De technische, resultaatgerichte specialisten van VEI en de meer procesmatige ontwikkelingswerkers vonden elkaar soms maar moeizaam. Maar nu, ziet hij, openbaart zich toch de toegevoegde waarde: 'De toegang van ngo's tot de armen is vaak beter; zij kunnen de behoeften van mensen beter in kaart brengen. En wat leuk is: wij zijn door een organisatie meegenomen naar Kenia.'

Toch bleek in 2015 uit een tussenbeoordeling door Buitenlandse Zaken van de publiek-private samenwerkingen binnen FDW dat de projecten nog niet genoeg op ontwikkeling zijn gericht.

'Ik zie dat anders', zegt Mels. 'Als je wattertoegang voor mensen verbetert, dan leidt dat tot ontwikkeling, nietwaar?' Mels herinnert zich ook dat de evaluatie zegt dat de projecten geen *game changers* zijn. 'Dan denk ik: waarom? Moet je altijd innovatief zijn? Soms werkt iets gewoon goed en wil je dat opnieuw toepassen.'

Kirgizië, 2012 – een openbaar basisschooltje op drie uur rijden van de stad Oš. Om hun behoefte te doen zijn de honderd scholieren en hun leraren aangewezen op een houten vlonder met drie gaten. Daarnaast een bak kalk om de boel 'te blussen'. Een waterput of pomp om door te spoelen en handen te wassen is er niet. De man die de latrine leeg zou moeten scheppen heeft zich in geen weken laten zien. Na vier dagen is ons team van zeven bezoekers ziek. De leerlingen verkiezen niet voor niets de open velden achter de school.

Duurzaam doel 6.2 Toegang tot degelijke sanitaire voorzieningen, hygiëne en een einde aan openbare ontlasting

Een op de drie mensen ter wereld gebruikt geen veilige en schone wc. En volgens schattingen lopen negentig landen nu al achter op het doel van sanitaire voorzieningen voor iedereen.

Dat zal ook niet veranderen, denkt men bij IRC, zolang we geld gieten in infrastructuur maar het systeem negeren dat ervoor hoort te zorgen dat die infrastructuur blijft werken. IRC is als kenniscentrum en projectorganisatie gericht op drinkwater en sanitatie.

Vijf jaar geleden sprak *Vice Versa* voor de eerste waterspecial ook met Catarina Fonseca, hoofd van het internationale innovatieprogramma van IRC. Toen vertelde ze dat dertig tot veertig procent van de WASH-investeringen weggegooid geld is omdat de systemen niet meer werken. Het klassieke verhaal van de waterpomp die niet wordt onderhouden.

'O jee,' roept Fonseca uit, 'zei ik dat vijf jaar terug al? Kun je nagaan!' De basisproblematiek staat volgens haar nog overeind, maar gelukkig ziet ze ook dat er in de voorbije vijf jaar veel is veranderd: 'In de plannen van de Nederlandse overheid voor WASH

2030, bij de Verenigde Naties – overal hoor je mensen praten over een systeembenaandering. Er is meer aandacht voor beheer, bestuur en financiering van water.’

Maar nu, zegt Fonseca, moet het discours overgaan van praten naar doen. Er moet geld worden geïnvesteerd en ‘zover is het nog niet’. Mocht ze zelf één waterwens doen voor 2030, dan zou dat een waterbegroting zijn: één voor ieder land. Dat klinkt wellicht niet spannend, maar is volgens haar nodig om het zesde duurzame doel te behalen.

‘En dan bedoel ik een overzicht: wat komt er binnen aan belastingen, hulp en waterafdrachten? Wat is er nodig en hoe gaan we het begrotingsgat opvullen? Alle landen committeerden zich aan de duurzame doelen, maar slechts een enkeling heeft een plan om ze ook te realiseren.’

In de nieuwste watercampagne van IRC zie je op de poster daarom links een vrouw aan een waterpomp en rechts een man met een propeller in de hand. Daaronder de tekst: ‘Als dit een blijvend watersysteem is, dan is dit een vliegmaatschappij.’ Fonseca: ‘We vragen aandacht voor het systeem achter het water.’

Maar evenals Mels merkt Fonseca dat het soms moeilijk is om aandacht te krijgen van donoren voor het langetermijnwerk; de niet per se innovatieve maar wel broodnodige investeringen om een watersysteem te laten lopen. Ze heeft er zelfs een eigen term voor: *flatlining*. ‘Als een land zestig tot zeventig procent watervoorziening realiseert, dan zie je vaak een vlakke lijn ontstaan. De investeringen nemen nog steeds flink toe, maar de waterdekking blijft hetzelfde.’

De investeringen gaan vaak naar vernieuwing, weet Fonseca. Niet naar onderhoud, niet naar versterking van de instituties of naar monitoring. ‘Dat moeten overheden zelf doen, zeggen donoren. Maar dat betekent niet dat we er niet heel goed naar moeten kijken.’

Thailand, 2016 – als de moesson zich van zijn onstuimigste kant laat zien, dan krijgt miljoenenstad Bangkok het zwaar te verduren. Het afwateringssysteem krijgt het hele jaar zoveel afvalwater van huishoudens te verwerken dat het continu verstopt zit met troep en bezinksel. Alles loopt tot kniehoog over – ook de inhoud van riolen. Wie zich wil verplaatsen doet dat wadend door het water.

Duurzaam doel 6.3

Verbeter de waterkwaliteit en ga lozing van onbehandeld afvalwater tegen

‘Overall waar water wordt gebruikt, wordt afvalwater geproduceerd’, zegt Merle de Kreuk, hoogleraar in de afvalwaterbehandeling aan de TU Delft. ‘En in dat afvalwater zitten ziekteverwekkers – die wil je verwijderen voordat het water terug in de kringloop komt.’

Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie lijdt wellicht de helft van de bevolking in ontwikkelingslanden aan ziekten die verband houden met gebrek aan schoon water. Door de duurzame doelen is er nu ook aandacht voor de rol van afvalwater; de ‘achterkant van water’.

Gelukkig maar, zegt De Kreuk, want die achterkant is volgens haar net zo belangrijk als de voorkant. Zeker in landen waar water schaars is en veel directer wordt hergebruikt.

‘Was het maar waar, een waterput die al je zorgen wegneemt’

Als onderzoeker is De Kreuk betrokken bij verschillende samenwerkingen in Azië. Zoals in India, waar steden ongekend hard groeien, maar waar geen riool- of zuiveringssystemen zijn om het afvalwater van al die mensen te verwerken. ‘Dat is een probleem dat nu speelt en uit de hand is gelopen.’ Niet alleen brengt het afvalwater van die metropolen ziekten mee, het vervuult ook de rivieren waarin het wordt geloosd.

Als je dat water zou kunnen zuiveren, dan creëer je – als je het goed doet – een nieuwe bron van water voor al die miljoenen stadsbewoners.

Daar komt De Kreuks expertise bij kijken. ‘Ik ben technoloog’, zegt ze. ‘Ik kijk naar zuiveringssystemen; welk systeem is hier geschikt en hoe gaan we dat maken? In India onderzoeken we nu manieren om de zuivering lokaal en kleinschalig te organiseren, dus zonder grote rioleringsystemen zoals wij die kennen, maar ter plekke in een wijk of appartementencomplex.’

Haar partners van de Vrije Universiteit en onderzoeksinstituut TERI in Delhi kijken

naar het sociale aspect van water. Wat vinden mensen van water en veiligheid? Zijn ze bereid om gezuiverd afvalwater direct te hergebruiken? ‘In Nederland vinden we dat goor. Dat is het niet, hoor; in Namibië doet men dat al jarenlang.’

Het liefst zou De Kreuk zien dat de waterzuiveringen zo ontworpen worden dat er geld aan te verdienen valt – door afvalstromen te scheiden en water, energieoverschot of meststoffen te verkopen. ‘Bij winst zullen partijen ook geneigd zijn de boel te onderhouden.’

Burkina Faso, 2017 - na vier uur rijden, een kanotocht en een rit over onverharde wegen achter op de schakelbrommer bereiken we eindelijk ons doel: een waterpomp, neergezet door de Internationale Organisatie voor Migratie in het zuiden van Burkina Faso. Het is een regio waarvandaan veel jongeren vertrekken om hun geluk in Europa te beproeven. Of de jongens die zich om de put verzamelen weten waarom IOM die daar heeft geposteerd? Nee, niet echt. ‘Het idee is dat het jullie grondoorzaak om te migreren wegneemt; dat jullie hier niet meer weg willen.’ Ze grinniken: ‘Was het maar waar, een waterput die al je zorgen wegneemt.’

In de kern draait het zesde duurzame doel over toegang tot water. Niet langer enkel een technisch, maar meer dan ooit een politiek onderwerp; zeker nu regeringen water als oorzaak van migratie aanwijzen. Uit de WASH-strategie 2016-30 van Buitenlandse Zaken: ‘Wateronzekerheid in herkomstlanden is een van de grondoorzaken van conflict en migratie. [...] Die grondoorzaken moeten worden weggenomen.’

Praat je over mensen zonder toegang tot water, dat praat je over de ‘laatste mijl’: de laatste 884 miljoen mensen zonder schoon drinkwater. De mensen die het moeilijkst te bereiken zijn: de kwetsbaren, zij die afgelegen wonen, verstoten zijn, weg willen, de allerarmsten.

Zowel Mels, Fonseca als De Kreuk zien daar uitdagingen. Om doel zes te behalen is politieke wil nodig en de wil om te investeren – soms ook onbaatzuchtig, benadrukt Fonseca. Want willen we de allerarmsten toegang tot water geven, dan zal iemand de rekening moeten oppakken. Met alleen een put redden we het niet, dat weten de jongens in Burkina Faso al: een waterput is geen wondermiddel. Wat water volgens een van hen wel is? ‘Een kwestie van overleven.’ ●

Drinkwater en sanitatie

Rondom de dorpspomp

Op het Oegandese platteland moeten dorpingen hun waterpomp zelf onderhouden. Lange tijd zagen de regering en hulporganisaties dit beheermodel als de sleutel tot een betere watervoorziening. Maar klopt dat nog wel? Op reportage.

Tekst en beeld: Eva Huson

In de dorpsstraat van Kanara prijkt een bamboestok met een handgeschreven briefje. Het schrijfsel draagt de titel ‘Watervergadering’ en roept alle dorpsinwoners op om vanmiddag, rond de klok van drie samen te komen voor een stevig gesprek. Onderwerp van conversatie is de enige waterpomp die dit plattelandsplaatsje in West-Oeganda telt. ‘Maar natuurlijk moest ik iedereen zelf halen’, knipoogt Jonathan Bengyi Kabuka, de ondertekenaar van het geschrift. Hij staat even verderop in een tuin met mangobomen en kijkt naar de volle vergaderbankjes vóór hem. Het is vier uur en de bijeenkomst kan beginnen.

Kabuka is de nieuwe voorzitter van Kanara’s watercomité, een groepje inwoners dat door de rest van het dorp is gekozen om op vrijwillige basis de plaatselijke waterpomp te beheren en te onderhouden. Dat is een gewichtige taak, want de nationale waterleidingen bereiken dit soort afgelegen dorpen in de provincie niet. Wie in Kanara dorst heeft of zich wil wassen, is aangewezen op dit gezamenlijke waterpunt.

Om er zeker van te zijn dat de pomp water blijft ophoesten, moet Kabuka’s team zorgen dat het omheinde waterpunt schoon blijft en dat dorpsinwoners de hendel op de juiste manier gebruiken. Ook zorgen de vrijwilligers dat de plaatselijke monteur het instrument regelmatig een onderhoudsbeurt geeft en eventuele reparaties snel en correct uitvoert. Om dat te bekostigen, heeft de waterploeg ook een financiële taak. Elke maand int het comité een watertaks, vijftig eurocent per huishouden, die de penningmeester in een spaarpotje bewaart.

‘Nu ja, dat is het idee’, zegt Kabuka. Na het overlijden van zijn voorganger dutte het watercomité in en werd de watertaks maandenlang niet opgehaald. De betaalachterstand is groot – en dat is

precies waarover Kabuka, die onlangs tot nieuwe voorzitter is verkozen, het vandaag tijdens zijn eerste vergadering wil hebben. 'Aan het einde moet iedereen hebben betaald', zegt de Oegandees strijdslustig.

Dat niet de overheid maar dorpsinwoners zoals Kabuka een waterpunt beheren en financieren, is sinds de jaren negentig gebruikelijk op het Oegandese platteland. Het idee ontstond in de jaren tachtig, tijdens het internationale decennium voor watervoorziening, op de burelen van de Verenigde Naties.

Daar leidde een reeks conferenties en communiqués steeds tot dezelfde conclusie: gecentraliseerd waterbeheer op het platteland in lage-inkomenslanden is gedoemd te mislukken. Vanwege hun stroperige bureaucratie en veelal lege schatkist, zo was de overtuiging, slaagden die overheden er niet of nauwelijks in om hun waterinfrastructuur draaiende te houden.

Zonde, want veel waterputten en -pompen werden daardoor verwaarloosd, gingen stuk en raakten op den duur in onbruik. Volgens VN-waterexperts zou het oprichten van watercomités op het afgelegen platteland overheden soelaas bieden. Want als elk waterpunt een vrijwilligerscomité heeft dat zelf voor onderhoud en financiering zorgt, dan hoeft de overheid geen monteurs in te huren en geld voor reparaties vrij te maken. Sterker nog, na de bouw van een waterput of -pomp heb je er geen omkijken meer naar.

Het idee vond weerklank bij overheden in Afrika en raakte eveneens in zwang bij ontwikkelingsorganisaties. Die zien het beheermodel als een aantrekkelijke manier om het onderhoud van door hun geslagen waterputten en -pompen na hun vertrek te waarborgen. Ook in Oeganda, waar de staat destijds worstelde met het onderhoud van de eigen waterinfrastructuur, sloeg de methode direct aan en de regering tuigde – samen met hulporganisaties – begin jaren negentig de eerste watercomités op.

Nu, twintig jaar later, zijn watercomités opgenomen in het Oegandese waterbeleid en is het oprichten van een comité een van de voorwaarden om als dorp een waterpunt te krijgen. Volgens overheidsstatistieken telt het land dan ook duizenden comités. Tijd om de balans op te maken: werkt dit soort vrijwilligersbeheer? Is gemeenschappelijk waterbeheer inderdaad de sleutel tot duurzame watervoorziening?

Watercomitélid John Tumwesigye aan het werk

Dorpsinwoners in Nyabani weigeren de watertaks te betalen

'De kinderen van de dorpschool hangen heel de dag aan die pomp', roept een forse dame vanaf het vergaderbankje. 'Waarom moet ik dan hetzelfde maandbedrag als de dorpschool betalen? Is dat niet oneerlijk?' Een oudere man met hoed valt haar bij: 'Als de pomp straks kapot is door hun gehang, mogen wij vast voor de reparatiekosten opdraaien? Mij niet gezien, hoor.'

In Kanara is de watervergadering intussen een half uur bezig en voorzitter Kabuka is stilgevallen. Hij stuit op meer verzet dan hij had voorzien: het leeuwendeel van zijn dorpsgenoten weigert de watertaks te betalen.

Vreemd is de weerstand niet. De wetenschap is er glashelder over: falende watercomités zijn eerder regel dan uitzondering. In het *Community Development Journal* van de Universiteit van Oxford becijferden onderzoekers dat dertig tot zestig procent van die comités op het Afrikaanse platteland niet of nauwelijks functioneren.

In Oeganda lijkt dat niet anders te zijn. Volgens de staat zou meer dan tachtig procent van watercomités werken naar behoren, maar officieuze berekeningen spreken dat tegen. Zo toont een steekproef door IRC, een kennisinstelling op het gebied van drinkwater, dat slechts een derde van de waterpunten in het Kabarole-district een watercomité heeft, waarvan nog geen acht procent werkelijk actief is en geld ophaalt.

De voornaamste reden van het falen van de comités? 'Onwillige betalers', zegt Martin Watsisi, werkzaam bij de Oegandese tak van IRC, dat leidinggeeft aan Watershed (zie kader). Het programma probeert samen met Oegandese organisaties het overheidsbeleid rondom watervoorzieningen en stroomgebieden te beïnvloeden. 'Gebruikers op het Oegandese platteland', zegt Watsisi, 'hebben nu eenmaal weinig te besteden, terwijl ook het idee overheerst dat water gratis hoort te zijn.' Men ziet het als een gift van Moeder Natuur, de over-

heid of hulporganisaties, wat de wil tot betalen niet ten goede komt.

Het is eveneens problematisch dat niet alle watergebruikers in het normale leven intensief met elkaar omgaan, laat staan samenwerken. Dat is volgens Sheila Ruyondo, van de Oegandese organisatie en Watershed-lid JESE, een voedingsbodempot voor wantrouwen. 'Je ziet dat watergebruikers vaak doodsbang zijn dat de penningmeester er met het spaargeld vandoor gaat.'

'Watergebruikers zijn vaak doodsbang dat de penningmeester er met het spaargeld vandoor gaat'

Daarom houden dorpingen hun hand op de knip of stoppen ze hun centen liever in een collectief spaar- en leensysteem zoals Yahura Yehozza, waarbij een kleine groep gezamenlijk spaart om noodgevallen zoals een begrafenis of gesneuveld landbouwgerei te bekostigen. 'Je ziet', zegt Ruyondo, 'dat water op het Oegandese platteland nog lang niet voor iedereen een prioriteit is.'

Ook motivatie is een probleem. 'Comitéleden doen dit werk vrijwillig', zegt Watsisi. 'Dus als de rest van het dorp hen tegenwerkt, vragen zij zich af: "Waar doen we het voor?"' Wanneer gebruikers weigeren de watertaks te betalen, gaat het al snel bergafwaarts. Co-

Een watercomité in West-Oeganda

mités komen dan niet of nauwelijks meer samen, vertrokken leden worden niet opgevolgd en op termijn sluimert de groep in, met alle ellende van dien.

Want als het waterpunt door achterstallig onderhoud uiteindelijk kapot gaat, zit zo'n comité met een lege spaarpot en raakt het waterpunt in onbruik. 'Gebruikers keren dan vaak terug naar open waterbronnen, zoals de dichtstbijzijnde rivier of een moeras', zegt Watsisi. 'Of ze bezoeken een waterpomp een paar kilometer verderop, maar vaak ontstaat daar ook weer gedoe over betalingen. Uiteindelijk is een waterpomp een publiek waterpunt, waar iedereen vrij toegang toe heeft.'

En dan worstelen comités ook nog met de gebrekkige capaciteit van hun leden. Voor de komst van de watercomités slaagde de overheid er misschien niet in om de waterinfrastructuur te beheren, maar liet die het karwei nog wel over aan betaalde experts. Hoe reëel is het om van groepjes onbetaalde amateurbeheerders, zoals Kabuka en zijn team, te verwachten dat zij die beheer- en onderhoudsklus even klaren?

'Dat is niet altijd eenvoudig', erkent Ruyondo van JESE. De door het dorp gekozen comitéleden, oftewel de inwoners die het meeste vertrouwen genieten, zijn vaak op leeftijd en kunnen lang niet altijd lezen en schrijven, laat staan boekhouden of wanbetalers overreden.

Wat tot slot niet helpt is dat de Oegandese overheid nagenoeg afwezig is. Comités krijgen haast geen steun als ze op problemen stuiten en hoeven tegelijkertijd aan niemand verantwoording af te leggen over hun werk. Op papier worden – zoals de nationale richtlijnen voorschrijven – bij oprichting van een comité gemeenschapsregels opgesteld, inclusief de boetebedragen voor wanbetalers. Maar in de praktijk hebben die regels geen rechtsbasis en doen de dorpspolitie en -leiding weinig om de boel te handhaven. 'Uiteindelijk',

zegt Watsisi, 'sluit een lokale politicus liever een landovereenkomst waarvoor hij een vergoeding ontvangt dan dat hij stemmen verliest door kiezers achter de broek te zitten over een onpopulaire watertaks.'

Officieel valt het vrijwilligersbeheer onder toezicht van de sub-districten, de onderste bestuurslaag van de Oegandese overheid. Ambtenaren behoren de comités te motiveren, te begeleiden en te controleren, maar in feite schittert het sub-district vooral door afwezigheid. 'Het is simpel', zegt Stella Kahumde, hoofd van het West-Oegandese sub-district Karambi. 'Er is gewoon geen geld.'

Wie de nationale begroting erop naslaat, ziet inderdaad dat de Oegandese regering prioriteit geeft aan wegen en stroomdraden. Het hoofd van een sub-district moet het doen met een paar duizend euro, die het plaatselijke college zelf mag begroten. 'Maar wethouders hebben geen zin om geld te stoppen in zoiets abstracts als toezicht op waterbeheer', zegt Kahumde. En dus zijn haar ambtenaren op de waterafdeling aan handen en voeten gebonden. Geld ontbreekt momenteel voor zowel transport als de 'dagvergoeding', de Oegandese gewoonte om ambtenaren extra uit te betalen als ze op pad gaan.

Ambtenaren zitten dus noodgedwongen aan hun bureau gekluisterd en dat is kwalijk, waarschuwt Ruyondo: 'Een watercomité slaagt niet vanzelf. Je moet de leden blijven motiveren en controleren.' Dat ziet ook Watsisi: 'Het gaat immers om een groep vrijwilligers, daarvoor moet je tijd en energie vrijmaken.' Ontbreekt dat soort steun – zoals nu het geval is –, dan kun je volgens hem de duurzame watervoorziening wel op je buik schrijven.

In Kanara zit Kabuka nog steeds zwijgend op zijn stoel in de mangotuin en neemt mede-comitélid John Tumwesigye, tevens boer en waterpompmonteur, het stokje over: 'Onlangs probeerden we een prepaidmethode uit. Jullie betaalden per gevulde jerrycan in plaats van de maandelijks watertaks.' Vanuit de houten vergaderbankjes klinkt instemmend gebrom.

'Maar', vervolgt Tumwesigye, terwijl hij zijn dorpsgenoten priedmend aankijkt, 'toen de door ons ingehuurde pompbediende naar huis ging, heeft iemand het slotje van de pomp gebroken en water gestolen.' Een vrouw met een shirt van een grote hulporganisatie

schudt haar hoofd en springt op: 'Ik vind gewoon niet dat wij moeten betalen. Dat moet de overheid of de *mzungu's* maar doen.' Vanuit de bankjes klinkt nu luid geklap.

Dat het lastig is om als gebruikersgemeenschap zelf de problemen rondom het waterpompbeheer op te lossen, beseffen de hulporganisaties in Oeganda maar al te goed. Sommige proberen daarom bij te springen met een voorlichtingscampagne die dorpsgenoten moet overtuigen van het nut van de watertaks. Ook in Kanara kregen de dorpingen een paar keer zo'n 'sensibilisatie'-voorlichting.

Volgens comitélid Tumwesigye waren die sessies alleen weinig beklijvend: 'Ze komen nu eens in de paar maanden, maar als je echt verandering wilt, moeten die trainers veel vaker langskomen.' Ook over de alternatieve betaalmethoden die hulporganisaties watercomités voorhouden, zoals het prepaidmodel, is Tumwesigye niet te spreken: 'Dat heeft geen zin zolang het ons ontbreekt aan autoriteit; het dorp neemt ons nu gewoon niet serieus.'

Reden voor hulporganisaties, waaronder de door Watershed-getrainde leden, om in de bres te springen voor mensen zoals Kabuka en Tumwesigye en via de bestuurlijke weg een oplossing te vinden, oftewel door te pleiten voor een institutioneel vangnet voor watercomités. Zo is het Oegandese JESE bezig met het opzetten van verenigingen voor watergebruikers, een koepelorganisatie waar watercomités zich vrijwillig bij kunnen aansluiten.

Het idee is dat de verenigingen de comités het werk deels uit handen nemen door ze te helpen met het innen van geld en het plannen van reparaties en de periodieke onderhoudsbeurt. 'Op die manier willen we garanderen dat de watervoorziening écht duurzaam is', zegt Ruyondo. Op dit moment heeft JESE drie verenigingen opgetuigd, maar het knelpunt is de momenteel ontbrekende financiering. 'We betalen nu alles zelf', bekent Ruyondo. 'Maar we hopen dat de verenigingen sterk genoeg zullen zijn om de watercomités zo te trainen dat ze genoeg ophalen om het personeel van de verenigingen te kunnen betalen.'

De Oegandese tak van IRC lobbyt intussen voor een 'hardere' variant, namelijk lokale overheidswaterstaten binnen de sub-districten. 'We willen officiële waterafdelingen oprichten op het laagste bestuursniveau', zegt Watsisi.

De watercomités kunnen bij hen aankloppen voor steun en trai-

Duurzaam waterbeheer

Watershed is een programma van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken en een consortium bestaande uit IRC, Simavi, Wetlands International en Akvo. Het vijfjarige project (2016-'20) is onderdeel van de strategische partnerschappen en richt zich op het beheer en gebruik van watervoorzieningen en stroomgebieden in zes landen (Bangladesh, India, Mali, Ghana, Oeganda en Kenia).

Het doel is om maatschappelijke organisaties te steunen in hun rol als actieve pleitbezorgers van watergebruikers. Op die manier wil het consortium regeringsbeleid beïnvloeden en op den duur kwalitatieve en duurzame watervoorzieningen garanderen. In Oeganda is het programma zijn tweede jaar ingegaan en volgen inmiddels 24 organisaties trainingen, variërend van datavisualisatie tot pleittechnieken.

Dit zijn de lobbytips van Steven Birungi, directeur van de Oegandese organisatie en Watershed-lid Hewasa.

• **'Pas je communicatie aan.'** Als je het hoofd van een dorp spreekt, gebruik je andere taal en argumenten dan wanneer je een gelauwerde districtpoliticus spreekt. Die laatste kun je aanspreken op zijn verkiezingsbeloften of zijn begroting, terwijl je de eerste voor je probeert te winnen door helder uit te leggen wat de gevolgen zijn van bepaalde gebruiken en gewoonten in het dorp. Kortom, verplaats je in de persoon vóór je.'

• **'Wees geduldig.'** Pleiten staat in Oeganda al snel gelijk aan gedragsbeïnvloeding. Nu maken veel beleidsmakers hun keuzes op basis van de wensen van plaatselijke politici en richten ze zich vooral op waterinfrastructuur. Dat 'verkoop' natuurlijk goed. Wij proberen

ambtenaren er echter van te overtuigen om beleidskeuzes te maken aan de hand van feiten. Dat is een lang en ingewikkeld proces. Of een programma van vijf jaar genoeg is voor zo'n ommezwaai? Dat durf ik niet te zeggen.'

• **'Werk samen.'** Het programma is nog gaande, maar nu al ben ik trots op hoe wij als consortium in Oeganda samenwerken, met name op implementatieniveau. Als Oegandese organisaties hebben we elk zo een eigen sterkte. Bij Hewasa zijn we goed in drinkwater, JESE excelleert in integraal waterbeheer en IRC is uiterst bekwaam in documentatie- en lobbywerk. Doordat we nu in een consortium zitten, hebben we intensiever contact dan voorheen en werken we echt samen als waterclubs. Dat is mooi, want hierdoor wissel je kennis makkelijk uit en kun je elkaars projecten versterken.'

ning, maar moeten ook verantwoording afleggen. Bovendien is het de bedoeling dat de watercomités onderdeel worden van de waterafdeling, waardoor de comitéleden ook betaald krijgen. Watsisi: 'We willen af van het vrijwilligerswerk en zorgen dat de waterbeheerders professioneel worden. Dat is de enige manier om de comités op termijn te verbeteren.'

Daar is Michael Byamukama, werkzaam als waterambtenaar in het Kamwegne-district, het volledig mee eens. Samen met een groep organisaties, waaronder IRC en Water For People, heeft hij in vijf sub-districten een waterafdeling in de steigers gezet. 'We wachten nog op groen licht van het hoofd van elk sub-district en dan kunnen we beginnen.'

Nu ja, er is nog één flink probleem: de Oegandese regering is niet overtuigd van het plan en dus ontbreekt het aan financiering. Dat juist dit kabinet het hoogste bedrag ooit heeft vrijgemaakt voor de portefeuille water, zullen de watercomités volgens Watsisi niet direct voelen: 'Zolang we geen bewijs hebben dat de waterafdelingen werken, stopt de regering het geld liever in de bouw van waterinfrastructuur dan in het beheer ervan.'

Wie het politieke programma van regeringspartij NRM erop naslaat is daar niet verbaasd over. De partij van president Museveni schrijft dat ze de ambitie heeft om het waterbeheer en -onderhoud juist weer over te hevelen van vrijwilligers naar de overheid.

'Maar', zegt ambtenaar Byamukama met een grimas, 'dat ze dat opschrijft betekent niet dat het daadwerkelijk gebeurt. Waar haalt ze nu het geld en de experts vandaan? Waterbeheer op het platteland kost nog altijd te veel geld en tijd.' Ook de suggestie om de private sector of het nationale waterleidingbedrijf naar de Oegandese provincie te brengen wuift de waterambtenaar weg: 'Te duur en te ingewikkeld.'

Dat het waterbeheer door vrijwilligers op het platteland beperkingen kent, moge duidelijk zijn. Maar ook het aanwenden van een alternatief, zoals de oprichting van een waterafdeling, heeft veel voeten in aarde. Maar de lobby staken? 'Absoluut niet', grijnst Watsisi. Het financiële jaar is in juni ingegaan, dus Watsisi heeft een jaar om 'zijn' waterafdelingen in de volgende begroting te fietsen.

Hij is daarom druk in de weer om institutionele richtlijnen op te tekenen en kijkt met een aantal organisaties of ze de waterafdelingen mogelijk zelf kunnen financieren. 'Als de regering ziet dat de "trein" rijdt,' zegt hij, 'stapt ze misschien alsnog in.'

'Goed, jongens. We schuiven de betaling nog één keer op'

'Zeg, wanneer is dit afgelopen?' roept een man met een pet ongeduldig. Kabuka en Tumwesigye kijken elkaar benauwd aan. De vergadering duurt nu al een uur en de dorpingen worden ongeduldig. Het tweetal heeft de betalingsregels nogmaals doorgenomen, maar het lijkt er niet op dat de inwoners de watertaks willen betalen. Tumwesigye kijkt zijn voorzitter twijfelend aan. Die geeft hem een bedeesd knikje. 'Goed, jongens,' zegt Tumwesigye luid. 'We weten dat het zwaar is en dat jullie nog niet hebben geoogst. Wij, het watercomité, willen jullie een handje helpen: we schuiven de betaling nog één keer op.' ●

De Oegandese regering wil in de toekomst ook op het platteland nationale leidingen plaatsen, zoals dit gemeenschappelijke leidingpunt

'Door mensen op het water aan te sluiten, maak je ze deel van de maatschappij'

Tekst en beeld: Sarah Haaij

Waarom betalen de allerarmsten meer voor water dat ook nog eens vies is? In de Filipijnse metropool Cebu probeert een Nederlands-Filipiïns team dit probleem te tackelen. De oplossing blijkt soms verbluffend simpel. 'Als mensen hun waterrekening per dag kunnen betalen, maakt dat een wereld van verschil.'

'Ajo, ajo', klinkt Judit Omaña's stem door de sloppenwijk Tipolo. Haar groet wordt overal even vrolijk beantwoord met een lach of zwaai. 'Vandaag is het maar 27 pesos (0.45 cent, red.)', zegt Omaña, terwijl ze Suset Garcia haar waterrekening van de afgelopen twee dagen laat zien. Garcia kijkt tevreden. Op zich heeft ze het niet zo op mensen die geld van haar willen, maar voor Omaña maakt ze graag een uitzondering. Sinds Omaña elke dag door de wijk loopt met haar watermeter-app, komt er bij Garcia thuis water uit de kraan. 'Eerder kocht ik mijn water bij de dorpspomp', zegt de moeder van drie. 'Maar daar was ik veel meer energie en ook nog eens meer geld aan kwijt.'

Nu ze is aangesloten op het waterleidingnet betaalt Garcia 1 peso (1,5 cent) voor 20 liter water. 'Dat is drie keer minder dan vroeger!', berekent ze, terwijl ze content om zich heen kijkt. Tipolo mag dan bekendstaan als een illegale arme wijk van de stad Cebu, dat betekent volgens Garcia niet dat je de boel kan laten verslonzen. Tussen het rondslingerende afval en de in elkaar geknutselde huisjes van haar burens vormt haar goed onderhouden tuintje vol bloemen een kleine oase. 'Ik besproei de planten met ons afwas- en badwater.' Van zoiets kostbaars als water gaat in Tipolo geen druppel verloren.

Als de rekening is betaald, vervolgt Omaña haar weg over de smalle loopplanken die de huisjes van Tipolo met elkaar verbinden. In deze wijk van de Filipijnse metropool Cebu speelt het leven zich buiten af. En in dat leven draait alles om water. Wassen, tandenpoetsen, douchen en koken; het gebeurt de hele dag en het liefst op de stoep voor de geïmproviseerde woningen. Ondertussen lopen de kleinsten heen en weer met grote emmers om hun moeders van voldoende liters te voorzien.

'Soms waren er dagen waarop we niets konden drinken, maar dat hoeven mijn kinderen gelukkig nooit meer mee te maken', zegt Lenita Dejito terwijl ze haar jongste de borst geeft. Dejito en haar gezin van negen kinderen hebben geen officieel adres, maar sinds drie jaar wél een aansluiting op de waterleiding. 'En dat maakt ons leven zoveel makkelijker.' Vandaag is de rekening voor het waterverbruik 30 pesos (50 cent), laat Omaña op de watermeter-app zien. Dejito moet er even van zuchten. Met zijn werk als monteur verdient haar man ongeveer 8 euro per dag. 'Dus dit is veel geld voor ons', zegt ze. Maar er zit niets anders op. 'De kinderen hebben schoon water nodig.' Ze is al lang blij dat ze haar rekening om de dag kan betalen. Een maandelijkse rekening zou ze niet makkelijk bij elkaar kunnen sparen, beaamt ze. 'Er zijn altijd weer zoveel redenen waarom het geld op gaat.'

Omaña is blij dat de familie Dejito het water ook drinkt. Nog niet iedereen durft dat, weet ze. Mensen zijn gewend om het in flessen of vaten te kopen, de leiding vertrouwen ze niet. 'Maar het kan heel goed. We controleren de kwaliteit elke maand.'

Voordat Omaña als collecteur voor de sociale onderneming Eau et Vie door de wijk trok, stond ze net als haar buurtgenoten uit Tipolo al om vier uur 's morgens op om op tijd bij de dorpspomp te zijn. Maar dat water, dat door een commercieel bedrijf omhoog werd gepompt, smaakte ziltig en de emmers waren zwaar. Nu staat Omaña nog altijd vroeg op, maar met een andere reden. Als vaste collecteur moet ze 's morgens alle meterstanden opnemen. Daarna gaat ze op pad, om van deur-tot-deur de waterrekening te innen. En omdat mensen hun rekening dagelijks bij haar kunnen betalen, zijn er steeds meer Tipolo's die zich een aansluiting op het netwerk kunnen veroorloven.

MCWD-medewerkers bestuderen het nieuwe waterleiding-plan in Alaska

'Het lijkt misschien zoiets kleins', zegt Omaña als ze even pauzeert in de schaduw van een luifel. 'Maar voor ons is het een wereld van verschil.'

Ondanks het gemak van water uit de kraan, blijft het een uitdaging om nieuwe klanten aan te sluiten. In een illegale wijk als Tipolo zijn mensen gewend hun eigen boontjes te doppen. 'Buren geloven gewoon niet dat wij de leidingen leggen', aldus Omaña. 'En dat je dus alleen voor je aansluiting en water hoeft te betalen.' Toch is dat precies wat we doen, bevestigt Chloé Frotin, projectleider bij Eau et Vie op de Filipijnen, een van oorsprong Franse ngo. 'Wij zorgen voor water in de wijken waar het leidingnetwerk van de gemeente niet komt.'

Dat doet Eau et Vie door lokaal sociale ondernemingen op te zetten die de watervoorziening oppakken. In Cebu is dat Tubig Pag-Asa (Water voor hoop, in het Taglog), gerund door Filipinos, dat het water koopt van het waterbedrijf van de stad en verspreidt via een zelf aangelegd leidingnetwerk door informele wijken zoals Tipolo. De klanten betalen wel voor het water. Mensen beginnen met een dagelijkse rekening, gaan dan over op tweedaags en wekelijks; totdat ze de maandelijkse waterrekening kunnen bekostigen. Zo ontstaat de gewoonte om geld voor water opzij te zetten, is het idee. 'Toen we begonnen zei iedereen: "vergeet het. Deze mensen gaan nooit betalen! Daar zijn ze te arm en te onbetrouwbaar voor"', herinnert Chloé Frotin zich. 'Maar wij willen juist laten zien dat ook deze bewoners reguliere klanten kunnen worden. Dat ze bij de stad horen. En dat lukt, als je op hun leefwereld inspeelt.' Zeker, zegt Frotin, nu ze onderdeel zijn van een door Nederland gefinancierd publiek-private samenwerking; het Sustainable and Resilient Pro-Poor Water Supply-project.

Op het kantoor van het waterleidingbedrijf van de stad Cebu, het Metro Cebu Water District (MCWD), is een werkplek ingericht voor de Britse Patrick Egan. Egan werkt voor het Nederlandse Vitens Evides International (VEI) en is de projectleider van het publiek-private partnerschap dat VEI vormt samen met MCDW, Eau et Vie en

het Nederlandse en Filipijnse Rode Kruis. Op Egans bureau prijken een laptop en een grote drinkfles met daarop de sticker 'I drink MCDW water!'. Het is kenmerkend voor het enthousiasme dat de water-ingenieur voor dit project koestert. 'Het is een fantastisch project', zegt hij direct bij binnenkomst. 'Met relatief weinig geld (€ 7,2 miljoen, red.) hebben we hier een grote impact op het leven van mensen.'

Zonder tijd aan smalltalk te verliezen, stelt hij zijn water-collega's bij MCDW voor. Waarom zijn de allerarmsten in de stad niet aangesloten op het waterleidingnetwerk en hoe gaan we dat veranderen? Dat is de vraag waarover dit team zich sinds 2015 buigt; en dat is waar Egan het over wil hebben. Het project van Eau et Vie met collecteur Omaña is één van de onderdelen van het partnerschap. Een andere oplossing waarmee het Filipijnse waterleidingbedrijf en VEI experimenteren, is de aansluitkosten op afbetaling aanbieden. Dat gebeurt in de arme maar wel 'officiële' wijken van Cebu, waar mensen een adres hebben. De 82 euro die de aansluiting kost, kunnen veel gezinnen niet in een keer op tafel leggen, maar verspreid over twaalf maanden lukt het misschien wel.

Waterleidingsnetwerk

Hoe sluit je 80.000 arme bewoners van een Filipijnse metropool aan op het waterleidingnetwerk van de stad? Het Sustainable and Resilient Pro-Poor Water Supply-project in Cebu is een publiek-privaat partnerschap (PPP) dat zich over deze vraag buigt. Door de waterrekening en de vaste aansluitkosten in stukjes te knippen, wordt schoon water ook voor de allerarmste inwoners betaalbaar.

Het partnerschap bestaat uit Vitens Evides International (VEI), Metro Cebu Water District (MCWD), RVO Nederland, het Nederlandse en het Filipijnse Rode Kruis en de Franse ngo Eau et Vie en heeft 7,2 miljoen euro beschikbaar. Ruim de helft van dat budget, vier miljoen euro, komt bij het ministerie van buitenlandse zaken en implementatiepartner RVO vandaan; een ontwikkelingssubsidie uit het Fonds Duurzaam Water (FDW). Metro Cebu Water

District zelf legt 2,2 miljoen in; VEI 750.000 euro en het Rode Kruis 300 duizend euro. Het PPP heeft drie nieuwe vormen van financiering om toegang tot water te realiseren:

- 10.000 huishoudens in arme wijken van de stad krijgen de mogelijkheid om de water-aansluitkosten van € 82 in twaalf keer te betalen. Het PPP financiert daarbij ook 50 procent van de nieuwe waterleidingen die de stad Cebu hiervoor aanlegt.

- Via een extra financiering kunnen 4.000 van de allerarmste gezinnen 60 procent subsidie op de aansluitkosten krijgen.

- Via Eau et Vie krijgen 2.500 families in illegale sloppenwijken de kans om de waterrekening op dagelijkse basis te betalen.

De Rode Kruis-partners geven daarbij voorlichting in de kwetsbare gemeenschappen over water, sanitatie en hygiëne.

Dat een semioverheidsinstelling als MCDW de mogelijkheden uitbreidt om armen op het waternetwerk aan te sluiten, is volgens Egan de grote winst van dit project. Arm zijn is duur. 'Stel je voor, nu betalen mensen soms wel 5.000 pesos (83 euro) per maand aan de watertruck of aan fleswater.' Zoveel meer dan wanneer ze op het netwerk aangesloten zouden zijn. 'Bovendien', voegt hij daar fijntjes aan toe, 'is dit beter, goedkoper en veiliger.'

Het partnerschap hoopt op deze manier 15 duizend gezinnen op het water aan te sluiten. Om dat te realiseren wordt nu een flink aantal kilometers nieuwe leiding aangelegd richting de arme rafelranden van de stad. Zoals in de wijk Alaska, waar mensen in hutjes op palen wonen, of Inayawan – een buurt bovenop de grootste vuilnisbelt van Cebu.

Door de stijgende zeespiegel zakt kuststad Cebu langzaam weg en raakt het grondwater zouter. Sommige bewoners zoeken hun heil op het water, zoals in de wijk Alaska. In hutten van gevlochten matten op lange palen speelt het leven zich hoog boven de zeespiegel af. Daarbij lijkt de allesoverheersende geur van stilstaand rioolwater, gedroogde vis en zeepsop die tussen de paalwoningen hangt niemand te deren, maar dat er geen stromend water is, deert de bewoners wel. In Alaska hebben mensen wel een adres en een waterleidingpunt aan de rand van hun wijk, maar bij bijna niemand komt er water uit de kraan. De aansluitkosten van 82 euro vormen de grootste horde.

Toen Grisilda Cortez hoorde dat je die aansluiting nu in delen mag betalen, was ze er als de kippen bij. Voor haar huis glanst een zilveren kraan en staan vijf blauwe watertonnen tot aan de rand gevuld met water. Waar ze al dat water voor nodig heeft? Cortez glimlacht. Als één van de weinigen met een aansluiting verkoopt ze haar burens het kraanwater per liter. Zo verdient ze twee euro per dag. 'Als ik ergens wat mee kan bijverdienen, grijp ik die kans', zegt ze, 'zo leven wij hier.' Naast haar waterhandeltje heeft Cortez ook een sari-sari shop – een winkel met sigaretten en snoep – en een oude computer die buurtgenoten per uur kunnen gebruiken. 'Mijn man verkoopt gedroogde vis. 's Morgens weten we niet hoeveel geld er 's avonds zal zijn.' Het is dan ook niet altijd even makkelijk om de maandelijkse rekening te betalen, geeft Cortez toe (Een dag-optie zoals bij de Eau et Vie microfinanciering kan niet bij MCWD, red.)

Toch kiest ze ervoor om haar drinkwater nog altijd in flessen te kopen. Met een vies gezicht kijkt ze naar beneden, waar haar waterleiding zich een weg boort door een dikke laag afvalsmurrie. Ze is bang dat de viezigheid haar water vervuult. 'Kan dat waterbedrijf daar niet ook wat aan doen?' Maar dat waterbedrijf zorgt voor de pijpen het aansluitpunt – de nieuwe klanten zullen het stuk leiding tot aan hun huizen zelf moeten onderhouden.

Toen Egan drie jaar geleden aan het project in de Filipijnen begon, wist hij niet dat de aansluiting zelf de grootste uitdaging zou zijn. 'Ik dacht: wij leggen die pijpen en mensen zullen ons van blijdschap een knuffel geven. Maar zo werkt het dus niet.'

De Filipijnse gemeenschappen waar het partnerschap werkt, zijn vele jaren oud. Al die tijd hebben de bewoners het water op hun eigen manier geregeld. 'Om dat belang van schoon en veilig water tot leven te brengen zijn wij er', zegt Marianne Baltazar van het Filipijnse Rode Kruis. Als partner van het PPP werken Baltazar en haar collega's in de wijken aan de zogenoemde 'zachte' kant van water: de voorlichting.

Vandaag wordt in een kleine buurtcommissie in de inofficiële buitenwijk Labogon gepraat over watergebruik, handen wassen, wc's en afvalverwerking. Rode Kruis-vrijwilligers uit de wijk leiden de brainstorm. 'Wie heeft er nog een oplossing voor ons afvalprobleem?', vraagt vrijwilliger Gina de verzamelde buurtbewoners; een vrolijke mix van pasgeboren baby's, jonge moeders en dorpsoudsten.

Water is zoveel meer dan een kraan, wil Baltazar maar zeggen. 'Wij willen mensen zelf laten ontdekken dat water een kringloop is. Dat als je afval achter je huis gooit, of in de bosjes naar de wc gaat, je ook je drinkwater vervuult.'

Dat water meer is dan een kraan, ondervinden de bewoners van arme wijken in Cebu vaak aan den lijve. Vlak nadat er splinter-nieuwe blauwe leidingen door Tipolo kronkelden, verwoestte een beruchte sloppenwijkbrand de buurt. Alles was weg: de leidingen, de aansluitingen. De 52-jarige Marie Jone Kelong-Kelong kan het zich nog goed herinneren. 'Het was zo eng', zegt ze met opgetrokken schouders. Daarom is Kelong-Kelong nu lid van het nieuwe vrijwillige brandweerteam. Trots stalt ze haar blus-set uit; een lange blusslang, een waterpomp, emmers. Allemaal beschikbaar gesteld via het partnerschap. Als er nu brand komt, weet ze wat te doen. 'Ik heb er zelfs al een geblust, een paar huizen verderop.' Kelong-Kelong wijst de nog zichtbare roetplekken aan. In een lange slinger gaven zij en haar burens emmers vol water door. 'Eerder wist ik me geen raad, maar door de training ben ik niet bang meer. Mijn geest blijft helder. Ik pak mijn blusslang en ga erop af.'

Over tien jaar ligt er een goed stromend waterproject dat ik met trots aan mijn dochter kan laten zien

Het waternetwerk van Eau et Vie in Tipolo is inmiddels hersteld. Het vrijwillige brandweerteam van Marie Jone bewaakt de buurt. Maar dat houdt een illegale nederzetting als Tipolo niet gevrijwaard van andere bedreigingen; zo kan de overheid een illegale wijk altijd dwingen tot relocatie. De vraag dringt zich op of deze aanpak wel duurzaam is. Moet je wel investeren in permanente watersystemen in een sloppenwijk? Ja, zeggen de betrokkenen resoluut, ook mensen in een informele wijk hebben recht op water. 'Toegang tot water bespaart mensen tijd en geld', zegt Egan. 'Mensen blijven gezonder en ze kunnen beter werken. Allemaal zaken waardoor ze vooruit kunnen.'

'Wij kijken altijd heel secuur', zegt Frotin (Eau et Vie) op een bankje op het centrale plein van Tipolo. 'We gaan alleen een wijk in als we zeker weten dat er geen relocatieplannen liggen.' Het liefst

Het Rode Kruis op pad in Cebu voor een wash-voorlichtingssessie

Lenita Dejito en haar 9 kinderen hebben nu water uit de kraan

zou ze het omdraaien: juist doordat je mensen op het water aansluit, maak je ze deel van je maatschappij. 'Wij laten de overheid zien dat hier inwoners leven met dezelfde mensenrechten als iedereen.' Dat ook de allerarmsten moeten betalen voor hun water is een essentieel onderdeel van deze visie. Als mensen betalen voor een dienst, zorgt dat voor eigenaarschap en verantwoordelijkheid. Gewoon iets gratis neerzetten en dan vertrekken heeft geen zin, weten de waterexperts. Het vergane wc-hok van Tipolo, ooit geschonken door een goedbedoelende ngo, is daar de treurige bevestiging van.

Via het partnerschap zijn er nu 600 huishoudens op het Cebu-waternetwerk aangesloten. Als de waterleidingen er eind volgend jaar allemaal liggen, moet dat aantal naar de 10.000. Dat zal nog even duren, maar voor Egan maakt dat niet uit.

'Alles wat wij in dit project doen, is geënt op de gedachte: hoe is het over tien jaar, hoe ligt onze investering er dan bij?' Zonder een reactie af te wachten kopt Egan zijn vraag in: 'Ik zal het je vertellen: over tien jaar ligt er een goed stromend waterproject dat ik met trots aan mijn dochter kan laten zien.' ●

THEMA 3

Duurzame *delta's*

Noblesse oblige of eigenbelang?

Delta's zijn complexe knooppunten van water en handel, mens en milieu, idealen en belangen. Zie daar maar eens een integraal deltaplan voor op te stellen. Wat zijn de ideeën en drijvende krachten erachter? In gesprek met Daniëlle Hirsch van Both ENDS en Henk Ovink, 's lands eerste watergezant.

Tekst: Manon Stravens

Als delta's wereldwijd de gebieden zijn waar extremen steeds extremer worden, dan is daar op de Oosterschelde in Zeeland niets van te merken. Met een bootje varend langs een van de dertien deltawerken, op kalm water, in de zon en omringd door brutale meeuwen, lijkt de Nederlandse strijd tegen het water verleden tijd te zijn.

In onze Nederlandse delta ruzieden boeren eeuwen geleden over het waterpeil en maakten natuurbeschermers, politici en vissers zich na de watersnoodramp van 1953 druk over de gevolgen van de deltawerken voor het ecosysteem. Hier liggen de wortels van de waterschappen alsook van de kennis over water- en deltabeheer waarmee Nederland nu wereldwijd de boer op gaat, in Vietnam en Mozambique, in Argentinië en New York.

Daarmee oogst Nederland lof en ook kritiek, blijkt uit een tweegesprek met Henk

Ovink, sinds 2015 's lands eerste watergezant, en Daniëlle Hirsch, directeur van milieu- en mensenrechtenorganisatie Both ENDS.

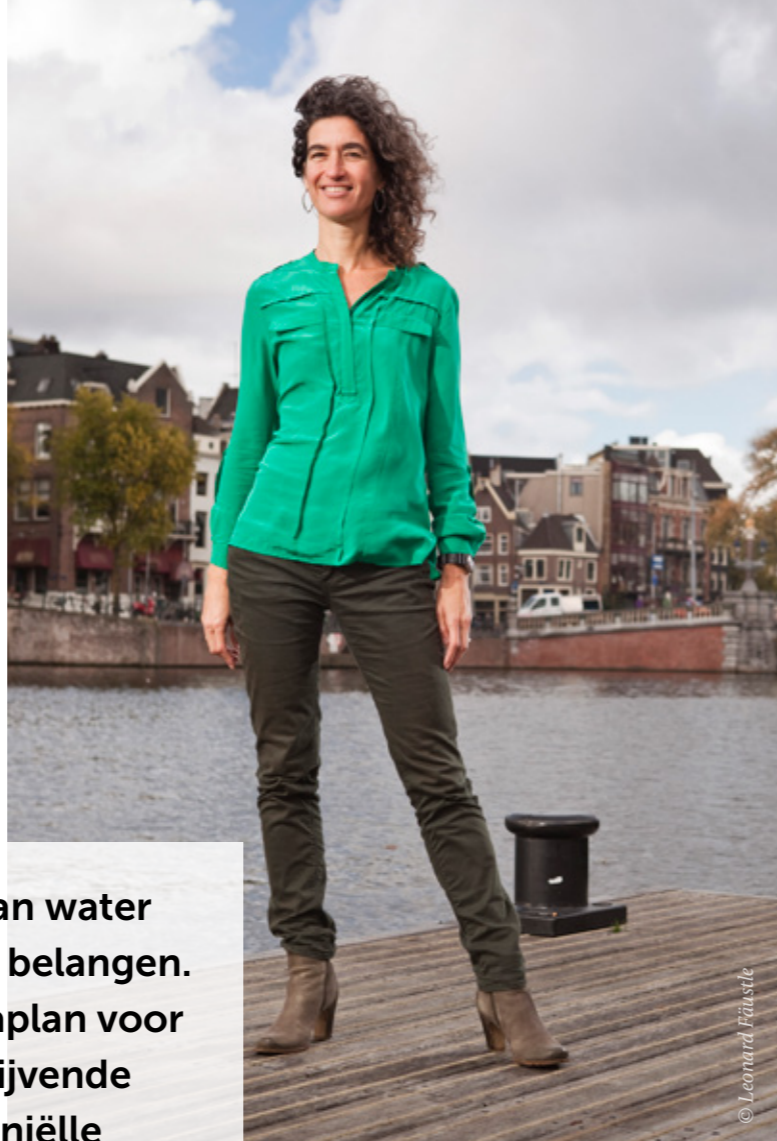
'Je kunt van alles zeggen over de deltawerken, maar het is wel een wereldvoorbeeld van hoe het zou kunnen', zegt Hirsch. 'En dat heeft niet zoveel te maken met de techniek, als wel met heel het sociaal-politieke proces waarvan de deltawerken het resultaat zijn. Daarom kwamen er geen dammen, maar deze ingenieuze sluizen die open en dicht kunnen. Door het poldermodel is er nu een systeem dat min of meer goed werkt.'

En dat model is diepgeworteld in de Nederlandse watergeschiedenis, zegt Ovink. 'Nederland was al een waterdemocratie voordat we een land of koninkrijk waren. In de middeleeuwen, toen we huisjes bouwden op terpen. De eerste waterschappen, een de-

mocratisch instituut, werden in de twaalfde eeuw opgericht.'

Deltakennis en -technologie zijn hard nodig, vinden beiden. 'Want wereldwijd worden delta's door verstedelijking, bevolkingsgroei en klimaatverandering steeds spannender gebieden', zegt Ovink, die een lange staat van dienst heeft in waterbeleid, planning en advies. Hij wil de delta's niet over één kam scheren, maar trekt wel een aantal parallellen. 'Delta's zijn door hun bereikbaarheid, vruchtbare gronden, watervoorziening en kustklimaat erg aantrekkelijk om te bewonen en om in te investeren, maar met dammen, kanalisering, landbouw en industrie maken we ze ook kapot.'

Het gemiddelde inkomen stijgt, tegelijkertijd groeit de kloof tussen arm en rijk en neemt de druk op natuurlijke hulpbronnen toe. Ovink: 'Nog steeds hebben meer dan

Daniëlle Hirsch, directeur van Both ENDS

twee miljard mensen geen toegang tot schoon water. Dat is verschrikkelijk.'

Delta's spelen bovendien een steeds belangrijker rol in de mondiale economie, voegt Hirsch toe. 'Het zijn knooppunten waar internationale ketens samenkomen, waar binnenlandse productie wordt doorgevoerd naar de wereldmarkt. Gelijktijdig worden – in dienst van die mondiale economie – bossen gekapt en dammen gebouwd, met degradatie tot gevolg.' Daarmee zijn delta's behalve hotspots voor ontwikkeling en investering ook broeinesten van crises en belangenstrijd geworden.

'Delta's trekken zich niets aan van door mensen gemaakte grenzen'

Ovink: 'De belangen zijn grensoverschrijdend omdat delta's zich niets aantrekken van door mensen gemaakte grenzen. Water verbindt, omdat het raakt aan alles. Zonder water ontstaan er problemen rondom gezondheid, gender en veiligheid en krijgen we sociale ongelijkheid. Dat biedt kansen voor integratie, maar vergoot ook de onderlinge afhankelijkheid tussen de verschillende landen.' Grote economische belangen botsen met maatschappij en milieu, aldus de watergezant.

Wat kan het kleine Nederland met zijn vreedzame, vogelrijke en ingedamde kustwateren voor die gebieden betekenen? 'Bij Lobith komt een fractie binnen van water door de Ganges en de Brahmaputra in Bangladesh gaat', zegt Hirsch. 'Die rivierbeddingen veranderen regelmatig zo'n tweehonderd kilometer van koers, hele gebieden lopen jaarlijkse onder. Ze zijn nauwelijks te beteugelen, betonblokken worden gewoon weggesmeten. Met infrastructuur alleen kun je daar niet veel betekenen.'

Maar door de werelddoelen en het klimaatverdrag van Parijs moet Nederland een belofte inlossen, zegt Ovink. 'Er is een collectieve verantwoordelijkheid om te zorgen dat er voldoende kennis, expertise en geld is om deze deltaproblematiek wereldwijd aan te pakken.'

Dat eigenbelang, zegt Hirsch, gaat wel

Henk Ovink, Nederlands eerste watergezant

verder dan *noblesse oblige* – dan adeldom verplicht. 'Nederland heeft ook keiharde economische belangen in die deltagebieden. Wij zijn leidend in havenontwikkeling, met onze bouw- en baggerbedrijven. Onze financiële sector is constant op zoek naar nieuwe investeringskansen, in grootschalige infrastructuur en de fossiele economie, omwille van het rendement.' Nederland heeft niet zomaar het beste met de wereld voor, zegt Hirsch. 'Er zit een dikke publiek-private *push* achter.'

Die investeringen kunnen interessant zijn voor deltabewoners, zegt Hirsch, 'maar dan moet je het wel zo inrichten dat ze er wat aan hebben'. Daar slaagt Nederland niet altijd in. In Bangladesh lijken de polders en dijken – naar Nederlands model – niet langer opgewassen tegen de steeds sterker wordende overstromingen. En in Jakarta dreigen vissers hun bestaanszekerheid te verliezen door de bouw van een grote zeedijk, om de stad te beschermen tegen de gevolgen van verzakking. 'Hun stem', zegt Hirsch, 'is onvoldoende gehoord.'

Volgens haar legt Nederland te veel nadruk op de technologie en infrastructuur en te weinig op de sociaal-politieke kant van het waterverhaal. Ofwel: het bijeenbrengen van alle spelers, samen onderhandelen en zoeken naar de beste oplossingen. 'Terwijl daar de kracht van het Nederlandse model ligt.' De principes van participatie en

vrouwenrechten, in Hirsch' ogen cruciale pijlers onder goed waterbeheer, zitten wel verankerd in de analyse en de missie van de Nederlandse waterambitie, maar verdwijnen in de concrete uitwerking naar de achtergrond.

En dat is kwalijk, vindt Hirsch: 'Want juist in de delta's, met hun complexiteit en tegenstrijdige belangen, zie je de sociale cohesie steeds verder afnemen.' En samenhang is nodig is om tot oplossingen te komen. 'In veel delta's haalt een optelling van kleinschaliger ingrepen meer uit dan overal meteen dammen en dijken plaatsen.'

Hirsch is voor een benadering en besluitvorming van onderaf, wat Both ENDS zelf ook toepast in haar programma's over land- en waterbeheer. 'Als je maar samenkomt, de belangen naast elkaar legt, onderhandelt en dat combineert met technische vernuftigheden en creativiteit van Nederlandse kennisinstututen en ingenieursbureaus, dan kom je tot interessante oplossingen', zegt Hirsch. 'Dan hoeft nog steeds niet iedereen het helemaal eens te zijn met de uitkomst.' Ook in Nederland doen we dat zo: 'Buurtbewoners bedenken met ondersteuning van de stedelijke waterdiensten samen hoe ze water willen opvangen.'

Het gaat zeker niet alleen om de ingenieursaanpak, zegt Ovink. 'Als één land geleerd heeft dat een beslissing van bovenaf

faalt, vooral op het vlak van infrastructuur, dan is het Nederland.' In de Nederlandse delta-aanpak staan integratie, transparantie, inclusiviteit en capaciteitsversterking, duurzaamheid en samenwerking voorop, met een langetermijnvisie en kortetermijnresultaten.

'In veel delta's haalt een optelling van kleinschaliger ingrepen meer uit dan overal meteen dammen en dijken te plaatsen'

De Nederlandse cultuur van leven in de delta valt niet zomaar uit te smeren over de aarde, maar kan de mondiale aanpak van delta's wel versterken. 'Dat zijn spannende processen', weet Ovink, die wereldwijd van zijn tenen tot zijn kruin is betrokken bij deltaplaning. 'Want de belangen tuimelen over elkaar heen in zo'n delta. En over elke keuze en dollar moet begrip ontstaan en moet je verantwoording afleggen.'

Both ENDS begint van onderop, zegt Hirsch. 'We brengen het probleem en de mogelijke oplossingen in kaart met alle spelers, onder wie vertegenwoordigers van vrouwenverenigingen, bewoners van sloppenwijken, lokale overheden en de industrie.' Op basis van die analyse wordt bepaald wat de beste oplossing is.

'Als je zo'n onderhandelingsproces op twintig plaatsen langs een rivier kunt doen,' zegt Hirsch, 'dan heb je een basis van kennis en ervaring.' Dat was te zien in een zijrivier van de Krishna in India, waar dankzij lokale kennis oude wateropvang- en beheersystemen zijn hersteld. Maar, zegt ze er meteen bij: 'We weten nog niet zeker of deze aanpak schaalbaar is. Dat valt nog te bewijzen.'

Met zo'n aanpak van onderaf riskeer je fragmentatie, werpt Ovink tegen. 'Dan krijg je duizenden initiatieven van onderop, die elkaar in de weg kunnen zitten. En ook dan vergeet je bepaalde partijen. Ik probeer altijd integraliteit en verbinding te agenderen; niet van onder- of bovenaf, maar met een

horizontaal proces creëer je meerwaarde.'

De sleutel is een manier te vinden om door alle belangen heen vertrouwen, ruimte en methoden voor die samenwerking te vinden – een klus die almaar lastiger is, zegt Ovink, want ook hij ziet de samenhang en sociale cohesie in de delta's afnemen. 'Alle partijen zijn bezig met het ontkennen van de complexiteit. De focus op simpele oplossingen is veel te groot.'

Een blauwdruk werkt niet in deltaplaning, zegt Ovink. 'Elke delta is anders. Begin met het begrijpen van de complexiteit van zo'n gebied en kijk dan niet alleen naar de rivieren, het ecosysteem en de waarde daarvan, maar ook naar de menselijke interventies.' Dat inzicht in de complexiteit van een delta en het willen agenderen is van groot belang om een plan te laten slagen, vindt Ovink: 'Je kunt niet zonder begrip en perspectief in een systeem rommelen.'

Om alle spelers van meet af aan mee te nemen in het planningsproces, moet je tijd en geld investeren in mensen die het niet gewend zijn te worden gehoord, zegt Hirsch. 'Je moet hen voorbereiden op het aandragen van goede oplossingen.'

Nu gebeurt dat onvoldoende, ziet ze. 'Lokale organisaties worden er laat of niet bij betrokken. De realiteit in veel landen maakt het soms ingewikkeld; zo word je in Indonesië als diplomaat of (zaken)partner van de overheid niet geacht te praten met de maatschappelijke organisaties ter plaatse. Of je hebt te maken met wel twintig lokale overheden en minstens zoveel ngo's en andere belangengroepen, zoals vissers- en boerencoöperaties. Je moet ze wel spreken en hun kennis, ervaring en ideeën serieus nemen om tot betere oplossingen te komen.'

Maak goede risico-analyses, zegt Hirsch, vooral over land- en mensenrechten, dan weet je wat je te wachten staat. 'De elites in veel landen hebben niet altijd het beste met hun mensen voor.'

Ovink is het eens met Hirsch dat de Nederlandse kracht ligt in het inclusieve en integrale proces – en dat daar over de grens minder van overblijft. Ovink valt soms 'van zijn stoel' van de 'versnippering van belangen', waaraan iedere partij zich volgens hem schuldig maakt. 'Landen die elkaar bestrijden over waterrechten, risicomijdende bedrijven die zo duurzame kansen missen en partijen uitsluiten, ngo's met oogkleppen die hun eigen belangengroep vooropstellen, investeerders die niet kunnen innoveren...'

Zoek dan maar eens een gemeenschappelijke deler, die iedereen ten goede komt. Kortom: deltaplanners nemen 'schildpad-denpaadjes' en voeren regelmatig 'stevige gesprekken' als partijen een eigen weg in willen slaan. 'Elke dag vinden we de diplomatie opnieuw uit.'

Verwacht niet dat de plannen direct concreet zijn, aldus Ovink. 'Maar ook de ontwikkeling van de Nederlandse deltaplannen – wel gedetailleerd tot op de uitvoering – duurde jaren. Dat geduld gunnen we anderen soms niet en dat is dom. Tegelijk wil je dat iedereen nú veilig is en duurzaam investeert. Zie de Bengaalse of Mozambikaanse plannen dan ook als een start voor een gemeenschappelijke taal en een afwegingskader voor de ontwikkeling van projecten en investeringen, die pas later volgen.'

En als een plan klaar en goedgekeurd is, blijft het spannend, zegt Ovink. 'Partijen moeten wel eigenaarschap tonen, anders valt het proces stil en kijkt iedereen naar elkaar. Dat vergt continue investering in betrokkenheid en af en toe moet je de boel opschudden. Je moet het zo vertellen en organiseren dat het werkbaar wordt, voor en met iedereen. Want ik wil dat iedereen vol voor zo'n plan gaat.' ●

Daniëlle Hirsch is milieu-econoom, bestuurslid van het Netherlands Water Partnership en sinds 2008 directeur van Both ENDS, dat zich inzet voor duurzame ontwikkeling wereldwijd. Both ENDS versterkt en werkt samen met een wereldwijd netwerk van belangenorganisaties, activisten en onderzoekers, om op te komen voor het recht op gebruik van natuur en leefomgeving. Voordat ze bij Both ENDS in dienst trad, woonde en werkte ze drie jaar in Zuid-Amerika. Bij terugkeer in Nederland was ze internationaal consultant voor een Delfts ingenieursbureau, gespecialiseerd in water- en kustbeheer.

Henk Ovink is als watergezant het boegbeeld van de Nederlandse watersector. Zijn taak is economische diplomatie, het realiseren van goede relaties tussen buitenlandse overheden, bedrijven, belangenorganisaties en donoren. Eerder was Ovink adviseur van de Hurricane Sandy Rebuilding Task Force van president Obama en waarnemend directeur-generaal ruimte en water en directeur nationale ruimtelijke ordening op het ministerie van Infrastructuur en Milieu. Ovink is tevens betrokken bij diverse onderzoeksprogramma's en academische instituten.

Het begint met een sluis

De drukbevolkte Ayeyarwady-delta vormt het economische centrum van Myanmar, maar wordt ernstig bedreigd door zaken als verzilting, overstroming en vervuiling. Nederland ondersteunt de jonge, onervaren overheid bij het formuleren van efficiënte oplossingen waar alle partijen bij worden betrokken. Maar is Myanmar wel klaar voor een geïntegreerde strategie?

Tekst: Bente Meindertsma

Een zware moessonbui doet de straten van Yangon overstromen. Langzaam baant het drukke vrijdagmiddagverkeer zich een weg door de diepe plassen. Mannen en vrouwen op slippers waden door het bruine water, plastic afval heeft zich opgehoopt in de afwateringskanaaltjes langs de weg. De snelle groei van het economische centrum van Myanmar legt zo'n zware druk op de watertoevoer, drainage en riolering dat overstromingen tijdens de moessonmaanden aan de orde van de dag zijn.

De stad ligt aan de rand van de Ayeyarwady-delta, het dichtstbevolkte gebied van Myanmar. De Ayeyarwady-rivier ontspringt in de uitlopers van de Himalaya en doorsnijdt het land van noord tot zuid. De stroom verbreedt zich in de delta tot een soms meer dan een kilometer brede watervlakte en vertakt zich in vele zijrivieren.

Tien jaar geleden, begin mei 2008, trok de verwoestende cycloon Nargis over het gebied. Vele dorpen en steden werden weggevaagd, de ramp kostte volgens officiële cijfers aan 138.000 mensen het leven – al menen de meeste bronnen dat het werkelijke aantal veel hoger ligt.

Nog steeds is de delta kwetsbaar. Bevolkingsgroei en economische activiteit zetten het gebied onder druk, de gevolgen van klimaatverandering – zoals zeespiegelstijging en extreme regenval – vormen een bedreiging. Volgens de *Global Climate Risk Index 2016* is Myan-

mar het op een na kwetsbaarste land voor de gevolgen van klimaatverandering, zoals stormen en overstromingen.

Drie verschillende ministeries gaan de problemen te lijf met hun eigen maatregelen, maar al deze afzonderlijke interventies pakken de problematiek niet effectief aan. Daarvoor is een geïntegreerde aanpak nodig. Dat kost de departementen moeite, want ze zijn gewend zich strikt bezig te houden met hun eigen onderdeel van de delta. Zo richt het ministerie van Transport zich op de bevaarbaarheid van de rivier, Landbouw heeft vooral interesse in irrigatie en Bosbouw bekommert zich om de mangrovebossen.

'Met onze eeuwenlange ervaring in het beheren van een economisch belangrijke delta, zijn wij de aangewezen partij om Myanmar te helpen bij de ontwikkeling van een strategie voor de Ayeyarwady', zegt Huub Buise, plaatsvervangend ambassadeur in Yangon. 'Ik zie veel overeenkomsten, maar waar Nederland de luxe had om ervaring op te doen in een relatief dunbevolkt gebied, is de bevolkingsdruk hier veel groter en heeft Myanmar veel meer te maken met de gevolgen van klimaatverandering.'

Nederland en Myanmar ondertekenden in 2013 een memorandum om de samenwerking voor integraal waterbeheer te formaliseren. Ondersteuning bij de problematiek in de delta vormt een belangrijk

Ayeyarwady-delta

© Björn Christian Torrisen

Moesson in Yangon

onderdeel. Zaw Lwin Tun, directeur van het Myanmar Water Partnership, heeft veel waardering voor de geïntegreerde aanpak. 'Nederland betreft alle relevante ministeries erbij,' zegt hij, 'terwijl een land als Zuid-Korea een plan ontwikkelt met maar één ministerie.'

Buise: 'Hoewel de noodzaak om snel actie te ondernemen hier veel groter is, denk ik dat Myanmar van Nederland kan leren dat je niets overhaast moet doen. Je moet niet de illusie koesteren dat je alles kunt beschermen.' Het is de kunst om met slimme maatregelen je doelen te behalen, zoals veiligheid, irrigatie en drinkwater en sanitair.

'Viskwekers sluiten afwateringskanalen stiekem af en rijstboeren proberen lokale ambtenaren om te kopen'

Anderhalf jaar terug ontwikkelde een consortium van Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen onder leiding van Arcadis de Integrated Ayeyarwady Delta Strategy (IADS), met geld uit het programma Partners voor Water. Daarbij werden alle belangrijke partijen in de delta betrokken; landelijke ministeries, lokale bestuursorganen en ngo's. 'Dat was in het begin een grote uitdaging', herinnert Tanya Huizer zich. 'Die instanties waren niet gewend om samen te werken met mensen van buiten hun eigen afdeling.'

Als projectleider bij Arcadis begeleidde Huizer tientallen consultatiebijeenkomsten. 'Ik vond het vooral leuk om lagere ambtenaren van verschillende departementen met elkaar in contact te brengen,' zegt Huizer, 'omdat het voor hen bijna onmogelijk is om buiten de muren van hun eigen ministerie te kijken.'

In het hiërarchische Myanmar moet voor alles toestemming

worden gevraagd aan de hoogste bestuurslaag. 'We hebben meteen gemengde werkgroepen gemaakt,' zegt ze. 'Dat was in het begin ongemakkelijk, maar volgens mij is het idee van samenwerking bij veel departementen wel doorgedrongen.' De deelnemers formuleerden ten slotte samen hun prioriteiten.

Het resultaat is een visie voor de delta waarin alle partijen zich kunnen vinden. De IADS beschrijft perspectieven voor de korte, middellange en lange termijn die zullen leiden tot een veilige, welvarende en duurzame delta. Variërend van het behoud van ecosystemen tot de ontwikkeling van klimaatslimme landbouw.

Binnenkort staat een studiereis van zeventien ambtenaren van zes departementen uit Myanmar naar de Mekongdelta gepland, waar ze het beste van klimaatadaptatie te zien krijgen, vooral voor de integratie daarvan in de landbouw. Ze gaan hiervoor onder andere langs bij lokale landbouwbedrijven en spreken met de autoriteiten. Vanaf het begin is het National Water Resources Committee (NWRC) erbij betrokken, een samenwerkingsverband van alle departementen onder de belangrijkste ministeries die actief zijn in de delta. 'De vicepresident is voorzitter van het comité, daarom staan we boven de ministeries en hebben we het mandaat om projecten zoals IADS op elkaar af te stemmen,' zegt Htun Lwin Oo, secretaris van de NWRC.

Ik bezoek hem op het directoraat voor Waterbronnen en Verbetering van Riviersystemen, waar Htun Lwin Oo directeur-generaal is. Om bij de ingang te komen moet mijn taxi zich zo'n honderd meter door kniediep bruin water worstelen. De overstroming is veroorzaakt door het hoge tij, vertelt Htun Lwin Oo. Als er dan een flinke moessonbui valt, kan het water nergens heen.

Oprukkend zeewater vormt een bedreiging voor heel de lage delta. 'In het laagste gebied hebben we voldoende zoet water nodig om het zeewater buiten te houden,' legt Zaw Lwin Tun van het Myanmar Water Partnership uit. 'Als in de hogere gebieden te veel water wordt gebruikt, loopt het zilte water de delta binnen en worden landbouwkweekers onbruikbaar.' Hij geeft voorbeelden van conflicterende belangen die moeilijk te verenigen zijn, zelfs binnen zijn eigen departement van Irrigatie.

Langs de lange, vlakke weg naar de westkust is de strijd tussen de economische activiteiten goed zichtbaar. Overal zie je bruine meertjes omringd door modderige dijken. Nu de aquacultuur in

Myanmar een vlucht neemt, vormen deze kweekvijvers een nieuwe inkomstenbron voor het gebied dat traditioneel wordt gedomineerd door rijstteelt. Maar in het regenseizoen komen de belangen van de rijstboeren en de viskwekers lijnrecht tegenover elkaar te staan.

'De rijstboeren willen al het extra water zo snel mogelijk afvoeren via afwateringskanalen, terwijl de vistelers het juist in hun vijvers willen houden,' vertelt Zaw Lwin Tun. 'Beide groepen moeten concessies doen, maar daar proberen ze onderuit te komen. Viskekers sluiten afwateringskanalen stiekem af en rijstboeren proberen lokale ambtenaren om te kopen, zodat het water de hele moessonperiode laag genoeg staat om rijst te kunnen verbouwen.'

Concrete afspraken over het tegengaan van verzilting en de juiste mate van irrigatie en drainage zullen er in de toekomst moeten komen – meer dan een globale visie is de IADS momenteel nog niet. Vanwege dat gebrek aan adequate data is het nu onmogelijk om maatregelen te formuleren, zo valt te lezen in het rapport over fase één. Het kan de basis vormen voor een masterplan inclusief investeringsagenda, maar zo ver is het nog lang niet.

'Het is cruciaal dat de IADS wordt gekoppeld aan een investeringsplan,' zegt Buise. 'Anders blijft het toch een Mercedes zonder benzine.' De ambassade werkt toe naar een koppeling met het River Basin Master Plan, waarvoor de Wereldbank honderd miljoen dollar steekt in de ontwikkeling van een sterk, geïntegreerd en klimaatbestendig beheer van heel de Ayeyarwady-rivier, inclusief de delta. Het IADS-rapport stelt maatregelen voor om een stap dichterbij een investeringsplan te komen.

In hoeverre wordt de IADS ook door de overheid van Myanmar en door andere donoren gezien als overkoepelende strategie? Nederland pleit graag voor een geïntegreerde aanpak, maar de middelen om de implementatie van de voorgestelde maatregelen te ondersteunen vallen in het niet bij de duizelingwekkende investeringen van China, Zuid-Korea en Japan. Zuid-Korea werkt voor 61 miljoen dollar aan bevaarbaarheid en bescherming tegen erosie en overstromingen in het Twante-kanaal, Japan stopt 55 miljoen dollar in de ontwikkeling van een haven in de Ayeyarwady-rivier.

'De regering van Aung San Suu Kyi voelt de druk om te investeren', erkent Huub Buise. 'Na de teleurstellende resultaten van de eerste twee jaar heeft ze nog twee jaar om zich te bewijzen en de Chinezen, Japanners en Koreanen willen graag instappen.' De eerste democratisch gekozen regering sinds ruim vijftig jaar mist bovendien het vermogen om de belangen en initiatieven effectief te managen. 'We proberen de overheid in de *driver's seat* te zetten,' zegt

Buise, 'zodat ze de regie neemt en de plannen op elkaar afstemt.'

Het NWRC probeert die rol zo goed mogelijk te vervullen. 'Wij komen om de maand bijeen om de programma's van de donoren te bespreken en te beslissen welk ministerie welke donor ondersteunt', zegt Htun Lwin Oo. 'Maar we bezitten nog niet veel ervaring, omdat we pas sinds 2010 weer met internationale donoren kunnen werken. Daardoor is de capaciteit beperkt om onze vragen en behoeften duidelijk te formuleren.'

Ook Buise is bang dat de jonge overheid op dit ogenblik de capaciteit en het overzicht mist om de plannen goed te coördineren. 'Het enige dat we kunnen doen is in gesprek blijven', zegt hij. 'Het heeft geen zin om tegen de plannen van China te ageren.'

'Strategieontwikkeling is een langzaam en moeilijk te begrijpen proces, waar je in het begin weinig tastbare resultaten van ziet', zegt Huizer. 'Terwijl Myanmar juist graag snelle en concrete resultaten wil.'

Zaw Lwin Tun en zijn collega's vragen zich regelmatig af wanneer al die donoren nu eens iets zullen dóen. 'Tot dusver is iedereen vooral bezig met haalbaarheidsstudies en plannen ontwikkelen', zegt hij. 'Ze komen steeds om data vragen, mijn collega's worden er een beetje moe van. De volgende onderzoekscommissie kan informatie inwinnen bij de gekko's die hier op de muur zitten', zegt hij bulderend van het lachen. 'Die hebben alles zo vaak gehoord dat zij het voortaan kunnen doorgeven.'

Hoewel een overkoepelend masterplan en een investeringsagenda nog even op zich laten wachten, gaat Nederland alvast aan de slag met concrete vraagstukken die uit de strategieën van verschillende spelers in de delta naar voren komen, zoals de planning en aanleg van een sluis in de Pan Hlaing-rivier ten westen van Yangon.

Rondom die rivier komen verschillende problemen samen, zoals het afvalwater van een industriële zone, de ongecontroleerde groei van lokale bebouwing en het gevaar van grote waterstromen. 'Een sluis bouwen is niet zo moeilijk', zegt Buise. 'In dit gebied kunnen we laten zien hoe je met behulp van een doordachte strategie een aantal doelstellingen kunt behalen: verzilting tegengaan, irrigatie voor de landbouw en veiligheid voor de bevolking.'

Zaw Lwin Tun en Htun Lwin Oo zijn allebei voorstander van concrete proefprojecten die binnen de geïntegreerde strategie passen en waarmee Nederland het goede voorbeeld kan geven. Neem de geplande Pan Hlaing-sluis: van daaruit kan de geïntegreerde aanpak worden uitgebouwd. Vol zelfvertrouwen besluit Zaw Lwin Tun: 'Vanuit Yangon gaan we stapje voor stapje de delta te lijf.' ●

'Vanuit Yangon gaan we stapje voor stapje de delta te lijf'

'Deltaplanning is de kunst van het verleiden'

Groentetransport op de Mekong bij My Tho

De Mekongdelta dreigt als landbouwmotor van Vietnam in zijn eigen succes te verdrinken. Sinds 2010 werken Nederlandse en Vietnamese experts samen om de delta toekomstbestendig te maken, maar de complexiteit van de problemen en politieke belangen lijken structurele verandering in de weg te staan. Zal het lukken om het tij te keren?

Tekst: Siri Lijfering
Beeld: Michel Tonneijck

'Amsterdam die grote stad, die is gebouwd op palen. En als die stad eens ommeviel, wie zou dat dan betalen?' Dit bekende versje verwijst naar de kwetsbaarheid van onze op drassig veenmoeras gebouwde hoofdstad. Maar waar Amsterdammers zich geen zorgen hoeven te maken over het verdwijnen van hun leefgebied in het water, is deze angst voor de zeventien miljoen inwoners van de Vietnamese Mekongdelta aan de orde van de dag.

Door extreme weersomstandigheden waarbij aanhoudende droogte, zware regenval en overstromingen zich afwisselen, wordt de rivieroever van de delta langzaam opgeslokt door de rivier. In mei brokkelden er nog op meerdere plaatsen delen van de oever af en werden tientallen huizen en wegen meegesleurd in de val.

Koos Neefjes, klimaatexpert en directeur

van adviesbureau Climate Sense, woont en werkt al vijftienvintig jaar in de regio en maakte zelf meerdere overstromingen mee: 'Het is wellicht spectaculair om te zien hoe een hele rij huizen zo de rivier in gaat, maar het is verschrikkelijk voor de bevolking die plotseling haar hele hebben en houden ziet verdwijnen.'

Want het netwerk van rivieren waarop inwoners hun koopwaar aanbieden, op de 'drijvende markt', biedt niet alleen uniek fotomateriaal voor de 22 miljoen toeristen die de delta jaarlijks bezoeken, maar is ook een belangrijke inkomstenbron voor de bewoners van het gebied. Naast fruit, vis en garnalen produceert de delta de helft van alle rijst in het land. De Mekongdelta is daarmee de graanschuur van Vietnam en het land is in grote mate afhankelijk van het gebied.

Op het eerste gezicht lijken de problemen in de Mekongdelta een duidelijke oorzaak te hebben: klimaatverandering. Maar wie verder kijkt, ziet dat de oorzaken van de problematiek net zo'n wirwar zijn als het netwerk van rivieren zelf.

Neem de megadammen die de laatste decennia in het gebied opduiken. De Mekongrivier ontspringt op het Plateau van Tibet en stroomt door Myanmar, Laos, Thailand en Cambodja om ten slotte via Vietnam in negen takken in zee uit te monden. Hieraan dankt de rivier zijn bijnaam: de Negenkoppige Draak.

Met name China zet de rivier in om waterkracht te genereren om aan de energiebehoefte te voldoen van zijn groeiende bevolking, het bouwde de laatste jaren zes grote waterkrachtcentrales – en intussen doen Cambodja, Laos en Thailand hetzelfde. Al deze megadammen brengen grote risico's met zich mee. Eind juli zorgde een breuk in de dam Xe Pian-Xe Nam Noy in Laos nog voor een ramp waarbij tientallen mensen om het leven kwamen en meer dan zeventuizend huizen zijn verwoest.

Maar volgens de Vietnamees Nguyen Huu Thien, ecooloog en consultant voor IUCN, is het niet de voornaamste reden dat de waterkrachtcentrales een bedreiging vormen voor de delta: 'De aanleg van dammen verstoort de doorstroom van vis en sedimenten naar lagergelegen gebieden. Dat heeft grote invloed op de biodiversiteit in de rivier en de vruchtbaarheid van de grond. Als we hier niet tegen optreden, gaat de delta voorgoed verloren.'

De Vietnamezen dragen zelf ook bij aan de problemen van de Mekongdelta. Illegale zandwinning, het verdwijnen van oevervegetatie en hekgolven van grote schepen veroorzaken rivieroevererosie. Mangrovebossen – een wapen tegen kusterosie – komen steeds verder onder druk te staan door illegale kap en gestokte aanslibbing van de kust door verminderde sedimentafvoer uit de armen van de Mekong. Daarbij zorgt zoutindringing voor verzilting van de rivieren, waardoor boeren in het droge seizoen steeds vaker grondwater gebruiken voor landbouwactiviteiten met bodemdaling als gevolg.

Door deze problemen, in combinatie met de stijgende zeespiegel, is de delta extra vatbaar voor overstromingen. 'Als we zo doorgaan, bestaat de Mekongdelta over twee eeuwen niet meer', waarschuwt Nguyen. 'Om een toekomst voor de delta te garanderen, moeten we nu in actie komen.'

Vanuit deze boodschap werd in 2010 een speciaal team van Nederlandse experts bijeengebracht onder Partners voor Water 3, om de problemen in de delta verder te onderzoeken en concrete aanbevelingen te doen voor een duurzame aanpak. Het programma, gefinancierd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, past binnen het strategisch partnerschap tussen Nederland en Vietnam. Cees Veerman, oud-minister van Landbouw en voormalig voorzitter van de tweede Deltacommissie, werd in dit kader tot speciaal adviseur van de Vietnamese regering benoemd.

'Als we zo doorgaan, bestaat de Mekongdelta over twee eeuwen niet meer'

Martijn van de Groep, directeur van Water.nl, coördineerde de Nederlandse inzet – bestaande uit Royal HaskoningDHV, de Wageningen Universiteit, Deltares en Rebel – in de delta. 'Het Partners voor Water-programma', zegt Van de Groep, 'begon als een klassiek watermanagementproject, maar tijdens het project kwamen we erachter dat het eigenlijk ging om het teweegbrengen van een landbouwtransitie die zou leiden tot een duurzame delta.'

Dat was ook de voornaamste conclusie van het Mekongdeltaplan dat het team in 2013 aanleverde. 'De delta', vervolgt Van de Groep, 'heeft een groot agrarisch potentieel, maar door verkeerde beleidskeuzes worden de kansen niet optimaal benut en is landbouw een oorzaak geworden van de problematiek. In de voorbije decennia sloten steeds meer Vietnamese boeren hun land af met dijken om in plaats van twee voortaan drie keer per jaar rijst te kunnen oogsten.'

Daardoor mist de grond zijn jaarlijkse doorspoeling en worden voedingrijke sedimenten buitengehouden, wat zorgt voor verarming van de grond. 'Boeren moeten daarom meer pesticiden en kunstmest gebruiken, waardoor het water ernstig wordt vervuild.'

Nguyen Huu Thien groeide als boerenzoon op in de delta en herinnert zich hoe hij

De drijvende markt van Phong Dien

vroeger tussen de rijstvelden zwom en water rechtstreeks uit de rivier dronk. 'Dat kan nu echt niet meer. Ik zou er niet eens mijn kleren in wassen!'

Hoewel Nguyen het eens is met de conclusies van het deltaplan, stelt hij dat je die in een historisch perspectief moet zien. Het einde van de Vietnamoorlog – of de Amerikaanse Oorlog, zoals die in Vietnam heet – luidde een periode van communistische hervormingen in die de delta onderwierpen aan strenge productiequota en boeren dwongen zich te organiseren in door de staat gecontroleerde coöperaties.

Deze economische maatregelen, gecombineerd met handelsblokkades vanuit het Westen en de schuld die Vietnam moest afbetalen aan China en de Sovjet-Unie, leidden tot een tijd van economische stagnatie en extreme hongersnood. In 1986 kondigde de Vietnamese regering daarom economische en politieke hervormingen aan, bekend als *Doi Moi*: de Renovatie.

De Mekongdelta werd de motor van de groei, waarbij de overheid aanstuurde op kwantiteit in plaats van kwaliteit van rijstproductie, om zo de voedselzekerheid van het land te vergroten. Vietnam groeide snel uit tot de op een na grootste rijstexporteur ter wereld en de Socialistische Volksrepubliek werd in 2007 zelfs toegelaten tot de Wereldhandelsorganisatie.

'De rijst-intensivering trok ons land uit de armoede,' zegt Nguyen, 'maar nu haalt deze manier van denken ons in. De deltaboeren waren twintig jaar terug beter af dan nu; de productiekosten zijn zo hoog geworden door het dijkonderhoud en de aanschaf van

Vietnam's Mekongdelta

pesticiden dat ze nog nauwelijks van hun land kunnen leven. Je ziet dan ook grote migratiestromen naar steden zoals Ho Chi Minh, omdat men geen toekomst meer ziet in de delta.'

Volgens Van de Groep is het daarom van groot belang dat er wordt geïnvesteerd in het ontwikkelen van waardeketens: 'Nu wordt de rijst uit de delta vervoerd naar de omliggende provincies, waar waarde wordt toegevoegd door verwerking, verpakking en export. Als je de landbouwindustrie in de Mekongdelta zelf verder ontwikkelt, dan biedt dat werkgelegenheid en blijft er meer over voor de boeren.'

'Het land gepland laten overstromen is leuk om te zien op televisie, maar het is minder fijn als jÓuw keuken een maand blank staat

Daarnaast stuurde het rapport aan op het terugdraaien van de rijst-intensivering door geplande overstromingen te laten plaatsvinden, zodat de vruchtbaarheid van de grond zich kan herstellen.

Voor Michel Tonneijck, projectmanager bij Royal HaskoningDHV, was deze aanpak wel even wennen: 'Als ingenieur kijk je naar het voorkomen van overstromingen door slimme technische oplossingen te bieden. Nu moesten we kijken naar het nut van overstromingen en het probleem vanuit een meer systemisch perspectief benaderen.'

Dit is volgens Van de Groep precies waar de kracht ligt van het deltaplan en de Nederlandse inzet: 'De conclusies die we presenteerden waren op zichzelf niet nieuw, maar door al deze ontwikkelingen aan elkaar te verbinden en een totaalplaatje te schetsen, konden we op een systematischer manier nadenken over deltaplanen en mogelijke oplossingen voor de Mekongdelta.'

De conclusies werden in eerste instantie niet met open armen ontvangen en het deltaplan stuitte op verzet, zowel binnen de

overheid als bij de deltabewoners. Neefjes legt uit: 'De suggestie om één keer per jaar het land gepland te laten overstromen klinkt op papier mooi en het is leuk om dat te zien vanuit het vliegtuig of op televisie, maar het is minder fijn als het jouw huis is en je keuken een maand blank staat of als je op het dak moet leven. Net als iedereen willen Vietnamezen zich veilig voelen en dat kan niet als je jaarlijks een deel van hun leefgebied onder water zet.'

Naast de zorgen van burgers waren de conclusies ook lastig voor de Vietnamese beleidsmakers, herinnert Tonneijck zich: 'De rijsthandel is in grote mate nog steeds in handen van de Communistische Partij, die belang heeft bij het verhogen van de productie om zo de economische groei van het land te waarborgen. De conclusie dat de boeren in plaats van de beoogde drie- slechts tweemaal per jaar hun rijst kunnen oogsten, staat daar diametraal tegenover.'

Ook andere belangen spelen een rol, volgens Nguyen: 'Ingenieursbedrijven domineerden jarenlang het staatsbeleid. Zij zetten in op grote infrastructurele projecten, want die leveren het meeste geld op.' De nieuwe benadering – die is voorgesteld in het deltaplan – vergt volgens Nguyen dan ook een mentale verschuiving waar nog niet iedereen klaar voor is.

Om ervoor te zorgen dat de belangrijkste conclusies uit het rapport toch werden overgenomen door de Vietnamese regering, besloot het Partners voor Water-team om geen bestuurlijke aanbevelingen te doen, maar scenario's te schetsen over de mogelijke uitkomsten van maatregelen.

Tonneijck: 'In Vietnam heb ik geleerd dat deltaplanning de kunst van het verleiden is. Je creëert een sprookje van hoe de toekomst er over honderd jaar zou kunnen uitzien en welke ontwikkeling er mogelijk is. Dan redeneer je terug wat er moet gebeuren om van die droom werkelijkheid te maken en pas daarna kun je praten over hervormingen.'

Om structurele verandering te bewerkstelligen is diplomatie vereist, weet Tonneijck: 'De Vietnamezen hebben eerder al de Chinezen, Fransen en Amerikanen eruit gegooid, wie zegt dat ze dat niet met Nederland zouden doen? Die fout wilden wij niet maken.'

Daarom moet volgens Tonneijck het eigenaarschap van de plannen bij de overheid liggen, zodat zij ook verantwoordelijk is voor de invulling van het plan. Professor Dao

Drijvende markt Cai Rang, in Can Tho

Rijstwerkers ten noorden van Chau Doc, nabij de Cambodjaanse grens

Xuan Hoc, waterexpert en oud-onderminister van Landbouw, bevestigt dat: 'We respecteren de Nederlandse expertise en kunnen veel leren van de wijze waarop jullie het water hebben bedwongen, maar Vietnam is geen Nederland. Er zijn hier veel andere zaken waarmee je rekening moet houden als je een plan succesvol wilt implementeren.'

Daarom is het volgens Dao nodig om niet alleen bilateraal samen te werken, maar ook gezamenlijke onderzoekscapaciteit op te bouwen. 'Vietnam heeft de afgelopen jaren veel experts opgeleid op het vlak van water- en deltamangement. Zij kunnen helpen bij het ontwikkelen van een plan dat niet alleen past binnen de wetenschappelijke kaders, maar ook binnen de sociale en culturele context van Vietnam.'

Tonneijck is het ermee eens: 'Het is arrogant om te denken dat ons systeem goed is voor elk ander land. Er zijn zoveel nuances die wij als buitenstaanders niet direct zien, dat het een illusie is dat wij beter weten wat goed is voor een land dan de mensen zelf. Het enige dat wij kunnen doen is suggesties presenteren die verleidelijk zijn en dan moeten de mensen zelf kijken wat ze daarmee doen.'

Een strategie om de conclusies over te brengen was volgens Van de Groep het creëren van een breed draagvlak voor het plan. 'Eerst werkten we vooral op overheidsniveau samen met Vietnam vanuit het ministerie van Natuurlijke Bronnen en Milieu en het ministerie van Landbouw. Vanuit de hulp- en handelsbenadering van Den Haag is Vietnam een transitieland, dus moest de overheid zelf bijdragen aan de totstandkoming van het project. In de praktijk gebeur-

de dat niet, waardoor we samenwerking met organisaties buiten de overheid moesten zoeken.'

De belangrijkste partij was de Wereldbank, die de conclusies van het deltaplan onderschreef en er zelfs een investeringsplan van 350 miljoen dollar aan koppelde. De Ghanese Victoria Kwakwa, toenmalig coördinator voor Vietnam, ondertekende een brief ter ondersteuning van het plan. Dat smeedde volgens Van de Groep de samenwerking met de Vietnamese staat en leidde ertoe dat de voornaamste conclusies werden overgenomen in de nationale delta-aanpak.

Het proces was er een van de lange adem en vereiste efficiëntie. Tonneijck: 'Qua financiering en handelsperspectieven kunnen we niet concurreren met andere donoren. We kunnen niet op tegen de Duitsers, die niet alleen veel meer geld maar ook bedrijven als Mercedes en Siemens meenemen, noch tegen de Wereldbank, die met investeringen van acht nullen aankomt. Vergeleken met deze partijen is de Nederlandse inzet kleingeld. Maar op basis van inhoud en effectiviteit tellen we wel mee. Met het Partners voor Water-project liet Nederland zien dat je zelfs met een klein budget grote resultaten kunt behalen.'

Deze benadering strookt met de doelstellingen van het Partners voor Water-programma, dat de Nederlandse inzet ook ziet als een kans om de positie van de BV Nederland in de regio te versterken: 'Water als voet tussen de deur', noemde Melanie Schultz van Haegen het. Volgens de oud-minister van Infrastructuur en Milieu is de Nederlandse inzet in Vietnam 'noblesse

oblige'. Schultz: 'Nederland kan een unieke rol vervullen om de wereld waterveiliger te maken. Niet alleen omdat we het kunnen, maar omdat we het ook willen en moeten.'

In dat kader werd eerder dit jaar een handelsmissie naar Vietnam georganiseerd, waar 45 Nederlandse bedrijven onder leiding van VNO-NCW en Sigrid Kaag – de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking – potentiële partners in Hanoi en Ho Chi Minh-Stad konden ontmoeten.

Maar vooralsnog lijkt de Nederlandse investering zich niet uit te betalen in directe aanbestedingen van projecten vanuit de Vietnamese overheid. 'Voor een land als Vietnam is de rekening te hoog om dit soort projecten zelf te initiëren', stelt Tonneijck. 'Voor het dagtarief van Nederlandse experts kun je vijf Vietnamezen voor een hele maand inhuren.'

Hij ziet de kansen voor Nederlandse bedrijven zoals Royal HaskoningDHV dan ook elders liggen: 'Met het Mekongdeltaplan hebben we laten zien dat je met de Nederlandse expertise investeringen kunt vermenvuldigen. Donoren zoals de Wereldbank en grote bedrijven als Heineken merken het op en de kansen voor het Nederlandse bedrijfsleven zullen hoogstwaarschijnlijk hieruit voortkomen.'

De resultaten van de Nederlandse investering in de Mekongdelta betalen zich volgens hem op de lange termijn uit, zowel voor de duurzaamheid van de delta zelf als voor Nederland. 'In Vietnam toonden we de wereld wat Nederland kan. Nu is het zoeken naar nieuwe kansen om die belofte waar te maken.' ●

Tijd voor tegengas

Het vaak gehoorde 'Bring in the Dutch!' staat symbool voor het mondiale succes van de Nederlandse delta-aanpak. Maar een kritisch tegengeluid is hoognodig, vinden drie wateronderzoekers. 'We doen alsof we overal gevraagd worden om problemen op te lossen, maar achter een deltaplan schuilt een grote investeringsagenda en het wordt aangevuurd vanuit Den Haag.'

Tekst: Manon Stravens

Shahnoor Hasan is blij voor een publiek te staan met flink wat vrouwen. 'Want deltaplanning wordt voornamelijk gedaan door mannen.' De Bengaalse promovenda, verbonden aan IHE Delft, spreekt tijdens een waterconferentie in Amsterdam. En ze is uiterst kritisch op de wijze waarop Nederland zijn deltakennis promoot en overdraagt.

Nederland werkt zich uit de naad om de behoefte aan een deltaplan te creëren bij landen als Bangladesh en Vietnam, zegt Hasan, en het belang ervan te prediken. In dat proces worden de delta's volgens haar al snel over één kam geschoren. Ja, Nederland heeft wat te bieden, zegt ze, gestoeld op een indrukwekkende geschiedenis van leven met water. Maar de Nederlandse kennis is niet superieur en universeel en Bengalen en Vietnamezen bewonen en vormen hun delta's ook al eeuwenlang. Toch bestaan ploegen van deltaplanners nog altijd uit meer Nederlandse dan lokale experts.

Ook op de gebruikte terminologie is ze kritisch: die doet voorkomen alsof Bangladesh hulpbehoevend is en Nederland de reddende hand biedt, die het land 'in staat stelt' wat aan zijn deltaproblemen te doen. Die woorden doen geen recht aan de decennialange samenwerking, waarin ook lokale kennis en expertise een grote rol spelen, zegt Shahnoor Hasan.

In haar kritiek staat ze niet alleen. Vrijwel hetzelfde zeggen de onderzoekers Arjen Zegwaard (Universiteit van Amsterdam) en Chris Seijger (IHE Delft en Universiteit van Freiburg). Onafhankelijk van elkaar stellen beiden dat de Nederlandse deltakennis is gebaseerd op een specifieke Nederlandse situatie in een delta die nauwelijks te vergelijken is met delta's elders ter wereld.

Nederland heeft bovendien te weinig oog voor het politieke spel en zet een grote pr-campagne in om die kennis te exporteren. Seijger: 'Bij deltaproblemen horen we altijd "Bring in the Dutch!", maar een kritisch tegengeluid mag ook weleens gegeven worden.'

Nederland heeft zeker wat te bieden voor het maken van grote plannen, vertelt Seijger vanuit Freiburg. 'Hier is decennialang kennis en kunde over rivier- en waterbeheer opgebouwd. Hier zijn goede universiteiten, waar we veel mensen opleiden en innovaties doen – zoals de Zandmotor, een kunstmatig opgespoten schiereiland ten zuiden van Den Haag, dat de kust breder en veiliger maakt en ruimte geeft aan natuur en recreatie. Of de Vismigratierivier, een permanent gat in de Afsluitdijk, voor trekvis die leven van zoet en zout water. Dat is een indrukwekkende koffer met deltakennis, beter gevuld dan die van andere waterkennisexporteurs zoals Australië.'

Maar het is specifieke kennis van Neder-

landse delta's, zegt Zegwaard, die delta's en onzekerheden in met name in Zuid-oost-Azië onderzoekt. 'De Nederlandse situatie is bovendien extreem geëngineerd, met veel technische en infrastructurele kennis. En dat exporteer je dan naar gebieden waar bij wijze van spreken niets is.'

Bovendien doet Nederland alsof de delta een watersysteem is – een Nederlandse aanname, volgens Zegwaard. 'Het is ook een leefgebied van mensen en dieren, met een economie en een cultuur.'

'We denken al snel dat onze aanpak elders ook werkt, maar dat is slechts deels het geval'

Seijger: 'We beheren onze delta's op een bepaalde manier, op basis van het advies dat de commissie-Veerman in 2008 aanbood. We denken al snel dat onze aanpak elders ook werkt, maar dat is slechts deels het geval.' Nederland heeft een Deltawet en een Deltaprogramma, een Deltafonds en een deltacommissaris. Een sterke institutionele

basis, die nodig is om complexe vormen van waterbeheer en planning te kunnen uitvoeren, die andere landen niet per se hebben. Verder bezitten de delta's in Bangladesh en Vietnam – waar Seijger onderzoek doet – en in Indonesië hun eigen geschiedenis, 'met instituties en capaciteiten die op hun eigen wijze zijn ontwikkeld'.

Nederland is erg gericht op het buitenhouden van de zee. Zegwaard: 'Nederland houdt land en water graag gescheiden, met een kustregio die is georiënteerd op zoetwaterlandbouw. Maar dat is in de Aziatische delta's nauwelijks houdbaar, vanwege de kracht en de hoeveelheid water.' De dijken en polders die al sinds de jaren zestig in Bangladesh zijn aangelegd om akkers te beschermen, naar Nederlands model, kunnen het haast niet aan.

Nu klimaatverandering volgens de voorspellingen de zeespiegel sneller doet stijgen en cyclonen krachtiger maakt, zijn andere strategieën nodig: minder barricaderen, meer ruimte voor het water en gecontroleerde overstromingen. Seijger: 'Er wordt gezocht naar manieren om die overstromingen te gebruiken, om met het water landbouw te bedrijven.' Ook exploreert men de mogelijkheden voor een omslag van zoet naar zout in het land- en watergebruik.

Nederland voert een stevige campagne om zijn delta-aanpak de wereld over te krij-

gen. Die werkwijze bestaat uit twaalf bouwstenen, waaronder een integrale benadering, duurzaamheid, samenwerking, lange-termijnplanning en financiering. Daarmee wordt volgens Zegwaard een uniformiteit in de aanpak gesuggereerd die er niet is. Daarvoor zijn de delta's wereldwijd veel te complex.

'We doen alsof we overal gevraagd worden om problemen op te lossen, maar achter een deltaplan schuilt een grote investeringsagenda en het wordt aangevuld vanuit Den Haag', zegt ook Seijger. 'Die langetermijnplannen, voor soms wel vijftig of zeventig jaar, gaan over miljarden. Baggerwerk en het bouwen van dijken, dammen en sluizen vergen nu eenmaal een flinke duit, gefinancierd door andere partijen, het Japanse Jica of de Wereldbank.'

'Een deltaplan maskeert het feit dat heel het proces hartstikke politiek is'

De delta wordt opgeworpen als urgent project dat onze aandacht behoeft, ziet Zegwaard: 'De delta is feitelijk een gecreëerd beleidsobject.' Terwijl de Mekong geen grenzen kent en van Vietnam doorloopt tot in Cambodja, stopt het deltaplan bij de grens – zoals ook het Nederlandse deltaplan bij de Belgische grens stopt. 'Vervolgens worden mensen in het ontvangende land warm gemaakt en zet men waterbesturen op, alles om de neuzen dezelfde kant op de krijgen. Vervolgens wordt een planningsproces op touw gezet en gepresenteerd als apolitiek, maar dat is het nooit – het deltaplan maskeert het feit dat heel het proces hartstikke politiek is.'

Het is juist nodig om machtsrelaties en belangen te begrijpen en mee te nemen, vindt Seijger. Hij doet – evenals Shahnoor Hasan – onderzoek naar strategische planningsprocessen. 'Ministeries liggen vaak met elkaar overhoop, over wat er wel en niet in komt. Als een organisatie vindt dat ze er niet bij betrokken is, dan wil ze het al snel steunen. Dat is allemaal politiek.'

Een kritische probleemanalyse van de

staat van de delta is van belang, vinden de onderzoekers. 'Wat zijn de drijvende krachten van delta-ontwikkeling, vormen van landgebruik, verwachte zeespiegelstijging en de gevolgen daarvan?' zegt Seijger. 'De keuzes voor investeringen zijn toekomstbepalend. Als je besluit dijken te bouwen en een kustgebied in te polderen, dan leg je je voor een lange tijd vast. Er moet genoeg inzicht zijn in toekomstige ontwikkelingen, en die moeten worden vertaald naar de korte termijn. Een langetermijnvisie is lastig, maar cruciaal.'

De Nederlandse delta is als een zeldzame postzegel, zegt Seijger. 'Die willen we koesteren, net als ons welvaartsniveau en de huidige zoetwatervoorziening. Wij zijn best behoudend en dus pinden we onszelf vast op een strategie van méér en hogere dijken.' Maar landen als Vietnam of Bangladesh en hun delta's zijn in ontwikkeling. 'Daar ligt de toekomst niet vast.'

Zo zette Vietnam na de oorlog sterk in op het produceren van rijst om de bevolking te voeden. Seijger: 'Er zijn dijken aangelegd, zodat driemaal per jaar op grote landoppervlakten rijst kon worden geoogst. Maar inmiddels kan die rijst alléén niet meer voorzien in de nodige sociaaleconomische welvaart, en dus zoekt Vietnam naar alternatieven om zich verder te ontwikkelen.'

Nederland kan er nog van leren, vinden de onderzoekers. Seijger: 'Meer radicale scenario's, waarin we werkelijk vernieuwend kunnen zijn – zoals een omslag naar zilte teelt –, staan niet in een deltaplan. Terwijl ook de Nederlandse zoetwaterlandbouw in de kustdelta's het zwaar heeft als gevolg van hogere zeespiegels en drogere groeiseizoenen.' Nederland moet zelf ook strategieën exploreren die passen in een zilte toekomst.

Onze geëxporteerde kennis is vooral gericht op meer waterkeringen en zoetwaterlandbouw, terwijl er ook kansen liggen voor een zoute economie en andere woonvormen, vindt Seijger. Ook Zegwaard vindt dat Nederland zijn repertoire van exporteerbare kennis moet blijven vernieuwen, willen we in de toekomst een relevante speler blijven.

Een ander sleutelwoord waarmee de onderzoekers korte metten maken is participatie. 'Heb daarvan niet te hoge verwachtingen', raadt Seijger aan. 'Er worden wel veldbezoeken afgelegd en gesprekken gevoerd met deltabewoners, maar lang niet iedereen zit altijd aan tafel als de besluiten vallen. En kritische organisaties riskeren dat

ze buitenspel worden gezet. Dus hoe weet je dan of het juiste is beslist?'

In Nederland werkt het poldermodel goed, ook omdat mensen hier altijd 'keihard kunnen protesteren' als ze het oneens zijn met een besluit. Maar in andere landen is dat zeer ingewikkeld, zoals in communistisch Vietnam, zegt Zegwaard. 'De machthebbers in Hanoi zijn niet zo gecharmeerd van polderen.' Willen deltaplanners verandering bewerkstelligen, dan moeten ze mee-gaan in de Vietnamese manier van plannen – van bovenaf. 'Maar daarmee verstevig je ook de status quo. Dat is ook politiek.'

Vaak is er sprake van tegenstrijdige belangen, zoals tussen kleinere boeren en grote landeigenaren, zegt Seijger. In Bangladesh wil de kleine boer zelfvoorzienend zijn en moet daartoe zijn akker onder water zetten. Het sediment uit het water hoopt het land op en beschermt de akker tegen overstromingen. 'Maar dat betekent wel dat het land dan drie tot vijf jaar onder water staat.'

Dat staat haaks op de belangen van de grote landeigenaar, die de polders graag dichthoudt voor bijvoorbeeld garnalenkweek. Seijger: 'En de landeigenaren beschikken over politieke invloed en het geld om de macht te bespelen. De kleine boeren en het milieu delven al vlug het onderspit.'

Volgens Seijger gaat het proces vooral om zachte implementatie. 'Niet meteen met de schop de grond in, maar een subtiele proces van mensen meekrijgen in de probleemanalyse, het vinden van mogelijke alternatieven.' Ofwel: de neuzen van ministeries, overheden maar ook de internationale gemeenschap in dezelfde richting draaien.

Dat is waterdiplomatie van de hoogste plank, vindt Seijger: 'Met kleine stapjes het proces de goede kant op sturen.' Daarbij zijn de ambassades onmisbaar. Daarna volgt de schop, het afstoffen en aanpassen van voorstellen, die al heel lang op de plank liggen.

Want ligt een plan er eindelijk, dan betekent het niet dat het wordt uitgevoerd, weet Zegwaard. 'Juich nooit te vroeg. Daarom is het belangrijk om de plannen in wetten en regels vast te leggen, met de financiering erbij.' Ook moeten deltaplanners methoden zoeken om de deltabewoners te betrekken bij de verschillende fasen van het proces: 'De truc is echt te luisteren.' Seijger onderzoekt welke partijen een plan steunen gedurende de vorming en de uitvoer – en welke niet.

Wat bereikt zo'n tijd- en energierovend proces dan wel? Zegwaard: 'Het Me-

kong-deltaplan agendeerde zonder meer een zekere problematiek bij een aantal grote partijen, waaronder de Wereldbank, internationale financiers en ook in Hanoi. Dat klinkt beperkt, maar er staan nu ook openbare aanbestedingen uit om delen van dat plan in te vullen.' En deltaplanning blijft noodzakelijk. Zegwaard: 'Je wilt toch het deltagebied zo inrichten dat het bestand is tegen natuurkrachten in de toekomst.'

Kritiek is makkelijk, zegt Seijger ook. 'Het is bewonderenswaardig hoe deltaplanners trekken en sleuren, hoe ze proberen ruziën-de ministeries, overheden en donoren met elk hun eigenbelang op één lijn te krijgen. Ze werken ontzettend hard om compromissen te sluiten en zoveel mogelijk data, kennis en rapporten aan elkaar te rijgen. Ze willen oprecht een goed plan afleveren, waarvan de lokale deltabevolking profiteert.'

Een beetje modest mogen we best zijn, vindt Seijger. 'Het is verschrikkelijk hoe wij denken dat we de wijsheid in pacht hebben. De witte man die weet wat het beste is.' Bengalen en Vietnamezen bezitten zelf al zoveel kennis en kunde. 'Daarom werken we nauw samen met promovendi en onderzoekers uit die landen. Zo ontwikkelt de Vietnamese partner WACC-VNU een methode om

de haalbaarheid van innovaties te meten, met het oog op de motivaties en capaciteiten van de betrokken partijen. Die methodiek proberen we ook in Bangladesh te introduceren, zodat de kennisuitwisseling tussen beide landen op gang komt.'

Nederland moet beter begrijpen wat wel en niet werkt en wat onze rol daarin is, vindt Seijger. 'De lijntjes zijn kort in Nederland en er is veel uitwisseling tussen de instanties. Dat valt de Nederlandse deltakennis relatief goed te integreren. Tegelijkertijd is er een gebrek aan reflectie op de toepasbaarheid van deze kennis in het buitenland. Daardoor verliezen we belangrijke inzichten en is er geen oog voor de diversiteit aan manieren van deltabeheer en -ontwikkeling.'

Nederland trekt de wereld over als waterkoopman en -dominee, maar de vraag is of de behoefte aan Nederlandse kennis en expertise blijft. De onderzoekers betwijfelen het. Seijger: 'We werken heel hard om onze naam en reputatie hoog te houden. We hebben geen geld; ons belang is een invloedrijke, toonaangevende en veelgevraagde expert te blijven.'

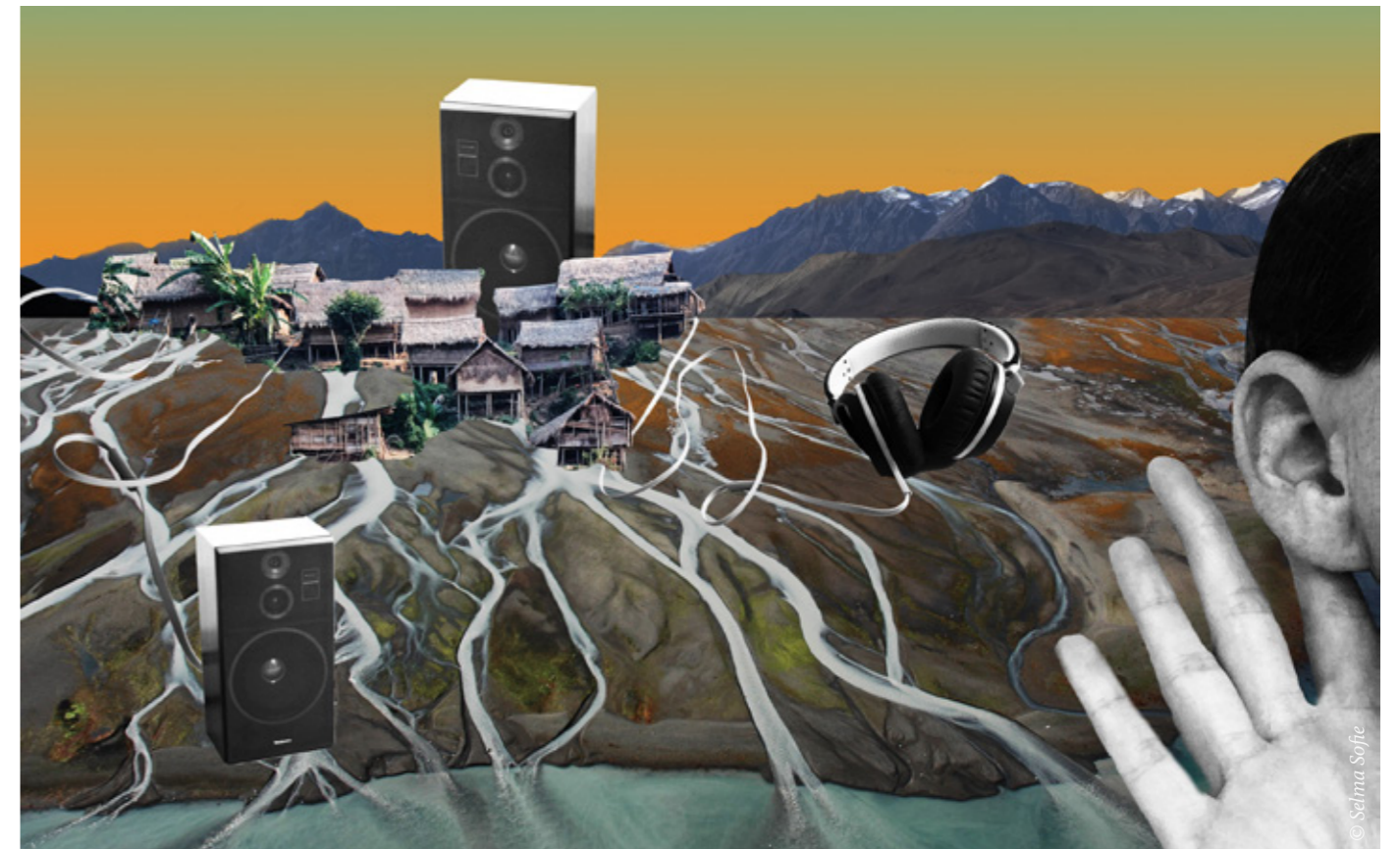
'De Nederlandse waterdiplomatie draait nu nog goed,' vervolgt hij, 'maar als we ons niet openstellen voor nieuwe ontwikke-

lingen, dan lopen we het risico om links en rechts ingehaald te worden door andere partijen, die wel een zak geld meebrengen.' ●

Shahnoor Hasan is promovenda, verbonden aan de onderzoeksgroep Integrated Water Systems and Governance van IHE Delft. Haar onderzoek is onderdeel van het NWO-UDW-project Strategic Delta Planning, waarvoor zij de overdracht van Nederlandse deltaplanningskennis naar Bangladesh en Vietnam bestudeert.

Chris Seijger onderzoekt strategische deltaplanningsprocessen in het NWO-UDW-project Strengthening strategic delta planning processes in Bangladesh, the Netherlands, Vietnam and beyond. Hij maakt eveneens deel uit van de Integrated Water Systems and Governance-groep. Ook doceert hij waterbeheer in bos- en landbouwgebied aan de Albert-Ludwigs Universiteit van Freiburg.

Arjen Zegwaard is verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Hij onderzoekt delta's en onzekerheden in met name Zuidoost-Azië, gericht op besluitvormingsprocessen. In dat kader is hij ook betrokken bij het Deltas' Dealings with Uncertainty-project, gefinancierd door onder meer Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Japan.

Als water kon spreken

De Marshalleilanden liggen als kleine oases van land in de Stille Oceaan. De eilandengroep dreigt kopje onder te gaan door het smelten van ijs op beide polen. Kunstenaar en expeditie-fotograaf Esther Kokmeijer zag hoe de Marshallenzen de strijd tegen het water proberen te beslechten door oude tradities weer tot leven te brengen.

Tekst en beeld: Esther Kokmeijer

Al uren zit ik onafgebroken met mijn voorhoofd tegen het plastic raampje van het vliegtuig aangedrukt, starend naar de oceaan, op zoek naar een spoor van land. Golfpatronen glijden met de tijd voorbij. Vanaf grote hoogte lijkt het water stil te staan, alsof de rimpels in het water zijn gekerfd.

Over een periode van honderd jaar, zo schrijven de waterspecialisten van Lenntech op hun website, bevindt een watermolecuul zich in verhouding 98 jaren in de oceaan, 20 maanden in de vorm van ijs, 2 weken in meren en rivieren en minder dan een week in de atmosfeer. Water bestaat al sinds het ontstaan van de aarde, en de gedachte dat water zich steeds in andere gedaantes en op andere plekken begeeft, doet me duizelen. Het water dat nu voor me staat, net van een stewardess gekregen, zal straks in mijn lichaam verdwijnen. Wat zouden deze watermoleculen al hebben beleefd?

Water is ook een bijzonder archief. Op Antarctica wordt kilometers diep naar ijskernen geboord waarop onder andere is af te lezen op welke momenten in de geschiedenis er vulkaanuitbarstingen zijn geweest. Ook vertellen de ingesloten luchtbelletjes in het ijs hoeveel koolstofdioxide er in verschillende tijdperken aanwezig was. Zo vormt het water een archief waarin we 800 duizend jaar terug kunnen gaan.

Maar water en ijs vertellen niet alleen over het verre verleden. Een team van wetenschappers dat afgelopen jaar zee-ijs uit de Noordelijke IJszee onderzocht, kwam tot de schokkende conclusie dat het water tot wel 12 duizend microdeeltjes plastic per liter bevat. De erfenis van deze eeuw.

De landing wordt ingezet. Gedurende zeven uur vliegen heb ik geen teken van land gezien. De rimpelingen in het water krijgen meer onregelmatigheden en hoe verder we dalen, hoe meer witte schuimkoppen het vaste patroon doorbreken. De kleur van de oceaan verandert langzaam van donker-marineblauw naar een blauw zo diep en intens dat diepte en afstand niet lijken te bestaan.

En dan ineens is er land. Een heel dun strookje, geaccentueerd

door een groene band van palmbomen. Zo mooi, maar zo fragiel. Dit is de achtertuin van klimaatverandering. Oases in de oceaan die dreigen kopje onder te gaan door het smelten van ijs op beide polen. Het water sabbelt aan de kust, neemt het land langzaam mee de diepte in. De Marshalleilanden liggen net iets ten Noorden van de evenaar in de Stille Oceaan. Zo ver weg van ijs, maar zo kwetsbaar voor het stijgende water.

De archipel bestaat uit 1100 eilanden en 30 atollen – ringvormige eilanden met water in het midden – en is net zo dichtbevolkt als Nederland, met iets meer dan 411 inwoners per vierkante kilometer. Ook hier wordt een strijd gevoerd om het water buiten te houden. Maar Nederland heeft de ruimte om dijken en duinen aan te leggen. De Marshalleilanden zijn slechts flinterdunne strookjes land. Gooi je een steen vanuit de lagune, dan plonst die aan de andere kant van het land de Stille Oceaan in.

Van oudsher zijn de Marshallezen zeevaarders, en je kunt ze typeren als ‘wayfinders’. Omdat op het land nagenoeg alleen palmbomen groeien, die niet hoger dan 30 meter worden, is vanuit zee het land moeilijk te zien. Navigeren tussen de atollen van de Marshalleilanden en andere eilanden in de Pacific vereist kennis van natuurfenomenen die richting kunnen geven. Wolken, vissen, vogels, sterren, zon en wind kunnen elk iets vertellen over de plek waar je je begeeft. De zeevaarders van de Marshalleilanden stonden bekend om hun navigatietraditie, waarbij ze op afstand konden voelen als er land in de buurt was door te letten op de deining, die door de eilanden wordt verstoord. De ‘navigeerders’ *lazen* de golven. Ze belichaamden de kennis van de oceaan, konden als het ware met hun omgeving versmelten om zo hun plaatsing te bepalen. Zouden we als mens ooit net zo intuïtief onze weg hebben kunnen vinden als migrerende dieren, die hun weg vinden van de ene naar de andere kant van de aarde?

De kennis en vaardigheden van de ‘navigeerders’ zijn nagenoeg uitgestorven. De intrede van gps heeft ze overbodig gemaakt, nadat kolonisatie al eerder een einde maakte aan een deel van de traditie van het golfnavigeren. Ten tijde van de bezetting van de Marshalleilanden werd de culturele traditie om de oceaan op te gaan, ontraden of zelfs verboden. Het zou te gevaarlijk zijn, en bovendien konden de kolonisten zo handel tussen verschillende volken en clans voorkomen, waarmee ze de eilandbewoners afhankelijk maakten.

Majuro atol; een ringvormig eiland met water in het midden

In de tijd dat de Marshallezen de zee op gingen om handel te drijven of nieuw land te ontdekken, was het gebruikelijk dat er binnen een groep van boten één ‘navigeerder’ was. Die bezat niet alleen de kunst van het golven lezen, maar moest kunnen navigeren door het leven in al zijn facetten. Op expeditie was het van groot belang te weten waar het pad door de golven liep, maar ook welke vis er wel of niet kon worden gegeten en hoe een geïnfecteerde wond moest worden behandeld. De kennis van de ‘navigeerder’ werd overgedragen van vader op zoon, maar kon ook worden overgedragen in de vrouwelijke lijn – wat bijzonder is, gezien de hoge status ervan.

Op dit moment is er niemand in de Marshalleilanden die de officiële titel van ‘navigeerder’ mag dragen. Naast kolonisatie en de komst van gps is daarvoor nog een andere belangrijke reden: de atoomproeven die de VS uitvoerden op Bikini atol net na de Tweede Wereldoorlog. De laatste test die aankomende ‘navigeerders’ moesten doen, vond plaats op Rongelap atol – niet ver van Bikini. Na de atoomproeven werden alle inwoners van Rongelap geëvacueerd, en tot de dag van vandaag zijn ze niet teruggekeerd.

Vele redenen hebben ervoor gezorgd dat de Marshallezen niet meer de zeevaarders zijn die ze ooit waren. De bouw en het zeilen van de traditionele zeekano was tot voor kort bijna uitgestorven, want wat hebben de Marshallezen nog op zee te zoeken? Voor het vissen zijn moderne middelen ingezet. De baai van de hoofdstad Majuro ligt vol met grote trawlers die met behulp van helikopters de zeeën rondom de Marshalleilanden leegvissen.

Toch is er sinds een tiental jaren sprake van een bijzondere culturele *revival*. Kennis en cultuur die op het punt staan te verdwijnen, worden weer tot leven gebracht. Men is ervan overtuigd dat daarin duurzame alternatieven liggen voor de omgang met natuur. Net als veel andere eilandgroepen in de Stille Oceaan worstelen de Marshalleilanden met de erfenis van de desastreuze omgang met natuur door kolonialisme en kapitalisme.

Waan Aelōñ in Majel (WAM), opgezet in Majuro eind jaren '90, is een trainingsprogramma voor jongeren met weinig tot geen kansen op de arbeidsmarkt. In de ochtend krijgen ze theorieles, met vakken als Engels en economie. In de middag is er praktijkles in tradities en oude gebruiken, zoals het bouwen en zeilen van een traditionele zeekano.

Alson Kelen is naast kanobouwer en klimaatactivist ook de directeur van WAM. Zijn familie komt oorspronkelijk van Bikini atol, maar werd geëvacueerd toen dit gebied door de Amerikaanse atoomproeven onbewoonbaar werd. Alson Kelen bezit niet de officiële titel van ‘navigeerder’, maar is wel degene met de meeste kennis over golfnavigatie, ooit geleerd van zijn oom Captain Korent, een van de laatste benoemde ‘navigeerders’. Er is een kans dat Alson Kelen ooit officieel wordt benoemd, als de *chief* zijn ‘navigeertest’ toestaat en Kelen daarin slaagt. Er is maar een poging mogelijk.

Maar ook zonder officiële titel is hij al ‘navigeerder’ van het leven. Iemand die zijn eigen droom leeft en anderen weer de kans geeft te kunnen dromen. Kelen gelooft in de kracht van cultuur en traditie. Daarmee kunnen de Marshallezen weer met de zee leven, is zijn overtuiging. Bij WAM op de Marshalleilanden wordt, in samenwerking met de Duitse ontwikkelingsorganisatie GIZ, een vloot voor duurzaam transport ontworpen en geproduceerd, geïnspireerd op traditionele zeekano's.

Dustin Langidrik is een ander uiterst inspirerend persoon als het

Het kanohuis van WAM, waar jonge Marshallezen getraind worden in het bouwen en zeilen van de traditionele zeekano

Kanobouwer Binton Daniel en WAM-trainer Gregory Jokray. Op de achtergrond vist een trawler op tonijn

Terwijl kapitein Tohitika Sanchez de Okeanos bestuurt, speelt Dustin Langidrik traditionele liederen op de ukulele

De Okeanos. Eenmaal in open water hebben de golven vrij spel

Esther Kokmeijer aan het roer van de Okeanos

de oceaan aangaat. Ook op het land weerspiegelt de oceaan in zijn ogen. Zijn naam betekent 'perfecte storm' en dat is wat je op zee nodig hebt. Ik mag met hem mee varen op de Okeanos naar Ebeye op Kwajalein atol, waar de jaarlijkse ontmoeting met de burgemeester plaatsvindt en hij zal vertellen over mogelijkheden voor duurzaam zeetransport. Drie dagen zeilen richting het Noordwesten.

We verlaten Majuro en na een uurtje zeilen wijst Dustin me in de verte aan de horizon op twee uitstekende boomtopjes. Een vroegere *chief* heeft daar tussen alle palmbomen twee naaldbomen geplant die boven de rest uitgroeien. Een natuurlijk baken dat de enige plek aangeeft waar je de lagune kunt verlaten. Eenmaal in open water hebben de golven vrij spel en zijn we overgeleverd aan de oceaan.

Voor vertrek hadden we met z'n zevenen hand in hand in een kring op het voordek gestaan, en vroeg kapitein Tohitika Sanchez uit Tahiti ons te bidden naar elk van onze eigen goden. Als ik hem later vraag naar welke god hij heeft gebeden, antwoordt hij dat zijn religie 'vaka' is – 'kano'.

De Okeanos wordt bestuurd met een enorm groot roer. Al bij een briesje wind of het overstag gaan is het niet meer te bedienen in je eentje, maar moet het gevaarte in bedwang worden gehouden met soms wel drie man. We varen onder een strak schema van beurtelings drie uur wachthouden. Ik vind het heerlijk om aan het roer te staan. Ik voel me één met het water rondom me, de taal van de oceaan is te lezen in de cadans die het roer aangeeft. Er is gps aan boord, maar ik probeer zo veel mogelijk koers te houden op alleen het ritme van de golven. Als ik het pad door de golven voel en kan vasthouden is dat een fantastisch ervaring. De Okeanos is niet veel meer dan een vlot op twee grote drijvers, wat het gevoel geeft te kunnen versmelten met de omgeving. Vooral 's nachts is het magisch. Sterren schieten als raketten de lucht in en op sommige momenten zijn we omringd door zeevonk, lichtgevend plankton dat opgloeit als het in beweging gezet wordt door het roer of een van de twee drijvers. We varen ongeveer 7 graden boven de evenaar

en zowel het Zuiderkruis als de Grote Beer zijn zichtbaar.

Er wordt veel gezongen en gespeeld op een ukelele. Vooral Dustin kent veel liederen die vroeger werden gebruikt om te navigeren en te onthouden welke eilanden waar lagen. De oceaan is als een vrouw, zegt Dustin: 'Ze geeft, ze zorgt, ze kan stormachtig zijn, ze verbindt, ze beschermt en ze neemt.'

Niet alles wat ik te zien kreeg in de Marshalleilanden was prachtig. Er zijn zorgen over het stijgen van het water, er zijn gezondheidsproblemen door het slechte voedingspatroon en het is er vervuild. Met het afval kunnen ze geen kant meer op, vanaf de vuilstort waait het zo de zee in. Bovendien is er veel nucleair afval achtergelaten na de testen in de jaren '40, '50 en '60. En zoals overal ter wereld is er verslaving aan suiker, olie en geld.

Voordat ik terug aan boord stap van het vliegtuig, raadt iemand me aan om aan de linkerkant te gaan zitten. Dat doe ik. Als we opstijgen denk ik terug aan Alson Kelen, en aan zijn filosofie over hoe het lezen van de golven je richting kan geven. Ik ben er heilig van overtuigd dat hoe meer je de natuur binnenlaat, hoe minder je van al het andere nodig hebt.

Als ik tijdens het opstijgen met mijn hoofd tegen het raam gedrukt naar buiten kijk, is de oceaan geen donker, ondoordringbaar vlak meer. Ik zie een fonkelende parelketting, middenin de Grote, Stille oceaan. ●

Esther Kokmeijer is kunstenaar en expeditie-fotograaf op onder andere Antarctica. In haar werk staat de relatie tussen mens en natuur centraal. Ze houdt zich bezig met de 'Global Commons', een term die doorgaans wordt gebruikt om internationale, supranationale en wereldwijde resourcegebieden te beschrijven. Global Commons zijn de wereldwijde gedeelde natuurlijke bronnen van de aarde; de oceanen, de atmosfeer, het heeel en Antarctica. De afgelopen jaren richtte ze zich vooral op de drie toestanden die water kan aannemen, belicht vanuit ons verlangen en vermogen om de natuur te beheersen of te beschermen.

WORD
LID VAN
VICE
VERSA

NEEM EEN ABONNEMENT

Ondersteun journalistiek
over mondiale samenwerking
en neem een abonnement op
Vice Versa.

verdiepend **mondiaal** nieuws,
spraakmakende **events**,
inspirerende denkers en doeners,
geïnformeerde **opinies** en
actuele **achtergrondverhalen**

VICE VERSA

journalistiek over
mondiale samenwerking

Ga snel naar

www.viceversaonline.nl/abonneren